

**T.C.
ULUDAĞ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
FELSEFE VE DİN BİLİMLERİ ANABİLİM DALI
DİN SOSYOLOJİSİ BİLİM DALI**

**BULGARİSTAN MÜSLÜMANLARININ
DİNİ VE SOSYAL HAYATI
(BLAGOEVGRAD İLİ ÖRNEĞİ)**

(YÜKSEK LİSANS TEZİ)

Ahmet LUTOV

BURSA 2006

T.C.
ULUDAĞ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
FELSEFE VE DİN BİLİMLERİ ANABİLİM DALI
DİN SOSYOLOJİSİ BİLİM DALI

BULGARİSTAN MÜSLÜMANLARININ
DİNİ VE SOSYAL HAYATI
(BLAGOEVGRAD İLİ ÖRNEĞİ)

(YÜKSEK LİSANS TEZİ)

Danışman
Yard. Doç. Dr. Vejdi BİLGİN

Ahmet LUTOV

BURSA 2006

T.C.
ULUDAĞ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜNE

Ahmet LUTOV'a **ait** Bulgaristan Müslümanlarının Dini ve Sosyal Hayatı (Blagoevgrad İli Örneği) adlı çalışma, jürimiz tarafından Felsefe ve Din Bilimleri Anabilim Dalında Yüksek Lisans tezi olarak oybirliğiyle / oy çokluğuyla kabul edilmiştir.

İmza

Başkan

Üye (Danışman).....

Üye

ÖZET

BULGARİSTAN MÜSLÜMANLARIN DİNİ VE SOSYAL HAYATI (BLAGOEVGRAD İLİ ÖRNEĞİ)

Ahmet LUTOV
(Yüksek Lisans Tezi)

Bulgaristan'ın genelinde Müslümanlar azınlıkta olduğu gibi Blagoevgrad ilinde de azınlıktadır. Müslümanlar çoğunlukla kendi kimliklerini, inançlarını, örf ve adetlerini korumayı başarmıştır ve hepsini bütün ayrıntılarıyla olmasa bile uygulamaya çalışmaktadırlar. Blagoevgrad ilinde yaşayan Müslümanların çoğu Pomaktır ve Pomakça denilen lehçede konuşmaktadırlar. Temel geçim kaynakları tarım ve hayvancılıktır. Son yıllarda inşaat sektöründe ve sanayide çalışma imkânları da ortaya çıkmıştır. Blagoevgrad Müslümanları arasında aile kurumuna çok önem verilmektedir. Aile ilişkileri çok güçlüdür. Köylerde geniş, şehirlerde çekirdek aile görülmektedir. Blagoevgrad ilindeki Müslümanların dini hayatı daha çok gelenekten tevarüs eden davranışlarla devam ettirilir. Müslümanlarda temel dini ritüellere katılma oranı düşüktür. Günlük hayatlarında halk inançlarının yeri vardır. Blagoevgrad Müslümanlarının kimlik problemi bir taraftan etnik diğer tarafından da dini kaynaklıdır. Blagoevgrad ilindeki Müslümanlar bir taraftan komünizm sonrası meydana gelen serbestlikle dinlerini öğrenme ve yaşama gayreti içindeyken diğer taraftan da ani değişimin meydana getirdiği değer bunalımının etkileriyle baş etmek zorundadırlar. Bunların yanında uzun yıllar boyunca yaşamış oldukları baskılar nedeniyle hala içlerinde Bulgar nüfusa ve devletine karşı bir güvensizlik vardır.

Tez Danışmanı: Yard. Doç. Dr. Vejdi BİLGİN

Sayfa:VI I+ 100

Jüri Üyeleri: Prof. Dr. Ahmet GÜÇ (Başkan)
Yard. Doç. Dr. Enver UYSAL (Üye)
Yard. Doç. Dr. Vejdi BİLGİN (Üye)

Anahtar Kelimeler:

1. Bulgaristan
2. Blagoevgrad
3. İslamiyet
4. Pomaklar
5. Sosyal Yapı
6. Dini Yapı

ABSTRACT

RELIGIOUS AND SOCIAL LIFE OF THE BULGARIAN MUSLIMS (THE CASE OF BLAGOEVGRAD DISTRICT)

Ahmet LUTOV
(Master Thesis)

As all over Bulgaria the muslims in Blagoevgrad district are minority. The most of them have succeeded in keeping their identities, believes and traditions and even if not with all details they try to practise their religion.

The most of the muslims living in the region are from pomak origin and they speak the Pomak dialect of the Bulgarian language.

Agriculture and animal husbandry are their main source of livelihood. Recently there have also been working opportunities in the sector of building trade and industry. A great deal of importance is given to the family institution among the Muslims living in Blagoevgrad. Their family relationships are very strong. Nuclear families in villages and extended ones in cities are prevalent. The religious life of the Muslims in Blagoevgrad district is maintained mainly by deeds of the inheritance coming from tradition. The proportion of attending the fundamental religious rituals by Muslim is low. Their daily life is predicated on superstitious beliefs. The source of the reason of identity crisis among Blagoevgrad Muslims is both ethnical and religious. The Muslims of Blagoevgrad district are to strive in order to learn and live according to their religion in the freedom that settled after communism and also they have to cope with the effects upon the sudden change caused by the value depression. In addition to these, they still have distrust of Bulgarian public and state stemming from the restraint that they have been exposed for years.

Advisor: Vejdi BİLGİN, Ph. D., Assistant Professor

Page: VII+100

Jury: Ahmet GÜÇ, Ph. D., Professor (Juror)
Enver UYSAL, Ph. D., Assistant Professor (Juror)
Vejdi BİLGİN, Ph. D., Assistant Professor (Juror)

Key Words

1. Bulgaria
2. Blagoevgrad
3. Islam
4. Pomaks
5. Social Structure
6. Religious Structure

ÖNSÖZ

Çalışmamızda, Bulgaristan Cumhuriyetinde bulunan Blagoevgrad ilindeki Müslümanlarının dini ve sosyal hayatı sosyolojik bakış açısıyla ele alınacaktır. Blagoevgrad ili, Bulgaristan'ın güney batısında yer almaktadır. Bulgaristan'ın Makedonya ve Yunanistan ile sınırını oluşturmaktadır. Bulgaristan içindeki durumuna baktığımızda ise dört il ile sınırdış olduğunu, yerel büyüklük açısından Bulgaristan'da üçüncü sırada bulunduğunu görmekteyiz. Bu çalışmada Blagoevgrad ilinde yaşayan Müslümanların dini ve sosyal hayatını ele aldık. Diğer dinlere mensup olanlar ise araştırmanın kapsamı dışında kaldı.

Araştırmamızla ilgili bize ışık tutacak kitap ve diğer ilmi eserlerden imkânımız nispetinde yararlandık ve mümkün olduğunca konu ve olaylara objektif olarak yaklaşmaya çalıştık. Çalışmamız sadece 64 608 bin kişi, yani sadece Blagoevgrad ilinde yaşayan Müslümanlar üzerinde yapıldı. Burada yaşayan Müslümanlar etnik köken olarak ise Türk, Pomak ve Çingenelerden oluşmaktadır.

Çalışmamız üç bölümden oluşmaktadır. Birinci bölümde genel olarak Bulgaristan'da dini hayat ve Müslüman nüfus, ikinci bölümde Blagoevgrad ilinin genel görünümü, aile kurumuna yaklaşım ve genel aile yapısı, sosyal hayatın diğer tezahürleri, üçüncü bölümde Blagoevgrad ilindeki dini yapıyı ele aldık. Bu çerçevede Müslüman nüfusun dini örgütlenmesini, bilgi kaynaklarını, temel ibadetlerini ve halk inançlarını inceledik.

Çalışmamda yardımcı olan bütün hocalarıma ve özellikle danışman hocam Yard. Doç. Dr. Vejdi Bilgin'e şükranlarımı sunarım.

Ahmet LUTOV

Bursa, 2006

İÇİNDEKİLER

ÖNSÖZ	V
İÇİNDEKİLER	VI
KISALTMALAR	VII
GİRİŞ	1
A. PROBLEM DURUMU, AMAÇ ve ÖNEM	1
B. METODOLOJİ	2
C. KAYNAKLAR VE ARAŞTIRMALAR	3

BİRİNCİ BÖLÜM BULGARİSTAN'DA İSLAM

A. BULGARİSTAN'DA MÜSLÜMAN NÜFUS	4
B. BULGARİSTAN'DA DİNİ HAYAT	11

İKİNCİ BÖLÜM BLAGOEVGRAD'DA SOSYAL YAPI

A. BLAGOEVGRAD İLİ: GENEL GÖRÜNÜM	21
B. AİLE KURUMUNA YAKLAŞIM VE GENEL AİLE YAPISI	29
1. Ailenin Kuruluşu	34
2. Aile Fertleri Arasındaki İlişkiler	41
a. Karı Koca İlişkisi	41
b. Ebeveyn Çocuk İlişkisi	43
c. Akrabalarla İlişkiler	45
3. Aile ile İlgili İnanış ve Uygulamalar	46
a. Doğum ve Lohusalık	46
b. İsim Koyma ve Sünnet	48
4. Boşanma	51
C. SOSYAL HAYATIN DİĞER TEZAHÜRLERİ	52
1. Etnik ve Dini Gruplar Arası İlişkiler	52
2. Boş Zamanların Değerlendirilmesi	54

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM BLAGOEVGRAD'IN DİNİ YAPISI

A. DİNİ ÖRGÜTLENME	58
B. BİLGİ KAYNAKLARI	60
C. TEMEL DİNİ RİTÜELLER	68
D. HALK İNANÇLARI	85
E. KİMLİK PROBLEMİ	89
SONUÇ	95
BİBLİYOGRAFYA	98

KISALTMALAR

a.g.e.	: Adı geçen eser
a.g.m.	: Adı geçen makale
bkz.	: Bakınız
bs.	: Baskı, basım
c.	: Cilt
Çev.	: Çeviren
Der.	: Derleyen
DİA	: Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi
Ed.	: Editör
HÖH	: Hak ve Özgürlükler Hareketi
İFAV	: Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Vakfı
İMİR	: Mejdunaroden Tsentar za İzsledvane na Maltsinstvata i Kulturnite Vzaimodeistvia
KÖKSAV	: Kök Sosyal ve Stratejik Araştırmalar Vakfı
MEB	: Milli Eğitim Bakanlığı
s.	: Sayfa
TDV	: Türkiye Diyanet Vakfı
trs.	: Tarihsiz
TTK	: Türk Tarih Kurumu
Yay.	: Yayınları, yayınevi

GİRİŞ

A. PROBLEM DURUMU, AMAÇ ve ÖNEM

Bulgaristan Cumhuriyeti Balkanlarda önemli yere sahiptir. Batı ve doğu arasında, her iki tarafı birleştiren bir köprü olarak bulunmaktadır. Balkanlar eskiden beri çok önemli sosyal ve siyasi olaylara sahne olmuştur. Osmanlı Devleti bu bölgeden çekildikten sonra Balkan coğrafyasını oluşturan milletler ve devletler arasındaki problemler hiç kesilmemiş ve günümüze kadar taşınmıştır. Daha da özeldir Osmanlıların çekilişinden sonra Müslümanlara karşı yapılan baskılar gittikçe artan bir şekilde kendini göstermiş, Balkanlardan bugünkü Türkiye topraklarına olan kitlesel göçler bir yüzyıl aradan sonra tekrar görülmüştür.

Bulgaristan'da komünist dönem boyunca Müslüman nüfusa uygulanan baskının ve genel din politikasının bugüne miras kalan yapı üzerinde önemli etkisi olmuştur. Türklerin yanı sıra özellikle Bulgarca konuşan Müslüman nüfusun isimlerini değiştirmeye, etnik köken konusunda Osmanlılara atfedilen "zorla din değiştirme" suçlamalarıyla paralel propagandalara rağmen bu politikanın nihai anlamda başarıya ulaşamadığı ancak dinî yaşantı konusunda oldukça dikkate değer bir zayıflamanın ortaya çıktığı açıkça görülmektedir. Komünizmin aniden yıkılışının üzerine baş gösteren aşırı serbestlik ve buna eşlik eden anomik yapı bir taraftan Müslüman nüfusa kendi milli ve dini kültürüne dönme imkânı tanıırken, diğer taraftan da komünist dönemde olmadığı şekliyle bir değer erozyonuyla karşı karşıya kalmalarına sebep olmuştur.

Bu hassas yapıyı ortaya koyabilmek için Bulgaristan'ın güney batısında bulunan Blagoevgrad ilini örnek olarak aldık. Burada yaşayan Müslümanların aile yapısını, dini davranışlarını ve sosyal hayatın diğer tezahürlerini inceleme ve araştırma konusu yaptık. Amacımız orada yaşayan Müslümanların dini ve sosyal hayatını sosyolojik metot ve tekniklerle incelemek ve genel olarak Bulgaristan ve Balkanlardaki Müslümanlar hakkında daha net bir bilgi ve bakış açısı oluşturabilmektir. Ayrıca eskiden Osmanlıların bir parçası olan bu bölgenin günümüzde de Türk insanlarının merak alanı içinde olduğu kanaatindeyiz. Türkiye'de bulunduğumuz bilimsel ve diğer sosyal ortamlardaki sorulardan Bulgaristan'daki Müslümanların dini hayatlarını nasıl

sürdürdükleri, ne gibi problemlerle yüz yüze oldukları konusunda yaygın bir ilginin olduğunu görmemiz bizim bu çalışmayı yapmamızda da teşvik edici rol oynamıştır.

B. METODOLOJİ

Çalışmamız literatür incelemesi, istatistiki veriler, katılımcı gözlem ve mülakatlara dayanmaktadır. Bu ilde yaşıyor olmamız araştırmamızı son derece kolaylaştırdı. Önce bölge (Blagoevgrad ili) hakkında genel bilgi topladık. Bu konuda özellikle devlet kurumlarında çalışan yönetici ve memurların önemli yardımları oldu. Ayrıca Bulgaristan Başmüftülüğü ve Gotse Delçev bölge müftülüğünün resmi verileri elde etmemizde oldukça katkısı oldu. Gözlem ve mülakatlarımızda da Müslüman halkın desteği yüksek düzeydeydi. İç gözlem tekniğiyle halktan birisi olarak kabul edildik ve merasimlere katılmaya gayret gösterdik. Sosyal bilimlerde araştırma alanına giren konuları tekrarlatmak mümkün olmadığı için, bir çok örf ve âdetin uygulandığı evlenme merasimleri, sünnet törenleri, bayram kutlamaları, kutsal gecelerin ihyası gibi özel öneme sahip olayları daha iyi algılayabilmek maksadıyla tekrar tekrar toplantılara katılmaya özen gösterdik. Bazı merasimleri de Müslümanların kendilerinin videoya çektiklerini ve bize izlettiklerini söylemeliyiz. Bazı konularda hem genç nüfusla hem de yaşlı nüfusla ayrı ayrı mülakatlar yaptık. Bir kişi ya da yerleşim yerinden topladığımız verileri diğer kişiler ve yerleşim yerlerinden örneklerle desteklemeye, genelleştirmeye ve genel bir sentez yapmaya çalıştık. Verileri tahlil ederken geçmişle bağlantı kurarak değişimleri vurgulamaya çalıştık.

Bu araştırmanın evrenini Bulgaristan'da yaşayan Müslüman nüfus oluşturmaktadır. Örneklem olarak ise Blagoevgrad ilinde yaşayan Müslüman nüfusun özellikle komünizmin yıkılmasından sonraki son 15 yıllık dini hayatı alınmıştır. Blagoevgrad, Bulgaristan'da yaşayan bütün Müslüman unsurları Türk, Pomak ve Çingene olmak üzere barındırmakla birlikte ağırlıklı olarak Pomak Müslümanların yerleştiği bir coğrafyadır. Dolayısıyla araştırma sonuçları genelleştirilirken bu sınırlılıklar göz önünde bulundurulmalıdır.

C. KAYNAKLAR VE ARAŞTIRMALAR

Çalışmamıza esnasında Bulgaristan'daki Müslümanlarla ilgili yazılmış eserlerden yararlandık. Bunların çoğu tarih ile ilgilidir. En çok yararlandığımız eserler, Ömer Turan'ın *Rodop Türklerinin 1878 Direnişi* (TTK Yay., Ankara, 2000), Hüseyin Memişoğlu'nun *Pomak Türklerinin Tarihi Geçmişinden Sayfalar* (Ankara, 1991), Halim Çavuşoğlu'nun *Balkanlarda Pomak Türkleri: Tarih ve Sosyo-Kültürel Yapı* (Ankara, 1993) ve Ali Dayıoğlu'nun *Toplama Kampından Meclis'e: Bulgaristan'da Türk ve Müslüman Azınlığı* (İstanbul, 2005) isimli çalışmalardır.

Makale düzeyindeki çalışmalar hariç olmak üzere bizim çalışmamıza benzer bir araştırma halen mevcut değildir. Biz çalışmamızın ana çerçevesini oluşturabilmek için çeşitli bölgeler ile ilgili bu türden monografi çalışmaların yapıldığı eserleri model olarak alma gereğini duyduk. Bunlardan birisi Ünver Günay tarafından Türkiye'de Erzurum çevresinde yapılan *Erzurum ve Çevre Köylerinde Dini Hayat* (İstanbul, 1999), diğeri ise M. Emin Köktaş'ın *Türkiye'de Dini Hayat (İzmir Örneği, İstanbul, 1993)* isimli çalışmadır. Bir yüksek lisans çalışması olarak Makedonya'nın Kalkandelen bölgesinde Reyhan Neziri tarafından yapılan *Kalkandelen ve Çevresinde Dini ve Sosyal Hayat (Uludağ Üniversitesi SBE, Bursa, 2000)* isimli çalışmadan da faydalandık. Ancak coğrafi bölgeler farklı olduğu için istifademiz yöntem ve değerlendirme konusunda oldu.

BİRİNCİ BÖLÜM

BULGARİSTAN'DA İSLAM

A. BULGARİSTAN'DA MÜSLÜMAN NÜFUS

Bulgaristan'a İslâm'ın girişi ile ilgili iki tez vardır. Birisi Muhammed Hamidullah'a aittir. Bu teze göre Bulgaristan'a İslâm X. yüzyılda girmiştir.¹ Diğer teze göre İslâm'ın girişi XIV. yüzyıla rastlar. Bunu savunan Aleksandır Popoviç'e göre, Arnavutluk'ta ve Güneydoğu Avrupa'nın diğer bölgelerinde olduğu gibi, Bulgaristan'da da Müslüman toplulukların görünmeye başlanması, Osmanlı İmparatorluğu'nun bu yerleri fethetmesiyle XIV. yüzyıl sonlarına rastlar.² Bulgaristan'da Müslüman toplumun oluşturulması için en büyük rolü toprak oynamıştır. Bulgaristan toprakları çok verimli oldukları için Türkler, Anadolu Tatarları ve Çerkezler Anadolu'dan gelip buralara yerleşmişlerdir. Bulgaristan'daki İslâmlaştırma politikası XV, XVI, XVII, XVIII. Yüzyıllara kadar devam etmektedir. Antonina Jeliaskova'ya göre, Rodoplarda İslâmlaştırma faaliyeti Osmanlı sultanlarının zor kullanması şeklinde değil, yavaş yavaş ve daha doğrusu politik ve ekonomik bir takım gerekçelerle yapılmıştır. Hatta fertler, ailenin veya köy halkının iradesiyle ve Sultanın vermiş olduğu izinle İslâm'a giriyorlardı.³

Bulgaristan'da son resmi nüfus sayımı 2001 yılında yapılmıştır ve Ulusal İstatistik Enstitüsü tarafından yapılan bu sayıma göre Bulgaristan'ın nüfusu 7 928 901 kişidir. Daha önceki resmi sayım 1992 yılında yapılmış ve nüfus 8 487 317 kişi olarak tespit edilmişti. Nüfustaki bu düşüşün bir sebebi özellikle Bulgar nüfustaki doğum oranının düşük olmasıdır, ancak esas olarak bu düşüş dış göçlerden kaynaklanmaktadır. Göç en yoğun olarak Türkiye'ye, daha sonra ise Avrupa ülkelerine olmaktadır. Türkiye'ye olan göçlerin hemen hepsi Müslüman nüfustan oluşurken, Avrupa ülkelerine ise hem Hıristiyan hem Müslüman nüfus göç etmektedir ancak bunların rakamları ve

¹ Hamidullah, Muhammed, *İslâm'a Giriş*, Çev. Cemal Aydın, TDV Yay., Ankara, 2004, s.315.

² Popoviç, Aleksandır, *Balkanlarda İslâm*, Çev. Komisyon, İnsan Yay., İstanbul, 1995, s. 69.

³ Jeliaskova Antonina, "Formirane Na Muslümanskite Obştnosti i Kompleksite na Balkanskite İstoriografi", Antonina Jeliaskova, Bojidar Aleksiev, Jorjeta Nazırska (ed.), *Müslümanskite Obştnosti na Balkanite i v Bilgaria*, İMİR, Sofia, 1997, s.52.

oranları konusunda elimizde net bilgiler yoktur. Burada net bilgilerimizin olmamasının en önemli sebebi, göçlerin genellikle aile reisleri tarafından geçici işçilik yapmak üzere olması, geçici işçiliğin süresinin belirli olmaması, bunların bir kısmının bilahare ailelerini yanlarına alırken bir kısmının ise almamasıdır. Ayrıca Müslüman nüfusun bir kısmının Avrupa ülkelerine giderken Bulgar isimlerini kullanması da Hıristiyan ve Müslüman nüfusun göçleri konusunda sağlıklı tespitler yapılmasını önlemektedir.

Bulgaristan, kendi anayasasında da belirtildiği üzere, çoğulcu bir devlettir (multi etniçeska darcava). Buna göre devlet, din olarak iki büyük din ve diğer küçük cemaatlerden, etnik köken olarak ise esas olarak Bulgarlar ve Türklerden, daha küçük sayıda olmak üzere de ilaveten Çingener, Tatarlar, Yahudiler ve Ermenilerden oluşur. Bu etnik ayırmda Çingene nüfusu tartışmalıdır zira resmi anlamda bunlar düşük görünse de, gerek Bulgar ve gerekse Türk nüfus içine karıştıklarından sayıları az çıkmaktadır. Resmi verilere göre Bulgarlar 6 655 210 (%83), Türkler 746 664 (%9,5), Çingener 370 908 (%4,6) kişidir.⁴

Bulgaristan'da dinî yapı, Ortodoks Hıristiyanlık (%82,6- 6 552 751 kişi) ve İslam'dan (% 12,2- 966 978 kişi), ayrıca küçük bir Katolik ve Protestan cemaatinden oluşur. Katolikler 2001 sayımında nüfus yoğunluğu bakımından 43 811 kişi ile (%0,6) ile Bulgaristan'da üçüncü sırada bulunmaktadır. 1992 yılının sonunda kendilerini Protestan olarak tanımlayanların sayısı 21 878 kişi yani %0,3'tür. Son sekiz yılda Protestanların sayısı iki kat artarak 42 308 kişiye ulaşmıştır.⁵ Değnilmesi gereken önemli bir nokta Bulgaristan'daki Protestanların yarısını Çingenerin oluşturmasıdır (24 651 kişi). Son sekiz yılda bazı maddî çıkarlar karşılığı olarak Çingener arasında Protestanlık yayılmıştır.⁶

Bulgaristan Bakanlar Kuruluna bağlı Diyanet Müdürlüğüne kayıtlı bulunan dini cemaatler şunlardır:

- 1.Bulgar Ortodoks Kilisesi
- 2.Müslüman Cemaat
- 3.Katolik Kilisesi

⁴ <http://www.nsi.bg/Census/Census.htm> (15.07.2006).

⁵ <http://www.nsi.bg/Census/Census.htm> (15.07.2006).

⁶ http://www.davudoglu.com/haberler/haber_12html (10.03.2006).

- 4.Ermeni Ortodoks Kilisesi
- 5.Yahudi Cemaati
- 6.Bulgar Lüteran Kilisesi
- 7.Evanjelist Baptist Kiliseler Birliği
- 8.Yedinci Günden Adventist Kilisesi
- 9.(Genel Kongreye Bağlı)Yedinci Günden Adventist Kilisesi
- 10.MMO'ya Bağlı Yedinci Günden Adventist Kilisesi
- 11.Evanjelist Ellilik Kiliseler Birliği
- 12.Mormonlar- İsus Hristos ve son günlerden Havarilerin Kilisesi
- 13.Beyaz Kardeşlik- Dınovcular
- 14.Krışna Bilinci İçin Uluslar arası Topluluk
- 15.Bulgaristan'da Bahai Cemaatı
- 16.Bulgar Tanrı Kilisesi
- 17.Evanjelist Sıbor Kilisesi Birliđi⁷

Bulgaristan'da yaşayan 966 978 Müslüman'dan, resmi verilere göre 913 957'si Sünni, 53 021'i ise şii'dir. 1992 yılında yapılan sayıma göre Sünniler 1 026 758, şiiler ise 83 537 kişi tespit edilmiştir.⁸ Buradaki resmi veriler konusunda bazı şüpheler vardır. Öncelikli olarak Bulgar yetkililerin etnik ayrımı kendi anlayışlarına dayanmaktadır. Buna aşağıda temas edeceğiz. İkinçisi Müslüman nüfusun aslında daha yüksek orana sahip olduğu, ancak özellikle şehirlerde yaşayan bazı Müslümanların Bulgar isimleriyle kayıt oldukları, dolayısıyla Müslüman nüfusun az görüldüğu iddia edilmektedir. Ayrıca Müslümanların Sünni ve şii olarak ikiye ayrılmaları da Bulgaristan'daki yapıya uymamaktadır. Zira bu coğrafyada bilinen anlamda bir şii nüfus yaşamamıştır, bunlar halk arasında "Alevi" ya da "Kızılbaş" olarak bilinen gruplardır. Melikoff'un Bulgaristan'daki Alevi ya da Kızılbaşlar üzerinde yaptığı araştırmaya göre, Türkiye'deki ve Bulgaristan'daki Aleviler arasındaki tek fark Bulgaristan'daki Alevilerin Hacı Bektaş'a fazla önem vermemeleridir.⁹ Bulgar hükümeti bu tür bir ayrıma gidip sayım yaptığında bazı insanlar, "şiilik şehitlik demektir, şehitler doğrudan

⁷ <http://www.religiabg.com/?=religii&style=2> (10.04.2006).

⁸ <http://www.nsi.bg/Census/Census.htm> (15.07.2006).

⁹ Melikoff İrene, "Razmisli po Problema Bektaşi-Alevi", *İslâm i Kultura (izsledvania)*, Galina Lozanova, Lüboimir Mikov (ed.) İMİR, Sofia, 1999, s.13,14.

cennete gider,” şeklindeki popüler bazı telkinlere kapılıp kendilerini Şii olarak kaydettirmişlerdir.

Resmi verilere göre, Bulgaristan’ın genel nüfusunda olduğu gibi daha özelde Müslüman nüfusta da bir düşüş görülmektedir. Daha önce ifade ettiğimiz gibi bunun temel sebebi dış göçlerdir. Müslüman nüfus, dini, milli ve tarihi bağlarından dolayı Türkiye’ye, çalışmak için de Batı’ya göç etmektedir. Müslüman nüfusta hala Bulgarlara karşı bir güvensizlik vardır ve bu demokratik sürecin geçici bir durum olduğuna, tekrar Müslüman nüfusa eziyet ve baskı yapılabileceğine dair endişeler taşınmaktadır.

XX. yüzyılın başında Müslüman nüfusun genel nüfus içindeki oranı %17,2 iken şu an %12,9 oranına düşmüştür. Müslümanların en yoğun olduğu bölge Kırcaali’dir. Bu bölgenin toplam nüfusun % 69,6’sı (114 217 kişi) Müslüman’dır. Ancak 1992 yılına göre sayılarında azalma olmuştur. Müslümanların yoğun olduğu ikinci bölge %53,7’lik oranla (81 835 kişi) Razgrat’tır. Daha sonra sırayla, Şumnu, Burgas, Plovdiv, Blagoevgrad, Tırgovişte, Smolan, Silistre gelmektedir. Bu bölgelerin toplam nüfusunun 2/3’sini Müslümanlar oluştururlar. Ancak Vidin, Montana, Köstendil ve Pernik bölgelerinde ise toplam 831 Müslüman yaşamaktadır. Bulgaristan’ın toplam 262 ilçesinin 43’ü Müslümanlardan oluşmaktadır.¹⁰

Yukarıda Müslüman nüfus ile etnik grupların sayısının birbiriyle uyuşmadığı görülmüştü. Bulgaristan’da farklı etnik gruplara mensup Müslümanların olduğu kabul edilir. Müslüman nüfus içerisindeki en büyük etnik grup Türklerdir. Müslüman Çingener, Pomaklar ve Tatarlar diğer Müslüman etnik gruplar olarak görülür. Türkiye’de Çingener ve Tatarlar Türklüğün haricinde bir etnik grup olarak görülmezken Bulgaristan’da farklı bir yapı vardır. Hâlbuki bu iki grup da neticede Türkçe konuşmaktadır. Buradaki esas mesele, “Pomak” olarak isimlendirilen Müslüman grubun kökenleri konusundaki tartışmalardır.

“Pomaklar” resmi olarak bir etnik grup sayılmadığı için sayıları tam olarak belli olmayan bir gruptur. Ancak yine devlet tarafından yapılan bir araştırmaya göre tahmini sayısı 220 000–250 000 kişi civarındadır.¹¹ Ancak “Pomaklar” bir taraftan resmi

¹⁰ Dayıoğlu, Ali, *Toplama Kampından Meclis’e (Bulgaristan’da Türk ve Müslüman Azınlığı)*, İletişim Yay., İstanbul, 2005, s. 496. Ayrıca bkz.: <http://www.nsi.bg/Census/Census.htm> (15.07.2006).

¹¹ Avramov, Orlin, *Nie Ī Drugite(za maltsinstvata i pravoto)*, İMİR, Sofia, 2004, s.34.

verilere itimat etmediklerinden, diğer taraftan da özellikle Haklar ve Özgürlükler Hareketi'nin Türk nüfusunu daha da fazla gösterme yolundaki propagandasından dolayı aslında kendi sayılarının resmi olarak gerçeği yansıtmadığını düşünmektedirler. Onlara göre Bulgaristan'da "Pomak" nüfusu 300 000'in altında değildir.

Pomaklar, Balkanlar'da genellikle Rodop, Pirin ve Vardar Makedonyası, Kuzey Bulgaristan'da Lofça, Plevne, Teteven, Orta Bulgaristan'da Filibe civarı, eski Selanik, Manastır, Kosova ile İşkodra vilayetinde küçük gruplar halinde yaşamaktadırlar.¹²

Bulgaristan ve Yunanistan arasında Rodop dağlarının konumu

¹² Turan, Ömer, *Rodop Türklerinin 1878 Direnişi*, TTK Basımevi, Ankara, 2000, s. 4, 5.

Bulgar kaynaklarında “Bulgar Müslümanları” veya “Muhammedan” denen Pomaklar İslam’ı kabul eden Bulgarlar olarak kabul edilir. Bulgaristan ilim adamların çoğu bu görüşü savunmaktadırlar.¹³ Bunlara göre, Pomaklar Osmanlı döneminde baskılardan ve ekonomik sebeplerden dolayı İslâm’ı kabul etmişlerdir. Osmanlı Dönemi’nde gayri Müslimlerden “cizye” alındığı için bu vergiden kurtulmak isteyen kişiler İslam’ı seçmişlerdir. Türk kaynaklara göre ise bunlar aslında Türk’tür ve Türk “Kuman” kabilesinden gelmektedirler. Kuman Türkleri V-VI. yüzyıllarda Balkan yarımadasına gelmişler ve oraya yerleşmişler, ancak Bulgarlaştırma faaliyetlerinden dolayı Türkçe’yi unutmuşlardır. Bazı Yunan bilim adamlara göre ise Pomaklar Traki kabilesinden gelirler, ama Türkler aynı dine mensup olduklarından Pomakları asimile etmişlerdir.¹⁴

Pomakların İslâmiyet’i şiddet ve cebir yolu ile kabul etmiş oldukları iddiası da yersizdir. Bugün umumi olarak bilinen bir gerçektir ki, Türkler Balkanlar’da idareleri altına aldıkları milletleri İslâm dinine geçmeğe icbar etmemişlerdir. Türklerin usulleri müsamaha esasına dayanıyordu. Osmanlı idaresinin inzibatlı hareketi ve adil bir yaşama imkânını sağlaması Müslüman olmayan bir çok küçük milletin Türk-İslâm devletine bağlanmalarına ve İslâmiyet’i kabul etmelerine sebep olmuştur.¹⁵

Pomakların çoğunluğu, Bulgarlardan bir yüz yıldan fazlasından beri sürekli eziyet gördüklerinden Bulgar ya da Yunan olduklarını asla kabul etmezler. Çünkü Osmanlılar Bulgaristan’dan çekildikleri zaman, 1880-1882 yıllarından itibaren zor kullanarak Bulgarlaştırma faaliyetleri başlamış¹⁶ ve Balkan Savaşı’ndan hemen sonra isimler değiştirilmeye çalışılmıştır. Yunanlılar da aynı şekilde kendi coğrafyalarında asimilasyon politikası gütmüştür. Bu ortak politikanın temelinde Osmanlı sonrasında Rodop bölgesinin paylaşılma kavgası vardır. Her iki devlet de, bu bölgenin kendilerine ait olduğunu ispat için yörede yaşayanları kendi milletlerine dâhil etme siyaseti gütmüşlerdir.

¹³ Avramov, a.g.e., s.34.

¹⁴ Donma, Mihail, “Ot Mestna Kim Evropeiska İdentiçnost: Promeniastite se İdentiçnosti na Pomaškoto Maltsinstvo v Gırtsia”, Margarita Karamihova (Der.), *Da Jiveeş Tam, Da se Sanuvaş Tuk*, İMİR, Sofia, 2003, s.249.

¹⁵ Eren, A. Cevat, “Pomaklar,” *İslâm Ansiklopedisi*, MEB Basımevi, İstanbul, 1964, c.9, s. 574.

¹⁶ Gradeva, Rositsa (ed.), *İstoria na Müsülmanskata Kultura po Bulgarskite Zem i(izsledvania)*, İMİR, Sofia, 2001, s.593.

“Pomak” sözünün anlamı ve kaynağı belli olmamakla beraber bir takım spekülasyonlar yapılmaktadır. Bazı Ortodoks Hıristiyanlara göre “Pomak” kelimesi “povliakıl” kelimesinden üretilmiştir. “Povliakıl” kelimesi “yabancı inançların peşine düşmek” anlamını taşır ve bununla Hıristiyan Bulgarların Osmanlıların dinine girmesi, yani Pomakların Müslüman olması kast edilir.¹⁷ Bazı rivayetlere göre ise “Pomak” kelimesi, “baskı altında tutulan, ezilen” anlamına sahip olan “pomıçen” kelimesinden türetilmiştir. Buna göre Pomaklar Osmanlılar tarafından baskı altında tutulan, ezilmiş ve zorla İslâm dinini kabul etmiş kimseler demektir. Bu, Bulgarlar tarafından eziyet edilmiş anlamına da gelebilir. “Pomaklar” arasında en yaygın ve kabul edilen rivayete göre ise “Pomak” kelimesi “pomagaç” kelimesinden kaynaklanır. “Pomagaç” yardımcı anlamındadır. Buna göre, Osmanlılar Balkanlara geldikleri zaman aynı dini taşıdıkları için Pomaklar onlara yardım etmişlerdir ve “yardımcı” anlamındaki “Pomagaç” kelimesi zamanla “Pomak” olmuştur. Bu görüşe göre Pomakların Müslümanlığı Osmanlı öncesine kadar gider.

Bu insanların kendi içlerinden bugünkü düşünüş biçimine baktığımızda, bazı Pomak Müslümanlar kendilerini Türk olarak görmektedirler ve bunlar çoğunluktadır. Bazıları ise kendilerinin İslam dinine mensup Bulgarlar olduğunu iddia etmektedirler. Bu görüş resmi devlet görüşüdür. Onlara göre “Pomak” kelimesi “Bulgar Müslümanı” anlamına gelir. Arap olduklarını iddia eden küçük bir grup da söz konusudur. Bunlar daha çok selefî anlayışı savunan dindar kişilerdir. Dördüncü bir grup ise sadece Müslüman olduklarını ve hiçbir etnik gruba ait olmadıklarını söylemekle yetinmektedirler. Blagoevgrad ilinde yaşayan Müslümanlarla yaptığım mülâkatlara göre bunların çoğu kendilerini Türk olarak kabul ederler ve bütün örf ve adetleri Türklerdeki gibidir. Sadece din olarak aynı olduklarından değil bütün yaşayış tarzı çok benzediği için Türkleri kendilerine yakın görürler. Türkler de bunlara karşı sevgi göstermekte ve desteklemektedirler. Komünizm rejimi düştükten sonra da bazı “Pomaklar” Türkiye’ye göç etmişler ve Türkiye’de yaşamaktadırlar.

Pomakların çoğu Pomakça denilen bir Slav lehçesi konuşur. Bunun içerisinde Osmanlıcadan kalan pek çok kelime ve deyim vardır. Özellikle İslâmî terimler Türkçe olarak kullanılmakta ve dualar çoğunlukla Türkçe olarak okunmaktadır. Örneğin,

¹⁷ Donma, a.g.m., Margarita Karamihova (Der.), a.g.e., s.249.

namaz, oruç, ibadet, cami Türkçedeki biçimiyle kullanılır. Pomak Müslümanları birbirleriyle karşılaştıkları zaman “Merhaba” deyip selamlaşırlar, yemek yediklerinde “Afiyetler olsun,” çalışanlara “Skola gele,” derler. Bayramlarda bazı yerlerde “Bayram bumbarek olsun,” denirken bazı yerlerde de “Bayramı sumbarola” denilmektedir. Hal hatır sormalarda ise “Naabaysın” deyimini kullanılır. Türkçedeki dini terimlerin nerede ise tamamına yakını kullanılır. Bazı örnekler şunlardır: Allah rahmet eyle, Allah kabul eyle, Allah razıola, Allah bilir, Selamun aleyküm, Allah bereket versin, Allah bağışlasın, Allah versin, inşallah, maşallah, namaz, ezan, kamet, oruç, zekât... Bu deyim ve kelimelere “ana” ve “baba” kelimelerini de eklemek gerekir. Bunlar adeta mukaddes birer kullanım olarak kabul edildiklerinden değiştirilmesi, Slav lehçesine aktarılması düşünülemez. Pomaklara göre kendileri ile Hıristiyanlar arasındaki ayırt edici farkı bu kelimeler sağlamaktadır. Normalde anne ve baba kelimeleri her dilin kendisine mahsus olup dinle doğrudan ilgisi olmamasına rağmen Pomaklar Bulgarcadaki “mayko” ve “tatko” kelimelerini kullanmayı Hıristiyan olmakla eş tutarlar. Burada “Türk” kelimesi “Müslümanlık”la eş anlamlı olduğu gibi “Türkçe” kelimeler de dinî kelimeler olarak kabul edilmektedir. Pomak Müslümanları arasında bir kişinin içki gibi kötü alışkanlıkları bırakıp namaza başlaması “Türk olmak”la ifade edilir. Pomak Müslümanlar Bulgaristan’daki bazı Türklerin gayri İslamî hareketlerini görünce şaşkınlıklarını “Bunlar nasıl Türk?” şeklinde ifade ederler. Dini muhtevalı kelimelerin dışında günlük hayatta kullanılan kelimeler de az değildir. Fargında, tembih, isterstemez, bedava, keleş, fakir, miskin, zengin, mal, evlât, bey, hanım, kadın v.s. İncelediğimiz köylerde Türkçe bilen yaşlı insanların olduğunu da tespit ettik. Müslüman olan çingeneler ise kendilerini Türk olarak kabul ederler ve Türkçe konuşurlar. Hıristiyan olan Çingeneler de vardır, ancak bunlar kendilerini Bulgar olarak kabul ederler ve dilleri Romca (Romanca) veya Bulgarca olarak gösterilir.

B. BULGARİSTAN’DA DİNİ HAYAT

1980’li yılların başına kadar Bulgaristan’daki dinî hayat oldukça zayıftı. Bu yıllara kadar açık olan cami sayısı önemli ölçüde azaltılmıştır. Birçoğu kapatılıp yıkıntı haline gelmiştir. Bazıları ise müze, giyim evi, dükkân ve restorana dönüştürülmüştür. İslam’ın simgesi olan ay yıldız minarelerin tepelerinden sökülüştür. 1984–1989 yılları

arasında kalan camilerin de kapatılması hızlandırılmıştır. 1980'li yılların sonunda Müslümanların yaşadığı büyük şehir ve köylerdeki cami sayısında büyük bir azalma olmuştur. İbadete açık olan camilerde bile müezzinin sesi yasaklanmıştır. Camilerin bu şekilde köy ve şehirlerden kaldırılması dayanışma ve kaynaşmayı önemli ölçüde azaltmıştır. Güneybatı Bulgaristan'da gözlemci olarak seyahat eden bir kişi bu bölgelerde 600 yıldan beri Müslümanların yaşadığını düşünmenin oldukça zor olduğunu hemen fark eder. Çünkü Müslümanlara ait her şey yok edilmişti. Bu girişimler Türk ve Müslümanların dini inançlarını yerine getirmelerinde büyük aksamalara yol açmış, özellikle gençler arasında dini inançların azalmasına neden olmuştur. Böylece din, sadece yaşlılar için önemli bir unsur haline gelmiştir. Yine de bunlara rağmen Müslümanlar dini bayramlarını kutlamaya devam etmişlerdir.

1989 yılından sonra komünist rejim tarafından din üzerinde uygulanan bütün bu baskılar kalkmıştır. 1990 yılı Bulgaristan'da İslam'ın yeniden canlanması için bir dönüm noktasını ifade eder. Bu tarihten sonra, komünizm döneminde kapatılan okullar tekrar açılmış ve yeni din okulları kurulmuştur. 1990 yılında Türk kuruluşlarının yardımıyla Sofya'da önce Yarı Yüksek İslam Enstitüsü kurulmuş, 1994'te Yüksek İslam Enstitüsü'ne dönüştürülmüştür.¹⁸ 3 Kasım 1990 tarihinde Şumen'de (Şumnu) eski meşhur nüvvab medresesinin yerine İmam Hatip Lisesi açılmıştır. Diğer bir dini okul Mestanlı (Momçhilgrad)'da 1992'de İmam Hatip Lisesi kurulmuştur. 1991–1992 Eğitim Öğretim Yılında da Rusçuk'ta İmam Hatip Lisesi açılmıştır.¹⁹ Camilerin onarılması ve yenilerinin yapılması için haklar tanınmıştır. 1989 yılında yüzlerce cami tamir edilmiş ve yenileri yapılmıştır. Dini yayınlar ve Kur'an'ın dağıtımı serbest bırakılmış, Kur'an-ı Kerim Bulgarca'ya tercüme edilmiştir. Müslümanlar dini bayramlarını, evlenme merasimlerini dini şartlara göre yapabilmektedirler. 1989'dan sonra Müslüman erkek çocukların sünnet edilmesine izin verilmiş, hatta hastanelerde bile sünnet operasyonları serbest olmuştur. Komünizmin yıkılmasının hemen ardından toplu sünnet cemiyetleri yapılmaya başlanmıştı ve bu törenlerde geleneği canlandırmak amacıyla davul zurna çalınıyor ve yağlı güreşler yapılıyordu. Ancak bunlar çok kısa bir

¹⁸ Cambazov, İsmail, *Sofya İslam Enstitüsü (Anılar- Belgeler)*, Davudoğlu Yay., Blagoevgrad, 2005, s. 26, 118.

¹⁹ Cambazov, a.g.e., s. 156, 159.

zaman sonra, resmi anlamda hiçbir engel olmamasına rağmen, özellikle maddi problemler yüzünden kesintiye uğramıştır.

Bugün Müslüman cemaatin temsilcisi Bulgaristan Müslümanları Baş Müftülüğü'dür. Bütün faaliyetlerin Baş Müftülüğün bilgisi ve izni dâhilinde yapılması gerekmektedir. Bulgaristan Baş Müftülüğünün kurumsal yapısı şöyledir: Baş Müftü, Baş Müftü yardımcıları, Vakıflar Müdürü, Bölge Müftüleri, Cemaat-i İslâmiyeler (Cami Dernekleri), Eğitim Kurumları.

Bulgaristan'daki Müslümanlar Baş Müftülüğe bağlı 11 Bölge Müftülüğü altında örgütlenmişlerdir. Plovdiv (Filibe) Bölge Müftüsü, Kırcaali Bölge Müftüsü, Krumovgrad Bölge Müftüsü, Smolyan (Paşmaklı) Bölge Müftüsü, Gotse Delçev (Nevrokop) Bölge Müftüsü, Dobriç Bölge Müftüsü, Razgrad Bölge Müftüsü, Şumen (Şumnu) Bölge Müftüsü, Aytos Bolge Müftüsü, Pleven (Plevne) Bölge Müftüsü, Haskovo (Hasköy) Bölge Müftüsü. Bulgaristan'da bölge müftülükleri il ayrımına dayanmaz. Bulgaristan genelinde 28 il bulunmasına rağmen on bir bölge müftülüğü vardır. Bu ayırım baş müftülük tarafından yapılmaktadır ve Müslümanların demografik dağılımına göre düzenlenmektedir. Mesela Razgrad Bölge Müftülüğü, Razgrad ve Ruse (Ruscuk) illeri olmak üzere iki ili kapsamaktadır.

Komünist rejiminden sonra Başmüftülükle ilgili sorunlar çözülmüş gibi görünmektedir ancak Müslümanların kendi aralarında çekişmeler yaşanmaktadır.²⁰ Son olarak Baş Müftü seçimi 20 Mart 2005'te düzenlenen Milli Müslüman konferansında yapıldı. Sekiz adayın katıldığı Başmüftülük seçiminde dört adayın salonda olmaması, diğer üç adayın da seçimden çekilmesi sonucunda Başmüftülük makamına eski Başmüftülerden Mustafa Aliş Hacı seçildi. Yüksek İslâm Şurası Başkanlığı için dört aday başvurmakla birlikte, üç aday seçimlerden çekildi. Bu gelişmenin ardından yapılan seçimde Basri Pehlivan Şura Başkanlığına getirildi. Söz konusu konferans kararlarının 11 Mayıs 2005'te Sofya şehir Mahkemesi tarafından onaylanmasıyla Başmüftülük ve Yüksek İslâm Şurası Başkanlığı konusunda yaşanan belirsizlik ortadan kalktı.²¹

Baş müftülük bağımsız kurum olduğu için kendi bütçesini yerli Müslüman halktan topladığı zekât, sadakatü'l-fitre, kurban ve kurban derileri, vakıf gelirleri ve yurt

²⁰ *Müslümanlar*, 2005, Sayı:2, s. 1-3.

²¹ Dayıoğlu, a.g.e., s.417.

dışından gelen yardımlardan oluşturmaktadır. En çok Türkiye Diyanet Vakfından gelen maddi ve manevi desteklerine güvenmektedirler. 17 Haziran 1998 tarihinde Türkiye Cumhuriyeti Diyanet İşleri Başkanlığı ile Bulgaristan Dinler Müdürlüğü arasında işbirliği sözleşmesi imzalanmıştır. Bu sözleşmeyi Mehmet Nuri Yılmaz ve Bulgaristan Din İşleri Müdürü Lübomir Mladenov imzalamışlardır. Bu sözleşmeye göre Bulgaristan'daki din eğitim kurumlarının masraflarını Türkiye Diyanet Vakfı üzerine almıştır.²² Bu tarihten itibaren T.D.V. Sofya İslâm Enstitüsünün ve üç İmam hatip lisesinin masraflarını karşılamaktadır. Bu okullarda Türkiye'den gelen öğretim üyesi ve öğretmenlerin maaşları da T.D.V. tarafından ödenmektedir. Gayri resmi olarak Arap ülkelerdeki çeşitli yardım kuruluşlarından da yardımlar gelmektedir. Ancak tam ve kesin olarak rakamları bilinmemektedir.

Baş Müftülük tüzüğüne göre Müslüman bulunan her yerde Cemaat-i İslâmiye kurulabilir. Bulgaristan genelinde bu derneklerin sayısı 1 400 civarındadır. Bu 1 400 yerleşim biriminde cami derneği var demektir, ancak bu o yerleşim biriminde mutlaka cami olacağı anlamına gelmez. Baş müftülüğün verdiği resmi bilgilere göre Bulgaristan'ın genelinde 1131 cami ve 241 mescit bulunmaktadır. Bu yerlerde görev yapan yaklaşık 1200 imam mevcuttur.

Bulgaristan Baş Müftülüğü aynı zamanda ülkedeki Müslümanların dinî eğitimlerinden de sorumlu olduğundan din eğitimi veren eğitim kuruluşları Müftülüğe bağlıdır. Bu kuruluşlar şunlardır:

- 1- Sofya Yüksek İslâm Enstitüsü
- 2- Şumnu "Nüvvab" İmam Hatip Lisesi
- 3- Rusçuk İmam Hatip Lisesi
- 4- Mestanlı İmam Hatip Lisesi
- 5- Ustina Müslüman Okulu
- 6- Sırnitsa Kur'an Kursu
- 7- Sliven Kur'an Kursu
- 8- Lülyakovo (Kiremitlik) ve Bilka (Çiflik Mahalle) Kur'an Kursları
- 9- Delçevo Kur'an Kursu
- 10- Rudozem Kur'an Kursu

²² Cambazov a.g.e., s. 85.

11- Madan Hafızlık Kursu

12- Devamlı Kur'an Kursları

13- Yaz Kur'an Kursları

1990 yılında Yarı Yüksek İslâm Enstitüsü olarak açılan Sofya Yüksek İslâm Enstitüsü bu güne kadar birçok yer değiştirmesine rağmen halen bir yüksek okulun asgari ihtiyaçlarına cevap verebilecek binadan yoksundur. Örneğin: öğretim görevlilerinin çalışma odaları olmayıp kütüphane ancak 10 kişinin oturup kitap okuyabileceği genişliktedir. 1998 yılından itibaren Sofya İslâm Enstitüsünün ve İmam Hatip Liselerinin sponsorluğunu Türkiye Diyanet Vakfı üstlenmiştir. Yüksek İslâm Enstitüsünün öğrencileri Türk, Pomak ve Müslüman çingenelerinden oluşmaktadır. 2004 yılı itibariyle öğrenci sayısı devamlı ve açık öğretim olmak üzere toplam 150'dir.

Türkiye Diyanet Vakfı İmam Hatip Liselerinin sponsorluğunu üstlendikten sonra her birine Türkiye'den üç öğretmen göndermeye başlamıştır. Şumnu "Nüvvab" İmam Hatip Lisesinde 2004 yılı itibariyle öğrenci sayısı 140 civarındadır. Rusçuk İmam Hatip Lisesinde genel sayısı ise 130 civarındadır.

Ustina Müslüman Okulu mali desteğini büyük ölçüde Türkiye'den alan "Ahmet Davudoğlu" Vakfı'nın sponsorluğu ile 2002-2003 eğitim yılında açılan iki yıllık okuldur ve İmam- Hatip yetiştirmektedir. Diğer İmam Hatip Liselerinin farkı sadece dini derslerin okutulmasıdır. Dolayısıyla lise statüsünde değildir, mezun olanlara İmam Hatip sertifikası verilmektedir. Ustina Müslüman Okuluna 16-24 yaş arası gençler kabul edilmektedir. Eylül 2004 tarihi itibariyle okulda toplam öğrenci sayısı 53'tür. Bunlardan 39'u birinci sınıf, 14'ü ise ikinci sınıf öğrencisidir.²³

Sırnitsa İmam Kursu, Pazarcik iline bağlı Pomak Sırnitsa köyündedir. Selefi düşüncedeki teşkilatların desteği ile burada İmam yetiştirmeye yönelik bir kurs açılmıştır. Öğretmenler genelde Suudi Arabistan'da eğitim görmüş selefi görüşlü insanlardır. Kurs sekiz aylıktır ve yaklaşık 25 öğrencisi vardır.

Sliven Kur'an Kursu Türkler'in ve Müslüman çingenelerin bulunduğu mahallede Ahmet Davudoğlu Vakfı tarafından Aytos Müftülüğe bağlı olarak açılmıştır. Tamamen bu mahallede görülen Protestanlaşma hareketini durdurmaya yönelik, burada

²³ http://www.davudoglu.com/faaliyetler/faaliyet_02html (25.01.2006).

ve çevre mahallelerinde yaşayan insanların misyonerlere mahkûm olmadıklarını gösteren bir müessese olmuştur.

Lülyakovo ve Bilka Kur'an Kursları Aytos bölgesinde bulunmaktadırlar. Bu iki köyde komünizm döneminde de dini hayat canlı kalabilmiştir. Demokrasiye geçildikten sonra Süleymancılar olarak bilinen dini grup (Süleyman Hilmi Tunahan Silistre'ye bağlı, Ferhatlar köyü doğumludur) Kur'an Kursu faaliyetine başlamıştır. Eğitimlerinden ve yatılı programındaki katı prensiplerinden dolayı talebe bulmakta zorlanmakta ve buldukları talebeleri de büyük bir oranda ellerinde tutamamaktadırlar. Eğitim kadrosunu Türkiye'den temin etmeye çalışırlar.

Madan Hafızlık Kursu, Madan Smolân (Paşmaklı) iline bağlı bir ilçededir. Nüfusun tamamı Pomak'tır. Demokrasiye geçildikten sonra şehrin merkezinde güzel cami yapılmıştır. Buranın önde gelen ismi Hafız Murad Efendi geniş dini bilgiye sahip değildir, ama dini gayreti ile öğrencilere hafızlık çalıştırmaktadır. Öğrenciler öğleye kadar ortaokul veya liseye devam etmekte, öğleden sonra ve tatil günlerinde ezber yapmaktadırlar.

Mahalli Kur'an Kursları dört Vakıf tarafından düzenlenmektedir. Türkiye Diyanet vakfı, Türkiye menşeli Ahmet Davudoğlu Vakfı, Suudi Arabistan menşeli Tayyibetü'l- Hayriye Vakfı ve Vakfu'l- İslâmi. Yaz Kur'an Kursları geleneği uzun süredir devam etmektedir. Bu faaliyet doksanlı yılların başında Türkiye'den gelen dini cemaatlerin elemanları ve desteği ile başlamıştır. Arap ülkelerinden mali destek sağlanarak yerli elemanlara yaz kursları yaptırılmıştır. Bu kurslar iki ay sürer ve yaklaşık 200 köyde gerçekleştirilir.

Ekonomik ve finansal anlamda Bulgaristan Müftülüğü ve Müslümanlara ait dini kurumlar (İmam Hatipler, Kur'an Kursları, Yüksek İslâm Enstitüsü) iki kaynaktan beslenmektedir. Bunlardan biri Arap ülkelerinden gelen karşılıksız ve sürekli olmayan yardımlardır ki, bunlar da şu anda kesilmiş bulunmaktadır. Çünkü Ürdün, Suudi Arabistan gibi ülkelere gelen bu yardımları sağlayan kuruluşlar devlet tarafından fundamentalist addedilip tehlikeli görülmektedir. Diğer kaynak ise Türkiye'dir. Türkiye Cumhuriyeti adına Türkiye Diyanet Vakfı dini kuruluşların bütün maddi masraflarının sponsorluğunu üstlenmiştir. Bu yardım süreklilik arz eder. Bunun yanı sıra Türkiye adına yukarıda bahsettiğimiz örneğin Ahmet Davudoğlu Vakfı gibi daha ziyade Kur'an

kurslarına yönelik kuruluşların da desteği vardır. Türkiye Diyanet Vakfı resmi eğitim kurumlarıyla, özel vakıflar ise örgün eğitim kurumlarıyla ilgilenmektedir. Eğitimin dışında Müslümanların geleneklerine yönelik bir takım yardımlar da vardır. Ayrıca fakirlere yönelik giysi, erzak ve parasal yardımlar gibi bir takım ferdi yardımlar da söz konusudur. Ramazan aylarında Türkiye kaynaklı iftar yemekleri düzenlenmektedir. Bunlar daha çok zengin iş adamları tarafından düzenlenir. Kurban bayramlarında ise fakirlere et yardımında bulunurlar.

Bulgaristan'ın genelinde camilerin çoğunda beş vakit namaz kılınmakta ve ezan dışarıya hoparlörle duyurulmaktadır. İmamların düzenli olarak görev yapmaları konusunda hala bazı problemler vardır. Örneğin bir caminin imamı bir vakit namazına işi dolayısıyla gelemediği zaman cemaat bazen kendi içinden imam çıkararak bazen de münferit olarak namazlarını eda etmektedir. İmamı olmayan köyler sadece Cuma ya da cenaze namazı kıldırması şartıyla diğer köylerden bir kişiyle anlaşabilmekte, bu takdirde o köyde vakit namazları cemaatle kılınmamaktadır. İmamların ücretleri Müftülük tarafından verilmediği, cemaatten toplandığı için merkezi ve resmi denetim ya da şikâyet yolu açık değildir. Ancak bütün camilerde Cuma namazı kılınmaktadır. Hutbe genelde Türkçe okunmakla birlikte Pomakların ikamet ettiği bölgelerde Bulgarca ya da Pomakça denilen bir lehçeye okunur. Camilerde vaaz faaliyeti yöreden yöreye değişmektedir ki, bazılarında sadece mübarek gün ve gecelerde yapılmakta, bazılarında ise Cuma namazı öncesi, pazartesi ve Perşembe akşamları, bazı yerlerde ise imamın belirlediği saat ve günlerde yapılır. Bazı yerlerde de dışarıdan gelen misafirlere vaaz etmesi teklif edilir ve bu tür vaazlar genellikle namaz vakitleri arasında olmaktadır. Ender rastlanan bir uygulamaya göre ise her akşam yatsı namazını müteakip vaaz ve nasihatte bulunulur.

Mevlit uygulaması ise din görevlilerine göre farklılık göstermektedir. Eğer görevli Arap ülkelerinden birisinde tahsil yapmışsa bu, onun mevlit törenlerine art bir niyetle bakmasına sebep olmaktadır. Çünkü bilinen bir gerçektir ki, bazı Araplar tarafından mevlit bir bidat olarak telakki edilmektedir. Fakat görevli Türkiye'de, Osmanlının yaptırmış olduğu medreselerde(İmam Hatipler) veya Sofya Yüksek İslâm Enstitüsünde eğitimini tamamlamışsa bu onun mevlit hakkındaki görüşünü tamamen farklı kılmaktadır. Mevlit aynı zamanda düzenli bir maaşı olmayan imamlar için ek bir

gelir hüviyetindedir. Mevlitler genellikle camilerde okunmakla birlikte bazen evlerde de okunur. Ölü'nün 52. gecesinde okunan ve yeni doğan çocuklar adına okunan mevlitler bunlara örnektir. Yeni yapılan eve taşınmadan önce de kurban kesilip evin içinde mevlit okunmaktadır. Bu nafil ibadetler en çok ramazan ayında veya mübarek gün ve gecelerde yapılmaktadır.

Kur'an kurslarını sürekli kurslar ve yaz kursları şeklinde ikiye ayırabiliriz. Yaz Kur'an kursları genelde camilerde yapılmaktadır. Sürekli olanlar ise camilerde imamla anlaşmalı olarak hemen her gün belirlenen bir vakitte yapılır. Cuma günleri imamın yoğun günü olduğu için kurs yapılmaz. Bu tür kurslara okul çağına gelmeyen çocuklar veya emekli ya da işsiz olup da İslâmi bilgiler elde etmeye meraklı olan kişiler devam etmektedir.

Dini bayramlar, Bulgaristan'daki Müslümanlar arasında heyecanla beklenir ve kutlanır. Ramazan bayramı heyecanı Ramazan ayının başlamasıyla kendini gösterir. Komünizmin yıkılmasından sonra toplu iftarlar vermeye başlanmıştır. Bu iftarları ya Bölge Müftülüğü ya da Türkiye veya diğer Müslüman ülkelerin vakıfları (kendileri ya da Bulgaristan vatandaşı kişiler aracılığıyla) vermektedirler. Toplu iftarlar genelde camilerde, bazen de yerleşim birimine ait geniş alanlarda yapılır. Burada oturma düzeni cinsiyet farklılığına göre belirlenirse de hizmeti yine kadınlar yapmaktadırlar. Köy gibi küçük yerleşim birimlerinde ramazan ayı boyunca 4-5 toplu iftar verilmektedir. Toplu iftarlar ramazanların halk arasında daha coşkulu kutlanmasına ve cemaatin sayısının artmasına vesile olmaktadır. Öncelikle namaz kılınmakta, iftar daha sonra yapılmaktadır. Bundan sonra yatsı namazına kadar vaaz verilmektedir. Henüz aileler arasında birbirlerini iftara davet etme şekline kurumsallaşmış bir davranış biçimi gözlenmemektedir.

Kurban bayramı heyecanı, iki üç ay öncesinden kurbanlık ararken başlamaktadır. Kurban, tabii olarak kurbanlık pazarını da etkiler ve bayrama yakın talep fazlalığından dolayı fiyatlar yükselir. Komünizm sonrası kurban kesiminin serbest bırakılması halk arasında bu ibadete olan ilgiyi artırmış ve artık tüccarlar için bir fırsat derecesine gelmiştir. Dolayısıyla bazen –Bulgaristan'da hayvan kıtlığı olmamasına rağmen– bayram öncesi fiyatları yükseltmek amacıyla bir arz eksikliği görülmektedir. Bazı yörelerde de kurbanda pazarlık olmaz zihniyetinden hareketle tüccarlar fiyatları

yükseltirler. Kurban kesme bir ibadet olduğu için pazarlık yapmanın mekruh olduğuna inanılır. Kurbanlık olarak çoğunlukla koçlar tercih edilir. Bazen Müslüman ülkelerden gelen yardımlarla kurbanlar kesilmektedir.

Camilere en yüksek oranda katılım bayram namazlarında cereyan etmektedir. Bayram namazından sonra bazı yerlerde imamın duası eşliğinde toplu tevbe yapılır. En sonunda ise tebrikleşme esnasında aynı zamanda helâlleşilir. Zira camilerde en yoğun birliktelik bayram namazlarında görülmektedir ve bu bir fırsat telakki edilerek kul hakkından sıyrılmak arzu edilmektedir.

Bulgaristan'da halk arasında mevlit kandili ve kadir gecesi takip edilir, bilinir, idrak edilir. Regaip, miraç ve beraat kandilleri ise özellikle imamlar tarafından halka bir hafta öncesinden duyurulur. Bu üç gece henüz bireysel olarak evlerde idrak edilmemekte, camilerde de özel ibadetler yapılmamaktadır. Bir mübarek gecenin muhtevası vaaz, Kur'an Kerim, Mevlit bahirleri, zikirler, tespih çekmeler, İlâhiler ve cemaatle kılınan nafil ibadetlerden ibarettir. Bu kutlu gecelerde de sevabı ölülere bağışlamak üzere fert fert indirilen hatimlerin duası cemaat önünde, topluca yapılır. Mübarek gün ve gecelerde sadaka vermek de çok önemli faaliyettir, çünkü Müslümanlar bu gün ve gecelerde verilen sadakaların daha çok kabul ve sevap kazandırıcı olduğuna inanırlar. Normalde farz olan Cuma namazlarına devam etmeyen kişiler de bu geceleri ihya coşkusu yaşarlar.

Pomakların ve Türklerin karışık olarak yaşadığı yerleşim birimlerinde zaman zaman hocanın kimlerden olacağı, vaaz ve hutbelerin hangi dilde verileceği konusunda tartışmalar gözlenmektedir. Bu tartışma İmam Hatip Liseleri ile Sofya Yüksek İslâm Enstitüsünde de yaşanmaktadır. Eğitim kurumlarında yaşanan tartışmaların nedeni, buralarda görev yapmak üzere Türkiye Diyanet Vakfı tarafından gönderilen hocaların Bulgarca bilmemeleri ve derslerini sadece Türkçe olarak vermeleridir. Dil problemi henüz çözüme kavuşturulmamış önemli bir problemdir. Yüksek İslam Enstitüsü'nde problem bir ölçüde çözülmüştür ve dersler Türkçe ve Bulgarca olmak üzere iki dilde verilmektedir, ancak hala uzmanı olmayan alanlarda öğrenciler kendi anadillerinden farklı diğer dilde ders görme zorunluluğu yaşamaktadır. Liselerde ise durum daha problemlidir zira din dersleri genelde Türkçe olarak verilmekte, Pomak kökenli öğrenciler ise bunları anlamakta oldukça zorlanmaktadır. Bulgaristan kökenli olup da

Türkiye ve diğler İslam ÷lkelerinde tahsil gören kişilerin ya da Sofya Yüksek İslam Enstitüsü'nden mezun olanların Bulgaristan'da öğretmenlik ve öğretim üyeliğı yapmaya başlamasıyla bu problemin kısa bir zaman dilimi içinde çözüleceğı öngörülmektedir. Dil konusundaki tartışma nadiren de olsa öğrenciler arasında etnik kökene dayalı milliyetçi eğilimleri körüklemektedir.

İKİNCİ BÖLÜM

BLAGOEVGRAD'DA SOSYAL YAPI

A. BLAGOEVGRAD İLİ: GENEL GÖRÜNÜM

Blagoevgrad şehrinin Osmanlı İmparatorluğu zamanındaki adı Cuma'dır. Cuma, Osmanlı Devleti'nin Rumeli topraklarındaki Selanik vilayetinin Serez Sancağı içinde merkezî bir kasaba iken, Balkan Savaşlarından sonra 1913'te Bulgaristan sınırına girerek "Gorna Djumaya" adını aldı. II. Dünya Savaşı'ndan sonra da "Blagoevgrad" adı verildi.²⁴

Blagoevgrad ili, Bulgaristan'ın güney batısında yer almakta, Bulgaristan'ın Makedonya ve Yunanistan ile sınırını oluşturmaktadır. Bulgaristan içindeki durumuna baktığımızda ise dört il ile sınırdış olduğunu görüyoruz. Coğrafi büyüklük açısından Sofya ile Burgas illerinden sonra 6449 m² ile Bulgaristan'da üçüncü sıradadır. Bulgaristan'ın % 5,8'ini kapsamaktadır.²⁵ Blagoevgrad nüfusu Struma ve Mesta nehirlerinin kenarında yerleşmiştir. İl merkezi dağlık değildir ancak Rila, Pirin ve Rodop Dağlarının uzantıları içinde de ilçe ve köy yerleşim birimleri vardır. Yeşil tabiat ve ormanlık alanların yanında doğal kaynaklar açısından da il oldukça zengindir. Bulgaristan'ın doğal kaynaklarının 40%'ı bu bölgede bulunmaktadır. Kömür, orman, madeni kaynaklar, inşaat malzemeleri-mermer bu doğal kaynakların bazılarıdır.

Valilikten aldığımız bilgilere göre Blagoevgrad ilinin genel nüfusu 2001 sayımında 343 370'tir²⁶ ve Bulgaristan nüfusu içinde altıncı sırada yer almaktadır (Genel nüfusunun % 4,3'ü). İl sınırları içinde toplam 280 yerleşim birimi bulunur. Bunların 14'ü ilçe, 96'sı muhtarlı köy, geri kalanı ise muhtarsız köy statüsündedir. Bulgaristan'da nüfusu 250'nin altında olan yerler muhtarsız köy statüsünde kabul edilir ve bunların idarecileri ilçe tarafından atanan memurlardır.

²⁴ Kahraman, İsmail, *Bakanlarda Osmanlı Medeniyeti Belgesi-I Bulgaristan*, Anadolu Basın ve Yayıncılık, Kocaeli, 2000, s. 72.

²⁵ <http://www.bl.government.bg/bl/profile.html/top> (22.12.2005).

²⁶ Naselenie spored prebroiavaniatapo obštini i nasleni mesta; oblast Blagoevgrad; stranitsa 75 (İlçe ve Köylere Göre Blagoevgrad İlindeki Nüfus, s. 75).

Bulgaristan'ın genel görünümü

Genel il için şehirlerde yaşayan nüfus %56 (194 345 kişi), köyde yaşayanların nüfusu ise %43,4 (149 025)dür. Genel olarak Bulgaristan'da şehir nüfusunun %69, köy nüfusunun ise %31 olduğunu göz önüne alırsak Blagoevgrad ilinde köy nüfusunun daha fazla olduğu görülmektedir.²⁷

Tablo.1 Blagoevgrad ili nüfusunun yıllara göre gelişimi 1985–2001

	1985	1992	1995	1996	1997	1998	1999	2000	2001
Genel	344195	351637	351408	351510	350327	347907	345138	343918	343370
Şehirler	184374	193740	196515	195653	195787	194704	193281	193991	194345
Köyler	159821	157897	154893	155857	154540	153203	151857	149927	149025

Tabloya bakıldığında il nüfusunun 1996'ya kadar yükseldiğini, bu tarihten sonra ise bir düşüş yaşandığını görüyoruz. 1985–2001 arasında şehir nüfusu artarken (184 374'den 194 345'e), köy nüfusunun ters orantılı olarak azaldığını (159821'den 149025'e) görüyoruz. Buradan, köylerden kentlere doğru bir göç olduğu sonucu

²⁷ <http://www.bl.government.bg/bl/analizi/socio.doc> (15.07.2006).

çıkmaktadır. Ancak il genel nüfusundaki azalış, bize aynı zamanda ilden diğer büyük illere ya da diğer ülkelere göç olduğunu göstermektedir. İlerdeki nüfus azalması Bulgaristan'daki genel yapıya paralellik arzeder. Zira Bulgaristan nüfusu 1992–2001 yılları arasında % 0,69 azalmıştır.

Etnik köken olarak Blagoevgrad ilinin % 79,5'ini (272 907 kişi) Bulgarlar, % 9,4'ünü (32 162 kişi) Türk kökenliler ve % 4,2'sini (14 312 kişi) Çingenerler (Rom) oluşturur.²⁸ Bulgaristan'ın bütünü içinde bu oranların sırayla % 83,5, %9,5 ve % 4,6 şeklinde sıralandığını göz önüne alırsak Blagoevgrad'ın bu genel yapıya uygunluk arz ettiğini söyleyebiliriz.

Tablo2. Blagoevgrad ilinin etnik gruplarının sayımı–2001 yılı.

Genel	Bulgar	Türk	Rom	Diğer	Grupsuz olanı
343370	272907	32162	14312	19639	4350
% 100,0	% 79,5	% 9,4	% 4,2	% 5,7	% 1,2

Bu sayımda kendilerini Türk olarak gösterenlerin çoğu Pomak'tır. Sayımlarda “Pomak” şeklinde bir kategorinin olmaması ve ayrıca Pomakların Türk ve Müslümanlığı eşit görmeleri kendilerini “Türk” olarak tanıtmalarına sebep olmuştur. Aşağıda detaylı olarak yer verileceği gibi, adadillerinin Türkçe olduğunu söyleyenlerin % 5,7 oranında olduğu göz önüne alınır en azından anadili Türkçe olmayan ama burada kendilerini etnik köken olarak Türk şeklinde gösteren bir grubun olduğu açıkça belli olmaktadır.

1992 ve 2001 nüfus sayımlarını mukayese ettiğimizde nüfusu en hızlı artan grubun Romlar olduğu görülür. 1992 sayımında Bulgar kökenlilerin oranı % 84,4 ve Türk kökenlilerin oranı % 10,2 iken 2001 yılında bir azalma tespit edilmiştir. Rom nüfusu ise % 2,3'ten % 4,2'ye yükselmiştir. Aynı şekilde diğer olarak isimlendirebileceğimiz grup (Makedon, Tatar vb.) % 3,1'den % 5,7'ye yükselmiştir.²⁹

²⁸ <http://www.bl.government.bg/bl/analizi/socio.doc> (22.12.2004).

²⁹ <http://www.bl.government.bg/bl/profile.html/top> (22.12.2005).

Blagoevgrad ili ve ilçeleri haritası

Mensup olunan dini dağılıma baktığımızda 271 321 kişiyle % 79'luk bir oranda Ortodoks Hıristiyanların çoğunlukta olduğu görülür Müslümanların oranı 64 608 kişiyle %18,8 düzeyindedir. Diğer dinlere mensup olanların oranı % 0,2 (488 kişi), hiçbir din belirtmeyenlerin oranı ise % 2 (6953 kişi)dir.³⁰

Tablo3. Blagoevgrad ilinin dinlerine göre ayrımı, 2001

Genel	Hıristiyanlar	Müslümanlar	Başka	Belirtmeyen
343370	271321	64608	488	6953
% 100,0	% 79,0	% 18,8	% 0,2	% 2,0

³⁰ <http://www.bl.government.bg/bl/analizi/socio.doc> (26.12.2004).

Anadil ile ilgili sayım sonuçlarına baktığımızda il nüfusunun % 89,3'ü (306 736 kişi) Bulgarca, % 5,7'si (19761 kişi) Türkçe, % 3,4'ü (11 507 kişi) Romca konuştuğunu beyan etmiştir.

Tablo 4. Anadillere göre Blagoevgrad ilinin nüfus ayırımı- 2001

Genel	Bulgarca	Türkçe	Romca	Diğer	Belirtmeyen
343370	306736	19761	11507	3090	2276
% 100,0	% 89,3	% 5,7	% 3,4	% 0,9	% 0,7

Tablo 5. Etnik köken, anadil ve dine göre Blagoevgrad ilinin mukayeseli dağılımı

					Toplam
Bulgar	Türk	Rom	Diğer	Grupsuz	343370
272907	32162	14312	19639	4350	kişi
Bulgarca	Türkçe	Romca	Diğer	Belirtmeyen	343370
306736	19761	11507	3090	2276	kişi
Hıristiyan	Müslüman		Başka	Belirtmeyen	343370
271321	64608		488	6953	kişi

Dinî ve etnik kökenle ilgili verilere baktığımızda bunları uzlaştırmak için bir çaba gerekecektir. Kendilerini Müslüman olarak belirtenler, etnik köken olarak kendilerini Türk olarak gösterenlerle, Romların ve diğer kategorisi içinde yer alanların bir kısmından oluşmaktadır. Yani Müslüman nüfus oranı, etnik köken olarak kendilerini Türk gösterenlerle Türkçeyi anadil olarak gösterenlerden daha fazladır. Burada Bulgar hükümetinin izlediği siyaset dikkat çekicidir. Öncelikle Pomakları bir etnik köken olarak kabul etmemekte, Bulgar kökenli Müslüman olarak görmektedir. Çingenele ise her iki dine mensup ayrı bir millet olarak görmektedir. Dolayısıyla dine, etnik kökene ve anadile dayanan sayımlar aslında çok sağlıklı olmaktan uzaktır, aynı şekilde bu sonuçların yorumlanması da zorlaşmaktadır. Bizim gözlemlerimize göre, Müslüman nüfusun büyük çoğunluğunu Pomaklar oluşturmaktadır. Ancak resmi anlamda böyle bir kategori kabul edilmediği için bunların tam olarak oranı belli değildir. Pomakların

çoğunluğu kendilerini etnik köken olarak Türk şeklinde gösterirken, çok az bir kısmı Bulgar olarak göstermiş olmalıdır. Pomak kökenli olup da kendilerini Bulgar olarak gösterme olgusu, ileri de “Kimlik Problemi” başlığı altında ele alınacaktır.

İlçelerin çoğunda Bulgar etnik grubu yoğunluktadır. Müslümanlar bütün il yayılmışlardır ancak yaşadıkları yerleşim birimleri orta ve küçük ilçelerdir. En fazla olarak ise ilçenin üçte ikisi oranında Yakoruda ilçesinde bulunurlar. Yine Belitsa’da Pomak kökenliler Bulgar nüfusa göre daha yoğundur. Gotse Delçev, Girmen, Hadjidimovo, Satovça ilçelerinde Pomak kökenlilerin oranı %15-30 arasındadır. Çingenerin en fazla olduğu ilçe Petriç’tir. 2001 sayımında bu grubun sayısı 3300 kişidir. Strumyani ve Girmen ilçelerinde çingenerin nüfusu ise % 11’dir.³¹

Bulgaristan’ın genel iktisadi yapısına baktığımızda, ekonomide düzenleyici ve yürütücü olarak devletin büyük bir güce sahip olduğunu, üretim araçlarıyla toprakların mülkiyetini elinde tuttuğunu görürüz. Ülkenin tabii kaynakları olarak orman varlığı, tarım yapılan topraklar ve su kaynakları önem taşımaktadırlar. Yeraltı kaynaklarının rezervleri çok sınırlıdır. Kömür, demir, manganez, çinko ve petrol yatakları varsa da yetersizdir. Ülkenin milli gelirinde yaklaşık beşte birlik bir paya sahip olan tarım sektöründe, çalışan nüfusunun %20’si istihdam edilmektedir.³²

Blagoevgrad’da iktisadi aktivitede olan insanların oranı 2001 sayımına göre %48,3’dür. Çalışanların %52,5’i erkeklerden, % 47,5’i ise kadınlardan oluşmaktadır. Çalışanların % 41,8’i devlet sektöründe, % 58,2’si ise özel sektörde çalışmaktadır. 1996–2000 arasında bu yapı çok değişmiştir. Mesela 1996 yılında devlet sektöründe çalışanların oranı %73,2, özel sektörde çalışanların oranı ise %23,8 idi. 1999 yılından beri özel sektörde çalışanların sayısı hızla artmıştır.³³

En çok işsizlik olan ilçeler Belitsa, Yakoruda, Girmen, Strumyani gibi Müslümanların çoğunlukta olduğu ilçelerdir. Müslüman nüfusun son yıllardaki önemli bir iş alanı inşaat sektörü olmuştur. Pirin dağları eteklerinde turistik Bansko şehri özellikle Belitsa’dan olmak üzere pek çok Müslüman inşaat işçisine çalışma imkanı sunmaktadır. Bu işçiler kendi yaşadıkları yerlerden sabahları otobüslerle işe gidip

³¹ <http://www.bl.government.bg/bl/analizi.socio.doc> (14.07.2006)

³² Kuyucuklu, Nazif, “Bulgaristan”, *DİA*, TDV Yay., İstanbul, 1992, c.6., s.394.

³³ <http://www.bl.government.bg/bl/analizi.socio.doc> (14.07.2006).

akşamları dönerler. Müslüman kadınlar ise köylerinde ziraat ve hayvancılık faaliyetlerinin yanında daha çok yeni açılan tekstil fabrikalarında çalışmakta, bazıları da ilkbahar ve yaz mevsimlerinde ormanlardan topladıkları mantar ve yabani meyvelerin satımından gelir elde etmektedirler. Hangi sektör olursa olsun maaşlar düşüktür ve köyde yaşayan insanlar mecburen en az birer inek, koyun, tavuk ve diğer evcil hayvanlara bakmak zorundadır. Köylerde iş olmadığı için orada yaşayan Müslümanlar şehirlerde çalışmak zorundadırlar.

Ticarî mağazalar özel sektörün %98'ini oluşturmaktadır. Özellikle gıda üzerine açılan küçük marketler yaygındır. Müslümanların arasında fabrika sahipleri hala yoktur. Ancak bütün Bulgaristan'da sadece Gotse Delçev'e bağlı Breznitsa köyünde bulunan ve içinde domuz eti bulunmayan et ürünleri üreten fabrikanın sahibi Müslümandır. Bu şahıs eskiden imamlık yaptığı için halk tarafından güven duyulmakta ve Müslümanların önemli bir tüketim ihtiyacına hitap ettiği için büyük rağbet görmektedir.

Blagoevgrad ilinde yaşayan Müslümanlar arasında gerek ülke içine gerekse ülke dışına göçler devamlı yükselmektedir. İlk bakışta bu göçler sadece birkaç ay veya birkaç sene için yapılmaktadır. Batı ülkelerinde gurbette bulunan Müslüman aileler, kendi evlâtlarının para kazanıp bir gün geri döneceklerine inanmaktadırlar. Daha çok 20–40 yaşları arasında olan erkekler batı ülkelerine çalışmaya gitmektedirler.

Aile olarak en çok Yunanistan'a tütüncülükle uğraşmak için gidilmektedir. Bunlar kışları evlerine dönerler. Yunanistan'a ilkbaharda gitmektedirler ve son bahara kadar orada kalıp tütünle ilgili bütün işleri yapmaktadırlar. Bulgaristan'da da tütüncülükle uğraşanların oranı yüksektir. Yunanistan'da şartlar maddi açıdan daha iyi olduğu ve daha çok para kazanabilecekleri için orasını tercih etmektedirler. Bazı aileler devamlı olarak her sene gitmektedirler.

Avrupa'ya gidenler ise, önce erkek olarak tek başlarındadırlar, sonra da eşini ve çocuklarını yanına alma yollarını ararlar. Rodop bölgesinde yapılan bir araştırmaya göre Blagoevgrad ilinde yaşayan Müslümanların çalışmak için tercih ettiği ülkeler Amerika, Portekiz, İspanya, Yunanistan olarak tespit edilmiştir.³⁴ Müslümanlardan ilk önce

³⁴ Troeva, Evgenya, Valeri Grigorov, "Gurbetçiistvoto v Rodopite Minalo i Nastoyaste," *Da jiveş Tam, Dase Sinuvaş Tuk*, Margarita Karamihova (ed.), İMİR, Sofia, 2003, s.117.

gidenler kendi akrabaları ve yakınlarını yanlarına alıp onlara da iş bulmakta, bu yüzden bir devlette bir köyden birden çok kişi veya aile bulunmaktadır.

Blagoevgrad ilinde yaşayan Müslümanların arasında gözlenen en önemli göç yönü Amerika'dır. Buradaki insanların hayallerinde hep Amerika Birleşik Devletleri olduğunu söyleyebiliriz. Blagoevgrad ilinde, Satovça ilçesinde bulunan Koçan köyü, nüfusu tamamıyla Müslüman bir köydür. 3 330 nüfusu olan bu köyün nüfusundan %95'i Amerika'ya gitmek için yeşil kart başvurusu yapmıştır. Bu köyün geçim kaynağı tarım ve hayvancılık, özellikle de tütüncülüktür. Amerika ve Batı Avrupa'da çalışanların çoğu bu ilçededir. Zira ekonomik krizden en çok dağ bölgeleri etkilenmektedir. Şu andaki göçler kalıcı bir amaç taşımamaktadır. Zira en fakir aileler bile gurbete gittikleri zaman buradaki evlerini satmamaktadır. Mevcut düşünce temelden göç etmek değil, sadece para kazanmak ve sonra kendi memleketlerine dönüp rahat yaşamaktır. Amerika'da çalışan bir kişinin bu amaçla memleketinde yeni ev satın aldığını da tespit ettik.

Blagoevgrad'da özel Amerikan Üniversitesi ve devlete bağlı olan Güneybatı "Neofit Rilski" Üniversitesi olmak üzere iki üniversite, ilköğretim ve ortaöğretim seviyesinde de 184 okul vardır.³⁵ Tahsilli olmak Blagoevgrad Müslümanlarınca arzu edilen bir durumdur. Özellikle üniversite bitirenlere ayrı bir değer verilir ve böyle insanlar Türkçe'de geçen biçimiyle "okumuş" şeklinde nitelendirilir. Ancak üniversite Blagoevgrad ilçe merkezinde olduğu için maddi imkânsızlıklardan dolayı yükseköğrenime devam oranı düşüktür. Aynı şey bir ölçüde ilçe merkezlerindeki liselere gitme konusunda da geçerlidir. Müslüman çocuklar içinde kız çocuklarının tahsil seviyesi daha düşüktür. Kızların okumalarının gerekli olmadığı, ev işlerini öğrenmeleri ve evlilik için çeyiz hazırlamaları gerektiği şeklinde bir anlayış vardır. Okuma imkânı olan kızların aileleri de çoğunlukla çocuklarının tek başına büyük şehirde kalmasına razı olmamaktadır. Erkek çocuklarının önündeki en önemli problem ise maddi yetersizliktir. Bunların yanında Bulgaristan'da üniversite seviyesinde hala Müslüman Bulgar ayrımı yapıldığı şeklinde Müslüman kesim içinde bir düşünce vardır. Buna göre üniversiteye öğrenci kabulünde isimler etkin rol oynamakta ve Bulgar ismi taşıyanlara gayri resmi olarak öncelik verilmektedir. Bu sebeplerden dolayı

³⁵ <http://www.bl.government.bg/bl/analizi/socio.doc> (26.12.2005).

Blagoevgrad ilinde Müslümanların tahsil seviyesinin Bulgarlara göre daha düşük olduğunu söyleyebiliriz.

B. AİLE KURUMUNA YAKLAŞIM VE GENEL AİLE YAPISI

Fertleri ve toplumları birbirlerinin benzeri yapan özellikler arasında en önemlisi kültür birliğidir. Aynı kültür grubuna mensup şahısların istek, arzu, ihtiyaç, amaç ve hedeflerinin aşağı yukarı aynı olması, fiziki ve sosyal çevrelerinin birbirine benzemesi, aynı öğrenme tecrübelerine sahip olmaları dolayısıyla zihin dünyalarında ve davranışlarında bir birlik meydana gelir.³⁶ Kültür birliğinden kaynaklanan birliğin en yüksek oranda tezahür ettiği yer ise ailedir. Aile, biyolojik ilişkiler sonucu insan türünün devamını sağlayan, toplumsallaşma sürecinin ilk ortaya çıktığı, karşılıklı ilişkilerin belirli kurallara bağlandığı, o güne dek toplumda oluşturulmuş maddi ve manevi zenginlikleri kuşaktan kuşağa aktaran, biyolojik, psikolojik, ekonomik, toplumsal, hukuksal vb. yönleri bulunan toplumsal bir birim,³⁷ bütün insan toplumlarında bulunan bir ilk grup; insanın en derin ve köklü, kısmen organik nitelikteki özelliklerine dayanan evrensel bir sosyal kurumdur.³⁸ Sosyolojiye göre aile, toplumu oluşturan temel kurumlardan biri olduğu gibi, aynı zamanda sosyolojinin incelediği en temel ve küçük kurumdur. Her toplumda altı temel kurum olduğu kabul edilir. Bunlar, aile, eğitim, ekonomi, siyaset, din ve boş zamanlardır. Bunların evrenselliği tüm sosyal bilimciler tarafından sorgulanmaksızın kabul edilmiştir.³⁹

Evlilik ve aile incelemeleri sosyoloji ve antropoloji için ilk kullanılan çerçevelerden biridir. Bu çerçeve, XIX. ve XX. yüzyılın başında yapılmış tarihsel incelemeleri kapsar. Marx'ın, Engels'in, Morgan'ın, Durkheim'in ve Mauss'un, daha yakın zamanda ise Carl C.Zimmerman'ın, M.Sussman'ın, Sirjamaki'nin incelemeleri bu çerçeveye örnektir. Bu yaklaşımda, evlilik ve aile kurumu, onu oluşturan parçalar tarafından ayakta tutulan bir organizma, bir sistem gibi dikkate alınan bütünsel toplum içine yerleştirilir. Bu nedenle, bu yaklaşım yapısal-işlevselci yaklaşımla belirli bir benzerlik gösterir. Ondan farklı yanı, betimsel, tarihsel ve karşılaştırmalı araştırma

³⁶ Arslantürk Zeki, M.Tayfun Amman, *Sosyoloji (Kavramlar, Kurumlar, Süreçler, Teoriler)*, Çamlıca Yay., İstanbul, 2001, s.21.

³⁷ Dönmezer, Sulhi, *Sosyoloji*, Savaş Yay., Ankara, 1984, s.214.

³⁸ Sayın, Önal, *Aile Sosyolojisi (Ailenin Toplumdaki Yeri)*, Ege Üniversitesi Basımevi, İzmir, 1990, s. 2.

³⁹ Fichter, Joseph, *Sosyoloji Nedir?*, Çev. Nilgün Çelebi, Atilla Kitabevi, Ankara, 2001, s. 57.

konusunda ısrar etmesidir. Malinovski'nin yüzyılın başında yaptığı gibi, bu yaklaşım dünyanın farklı bölgelerinde sosyal değişmelerin yüzyıllar boyunca aileyi nasıl etkilediğini inceler; bu yaklaşım aile ve diğer toplumsal kurumlar, kültür arasındaki uzlaşmaya da ilgi duyar. Bu çerçevenin çağdaş taraftarları, genel olarak aile kurumunu, çağdaş toplumlarda -eski işlevlerini kaybetmesine karşın- en önemli kurumlardan biri gibi dikkate almaktadırlar. Rene König ve P. Bourdieu Avrupa'da bu çerçevenin temsilcileridirler.⁴⁰ Yukarıdaki düşünürler ve sosyologlar içinde sanayileşme ve kentleşme sonucunda ailenin işlevlerini bazı bürokratik örgütlerin alacağını, işlevsiz kalan ailenin kurum olarak ortadan kalkacağını ya da toplumdaki önemini kaybedeceğini öngörenler vardır. Örneğin Engels'e göre aile, devlet ve özel mülkiyet ile birlikte ortaya çıkmıştır. Bu yüzden özel mülkiyet ortadan kalkınca aile de otomatik olarak ortadan kalkacaktır. Evlilik ise sadece aşk üzerine kurulacak ve aşk devam ettiği sürece ahlâki evlilik olacak, aşkın bitmesiyle, ya da yeni bir aşk tutkusuyla yitirilmesi, boşanmayı, toplum için olduğu gibi, iki taraf için de iyi bir iş haline getirir.⁴¹ Bulgaristan devleti de komünizm zamanında bu görüşü benimsemiş ve bu konuda bazı girişimlerde bulunmuştu. Özel mülkiyetin ortadan kalkmasıyla ailenin de ortadan kalkacağını umuyorlardı. Anaokulundan üniversiteye kadar geniş eğitim kurumlarıyla ailenin eğitim işlevi okullar tarafından üstlendi. Komünist Bulgaristan'da anaokullarının bütün köy ve kasabalara kadar yaygınlaşması böyle bir amaca hizmet etmekteydi. Ayrıca yaşlılar için pek çok huzurevi yapılarak genç ve yaşlı nüfus arasındaki irtibat koparılmaya çalışıldı. Boşanmalar hukuki açıdan kolaylaştırıldı. Fakat buna rağmen aile kurum olarak yok olmadı. Bu gelişmeler normal olarak ailelerde büyük değişikliklere yol açıtsa da genel anlamda Bulgaristan'da aile toplumdaki yerini koruyabildi ve korumaya devam ediyor.

Blagoevgrad ilinde sadece Müslümanlar arasında değil, diğer etnik gruplarda da aile önemli ve güçlü bir kurum olarak karşımıza çıkar. Ancak Müslümanlar arasında aileye verilen önemin biraz daha yüksek olduğu söylenebilir. İl içindeki Müslüman nüfus azınlıkta (%18,8) olmasına rağmen bu önem sayesinde aile ile ilgili kendilerine

⁴⁰ Sayın, Özen, *Sosyolojiye Giriş*, Erdem Kitabevi, İzmir, 1985, s. 30.

⁴¹ Engels, Friedrich, *Ailenin Özel Mülkiyetin ve Devletin Kökeni*, Çev: Kenan Somer, Sol Yay., 7. bs, Ankara, trs., s. 108, 109.

mahsus adet ve uygulamaları koruyabilmişlerdir. Blagoevgrad ilinde yaşayan Müslümanların aile kurarken ilk önce Müslüman olanları tercih ettiklerini görmekteyiz. Benzer hayat tarzı ve ortak inanç bunu gerektirdiği gibi, kültür, din, arzu ve amaçların aynı olmasının aileyi daha sağlam kılacağına dair bir düşünce vardır. İslam'da Hz. Muhammed'in, "Evleniniz, çoğalınız. Çünkü ben kıyamet gününde sizin çokluğunuzla diğer ümmetlere karşı iftihar ederim."⁴² sözüyle ifadesini bulunan evliliğe teşvik bu yörede yaşayan Müslümanların evlilik yaparak aile kurumunu devam ettirmelerinde önemli bir etkidir.

Başlıca evlenme biçimleri monogami ve poligami olarak kendisi gösterir. Bununla beraber bugün dünya üzerindeki bütün toplumlarda tek karılığa doğru ortak bir eğilim bulunmaktadır⁴³. Blagoevgrad'da Müslümanlar arasında çok uzun zamandan beri monogam evlilikler görülmektedir. Şu andaki yaşlı kuşak dahi poligam evlilikleri hatırlamamaktadır. Zaten Osmanlı döneminde de genel anlamda monogaminin yaygın olduğu yapılan araştırmalarla ortaya çıkmıştır.⁴⁴ Toplumda zaman zaman evlilik dışı metres hayatı görülse de, bu durum poligami şeklinde ortaya çıkmaz.

Aile içinde herkesin bir konumu, ona uygun rolleri ve statüsü bulunmaktadır. Böylece her birey, aile içinde belli bir statüsü olan bir toplumsal aktördür.⁴⁵ Müslümanlar arasında da aile içinde roller bellidir ve baba aile reisi durumundadır. Daha dindar bilinen Müslüman ailelerde babaya itaat daha yüksek düzeydedir.

Hususi bir organizasyon olarak aile hukuki bakımından ayrı cinsler arasındaki meşru bir monopol, anne ve babaların çocuklarını sosyal sorumluluğu yüklenebilecek olgunluğa yükselttikleri bir yer ve kayın valideler, büyük anne ve büyük babalar gibi yakın akrabaların ve yakınlığı olan diğer fertlerin sosyal normlara aykırı olmaksızın makul bir surette örgütlendikleri bir organizasyon şekli olmasıyla tanınır.⁴⁶ Görüleceği üzere aile grubu sadece aynı evi paylaşan bireyleri ifade etmez, daha geniş bir kavramdır ancak pratikte geniş ve çekirdek aile olmak üzere aynı ev ya da avluyu

⁴² Gazali, Ebu Hâmid Muhammed b. Muhammed, *İhyâu' Ulumi'd-din*, Çev. Mehmet A. Müftüoğlu, İpek Yay. İstanbul, 2002, cilt.2, s.59.

⁴³ Dönmezer, a.g.e., s.220.

⁴⁴ Bkz. Kurt, Abdurrahman, *Bursa Sicillerine Göre Osmanlı Ailesi (1839-1876)*, Uludağ Üniversitesi Basımevi, Bursa, 1998, s. 86-89.

⁴⁵ Sayın, Önal, a.g.e., s.2, 3.

⁴⁶ Zimmerman, C.Carle, *Yeni Sosyoloji Dersleri*, Çev. Amiran Kurtkan Bilgiseven, İstanbul Üniversitesi Yay., İstanbul, 1964, s.272.

paylaşanlar şeklinde de anlaşılmaktadır. Geniş aile, içinde büyük ana ve babaların, dede ve torunların birlikte yaşadıkları, evlenen erkek çocukların eşlerini aile için getirdikleri aile tipidir; özellikle tarım ekonomisine dayanan toplumlarda rastlanır. Çekirdek aile ise sadece ana baba ve çocuklardan oluşur; özellikle şehirleşmiş sanayi toplumlarındaki aile tipidir.⁴⁷ Bütün Blagoevgrad ilinde çekirdek aile mevcuttur. Bazı köylerdeki Müslümanlar arasında ise geniş aileler bulunmaktadır. Geniş aile olsun ya da olmasın, aileler arasında yardımlaşma net bir şekilde gözükmemektedir. Çocuklar evlendikten sonra bile mümkün olduğu kadar akrabalarınca korunurlar.

Evlilik Bronislaw Malinowski'nin deyişi ile, "Çocuk üretimi ve korunması için yapılan bir anlaşma" ilişkisidir.⁴⁸ Latin kökenli bir kurum olan aile, ilk şekli ile ebeveynler, çocuklar, köleler ve hizmetçilerden ibaret olan bir topluluğa işaret eder. Yunanca karşılığı *oikonomi*dir ve bizim ekonomi dediğimiz kelime de bu kökenden gelir. Bu da ailenin esasen ekonomik bir örgütlenme olduğuna işaret eder.⁴⁹ Buna göre ailede bütçeler oluşturulur, aile geçimi için bu bütçeden harcanır ve diğer ihtiyaçlar giderilir. Aile kurulmasının en büyük nedeni ekonomik neden olarak gösterilir. Sosyolojide "toplumsal alışveriş kuramı" denen bu yaklaşıma göre, toplumsal alışveriş toplumsal bütünleşmede çok önemlidir. Aynı zamanda, toplumsal alışverişin- ekonomi ile karşılaştırıldığında- iki genel işlevinden biri, arkadaşlık bağları yaratmak, diğer işlevi ise tâbiyeti (subordinasyon) ya da üstünlüğü (domination) kabul ettirmektir. Blau'ya göre toplumsal alışveriş, karşılıklı güven yaratarak, farklılaşmayı teşvik ederek, topluluk normlarına uymaya zorlayarak ve ortak değerleri geliştirerek toplumsal bütünleşmeyi artırır. Blau toplumsal alışverişin, ekonomik alışverişten farklı olarak, insanlar arasında güven yaratıp insanları toplumsal gruplarla bütünleştirdiğini söyler. İnsanların neyi alıp verdiğini doğru olarak ölçmek ve değerlendirmek çok zor olduğundan, alışverişler ufaktan başlayıp yavaş gelişir. Blood ve Wolfe'a göre, kocanın nitelikleri, ailenin ayakta kalması ve iyi durumda olmasında ne kadar önemli ise, aileler o ölçüde ataerkildir ve koca o ailenin servet kaynaklarına tam olarak hâkimdir. Onlara göre bu durum, göreceli gücün bilinçli bir şekilde hesaplanmasından değil, erkek veya

⁴⁷ Dönmezer, *a.g.e.*, s. 222.

⁴⁸ Koenig, Samuel, *Sosyoloji; Toplum Bilimine Giriş*, Çev. S. Sucu, O. Aykaç, Ütopya Kitabevi Yay., İstanbul, 2000, s.134.

⁴⁹ Koenig, *a.g.e.*, s.134.

kadının kararlarındaki paylarının, her birinin katkısının sonucu olması ve eşlerden birinin, verdiğiinden daha fazlasını almış olması, o eşin kendini geçmiş için borçlu hissetmesi ve diğer eşin gelecekteki katkılarına dayanması nedeni ile dir.⁵⁰

Bu yaklaşımın bir kurum olarak aileyi her yönüyle açıklaması mümkün değildir. Ancak son yıllarda da gözlenen bazı gelişmeler bu paralelde olmuştur. Örneğin son zamanlarda Blagoevgrad ilinde Müslüman aileler arasında en göze çarpan şey yeni ailelerdeki çocuk sayısının düşmesidir. 1990'lara kadar Pomak ailelerinde ortalama 3-4 çocuk varken, günümüzde ise şehirlerde üç çocuğa çok nadiren rastlanır olmuştur. Bunun en önemli sebebi olarak maddi kriz gösterilmekte, çocuklarına bakmaya maddi imkânlarının olmayışını ifade etmektedirler. Köylerde kalan Müslümanlarda bile fazla çocuk sahibi olma oranı çok düşmüştür. Ancak yine de köylerde çocuk sayısının şehirlere göre yüksek olduğunu, en azından üç çocuğa sahip olduklarını görüyoruz. Köylerde aile ile ilgili gelenek ve adetlerin daha çok uygulanmakta olduğu gözlenmektedir.

Aile, özellikle dil başta olmak üzere kültürün bazı temel öğelerini bireye aktarır. Böylece birey, aile aracılığıyla toplumsal bir aktör haline dönüşür.⁵¹ Bireyler normalde bir ailede doğar ve yetişirler, sosyalleşmenin en önemli aracı olan aile içinde temel toplumsal değerleri ve örüntüleri öğrenirler. Blagoevgrad Müslümanlarının aile hayatlarında çocuklar ve onlara verilecek terbiye merkezi bir konum işgal eder. Bu terbiye içinde dinî eğitim de yer alır ve bu amaçla komünist rejim çöktükten sonra ilköğretim çağındaki çocuklar "hoca"lara gönderilmeye başlanmıştır. Aile terbiyesinin ve dinî eğitimin yanında çocukların tahsil görmesi ve meslek sahibi olması da önemlidir. Komünist rejim zamanında liseyi bitirmek zorunlu olduğu için pek çok kişi lise mezunuydu, bu liselerin çoğunluğu da meslek lisesi olduğu için bir meslek sahibi oluyorlardı. Üniversiteye gitme oranı ise düşüktü. Komünist rejim yıkıldıktan sonra ise liseye gitme oranı da, üniversitede okuma oranı da düştü. Köylerde kalanlar en fazla ortaokul bitirebilmektedirler, zira köylerde lise yoktur. Eskiden köylü öğrenciler şehir merkezlerinde pansiyonlarda kalarak lise ve üniversite eğitimlerini sürdürüyorlardı.

⁵⁰ Wallace, Ruth A., Alison Wolf, *Çağdaş Sosyoloji Kuramları*, Çev. Leyla Elburuz, M.Rami Ayas, Punto Yayıncılık, İzmir, 2004, s. 383, 394.

⁵¹ Sayın, Önal, a.g.e., s. 2.

Bunlar ücretli hale geldikten sonra ailelerin kendi imkânlarıyla çocuklarını şehirlerde okutmaları çok zor hale geldi. Ayrıca komünizmin yıkılmasıyla birlikte yoğun bir işsizliğin baş göstermesi gençlerde meslek sahibi olma yolundaki hevesleri kırdı. Zira meslek sahibi olsa da bunu icra edeceği bir iş bulması çok zorlaştı. Şu anda Blagoevgrad Müslümanları arasında en popüler iş inşaatlarda amele ya da usta olmaktır. Bu meslek hem kısa zamanda öğrenilmekte, hem de şu anda iyi bir gelir getirmektedir.

Ailenin çocuklarına gösterdiği özenin karşılığı olarak onlardan saygılı davranışlar beklenir. Bunun asgari göstergesi de ailenin yanında kötü sözlerin söylenmemesi ve kötü alışkanlıkların (sigara, içki içmek vb.) yapılmamasıdır ki, bu önemli oranda gerçekleşir. Aile fertleri arasında sevgi ve saygıya dayanan ilişkiler çoğunlukla İslâm dininden kaynaklanır. Buradaki Müslümanlar, her ne kadar dini bilgileri zayıf olsa bile, inançlıdırlar ve dine karşı büyük saygı göstermektedirler. Dini inançlara göre, ebeveynlerine karşı saygı ve sevgi göstermeyen kişi hayatta başarılı olamaz; çünkü onların dua ya da bedduaları mutlaka kabul edilir. Aile, organik cemaat bağları ile dini bağların çakıştığı tabii dini grupların karakteristik bir örneğidir. Esasen, din gibi aile kurumu da bütün toplumlarda rastlanan temel bir sosyal ünedir.⁵² Hakikaten aile, insanlık tarihinin özellikle ilk dönemlerinde her şeyden önce dini bir cemaat olarak karşımıza çıkmaktadır.⁵³ Blagoevgrad ilinde bütün etnik gruplara baktığımızda, Müslüman aileleri de dini bir cemaat olarak gözükmürler. Aile içi saygı ihlali, Hıristiyanlarla evlilik gibi tasvip edilmeyen durumlar –bireyler dindar olsun ya da olmasın- hep dinî gerekçelere dayanan geleneksel bir zihniyetle reddedilir ve yaptırım görürler.

1. Ailenin Kuruluşu

Ailenin toplum tarafından kabul gören bir kurum olarak ortaya çıkmasından önce de bazı faaliyetlerin olması gerekmektedir. Ailenin kurulmasından bozulmasına kadar pek çok örüntüleşmiş davranış bütünü bu kurumun alt kurumlarını oluşturur. Aile kurumu altında tanışma, nişanlılık, evlilik, çocuk bakımı, taraflar arası ilişkiler ve bunlara benzeyen alt kurumlar yer alır.⁵⁴

⁵² Günay, Ünver, *Din Sosyolojisi*, İnsan Yay., İstanbul, 2002, s.239.

⁵³ Günay, *Din Sosyolojisi*, a.g.e., s.240.

⁵⁴ Fichter, a.g.e., s.125.

Komünist rejim çöktükten sonra(1989) Blagoevgrad ilinde Müslümanlarda kız-erkek ilişkilerinde bir değişme yaşanmış, özellikle köylerde geleneğin yaptırımlarıyla belirlenen kız-erkek ilişkileri serbestleşmiş, sosyal normlarda hızlı bir aşınma meydana gelmiştir. Geleneksel küçük toplumda gerek kız, gerekse delikanlı birbirlerini her şeyden önce kardeş olarak görür ve aileleri ile toplumun diğer fertleri tarafından da böyle görülür. Aksi takdirde ilişkilerin belli bir sınırı aşmasının, kızın tüm geleceğini sarsacağını, abartılı dedikoduların ailelerin saygınlığını da zedeleyeceğini bilirler. Kısacası bu gençler için sevgi dışında, gizli olan her şey yasaktır, aleni olanlar ise utanılmayacak, böyle görülemeyecek, dedikodusu yapılamayacak olanlardır. Ancak bunda da kızlar yaşlılarıyla birlikte, aralarındaki fiziki mesafeyi koruyarak delikanlılarla konuşabilirler. Aleni olan, ancak böyle olabilir. Bu, onlara göre; gerek kızlar gerekse delikanlılar için, eşlerini bulmalarının en zararsız yol ve yöntemidir; namustur.⁵⁵ Geleneğin bu şekilde biçimlendirdiği kız erkek ilişkileri değişime uğramış, eskiye göre daha fazla serbestlik kazanmış ve aralarındaki mesafe azalmıştır. Bu mesafenin artık sadece küçük köylerde bir nebze olsun uygulandığı söylenebilir. Büyük köylerde ve şehirlerde ise kız-erkek ilişkilerindeki geleneksel mesafe kalmamış; kol kola gezmek, akşamları eğlence kulüplerine gidip dans etmek ve geç saatlere kadar eğlenmek normal görülmeye başlanmıştır. Komünizmin yıkılıp kapitalist değerlerin hızlı bir şekilde toplumda hâkim olmaya başlaması anomik bir duruma sebep olmuş, bundan da ahlakî olarak en fazla etkilenenler Müslümanlar olmuştur. Müslümanlar bir taraftan serbestiyetin verdiği imkânlarla dinî eğitim için gayret gösterirlerken, diğer taraftan hızlı değer değişimine bağlı olarak yerleşik kalıpların –özellikle medya etkisiyle– dejenere olmasıyla da uğraşmaktadırlar. Belitsa ilçesine bağlı Gorno Krayşte köyünün imamı Sabit Hoca'nın davranışları buna örnektir. Söz konusu köydeki gençler bir kafeteryaya disk-jokey çağırarak eğlence tertip ettiklerinde Sabit Hoca da bu kafeteryaya gelir, bir masaya oturur. İmamın bu mekânda bulunuşundan dolayı gençler istedikleri şekilde dans edemezler, sadece masalarda oturup sohbet etmekle yetinirler. Bu olay birkaç hafta peş peşe aynı şekilde tekrarlanınca artık eğlence düzenlemekten vazgeçilir. Bu örnek olay bir taraftan yukarıda bahsettiğimiz şekilde bir din görevlisinin

⁵⁵ Çavuşoğlu, Halim, *Pomak Türkleri(Tarih ve Sosyo-Kültürel Yapı)*, KÖKSAV Yay, Ankara,1993, s.146–147.

yeni ortaya çıkan davranış kalıplarıyla mücadelesini gösterirken, aynı zamanda genç nüfus da olsa Müslüman insanların din görevlisine ve dine olan saygısını da göstermektedir.

Kız-erkek ilişkileri bu şekilde düğüne (evliliğe) kadar sürmektedir. Bazı olumsuz durumlar ortaya çıkınca kız ve erkek ayrılır, dolayısıyla bu arkadaşlıkların hepsi evlilikle sonuçlanmaz.

Evliliğin ve ailenin geleceği, hiç tartışmasız, bu birliği meydana getiren eşlerin tutumlarına bağlıdır. Tutumu belirleyen ve dolayısıyla ailenin kaderini tayin eden faktör ise, böyle bir seçimin nasıl yapıldığı noktasında düğümlenmektedir.⁵⁶ Blagoevgrad Müslümanları pek çok değişim geçirmiş olmakla birlikte hala geleneksel kültürde yer alan evlenme ile ilgili inanç ve uygulamaları büyük ölçüde devam ettirmektedir. Örneğin geleneksel kültürde evlenmede eşler arasında aranan aynı dinden olmak, bakire olmak, denklik ve evlenme yaşı gibi konular⁵⁷ Blagoevgrad ilinde yaşayan Müslümanlar arasında en çok önem verilen özellikler olarak karşımıza çıkmaktadır.

Eğer kız-erkek arkadaşlığı evlilik gibi ciddi bir amaca yönelmişse, burada aynı dinden olmak büyük önem taşır. Blagoevgrad ilinde yaşayan Müslümanlar, kendi aralarında aile kurmaya özen göstermektedirler. Etnik gruplar arasında evliliğe pek rastlanmaz. Müslümanlar diğer etnik gruplarla ilişkilerini sürdürmelerine rağmen, bu ilişkiler karşıt cinsler arasında arkadaşlığa dönüşse, evlilikle sonuçlanmaz. Gençler, bu arkadaşlığın aileler tarafından bir evlilikle sonuçlanmasının kabul görmeyeceğini bildiklerinden aileye yönelik düşünceler beslemezler. Özellikle böyle bir evlilik yapan Müslüman kızlar, ailelerini kendi toplumu içinde küçük düşürdüklerinden dolayı bir daha onlarla görüşmemeyi göze almak zorundadır. Dolayısıyla evlenmek konusunda aranan ilk şart Müslüman olmaktır ancak burada Müslümanlık yoğun bir dinî yaşayıştan ziyade kültürel bir kimliği ifade eder.

Güzellik doğal olarak aranan bir şarttır. Aileler arasındaki sosyo-ekonomik denklik ise güzellikten sonra gelir. Kız-erkek arkadaşlığında bu denklik çok önemli olmasa da, konu evlilik aşamasına gelince sadece ebeveynler açısından değil gençler

⁵⁶ Sezal, İhsan, "Toplum ve Aile", *Sosyolojiye Giriş*, Ed. İhsan Sezal, Martı Kitap ve Yayınevi, Ankara, 2003, s. 150.

⁵⁷ Bkz. Kurt, a.g.e., s.16-17.

açısından da önem kazanmaktadır. Blagoevrad'da “Meyve ağaçtan uzağa düşmez,” şeklinde Türkçe'ye çevirebileceğimiz atasözü aile ve çocukları arasındaki ilişkiyi anlatır. Ahlaklı, güngörmüş ailelerden gelen kızların da aynı şekilde olacağı kabul edilir. Ekonomik açıdan denklik daha çok köylerde dikkat edilen bir şarttır. Namus din birliği kadar önemli bir şarttır. Geçmişte kızın bakire olmaması, hem kendisi hem de ailesi için büyük bir utanç kaynağı imiş ve bazen bu durum ölümle neticelenirmiş. Günümüzde eski katılığını yitirmişse de, Müslümanlar arasında namus diğer din mensuplarına oranla, yine de çok önemlidir.

Son yıllarda kızların imam hatip okullarına gitmeye başlamasıyla tesettüre bürünen yeni bir kategori ortaya çıkmış oldu. Blagoevgrad'da “örtünmek” geleneksel olarak önemlidir, evlenen kızların kapanmaları arzu edilir. Dolayısıyla “örtünmüş” kişilerin varlığı geleneksel olanın devamı konusunda yeni bir imkân sağlamış oldu. Böyle bir kızın daha mazbut ya da bir başka ifadeyle daha namuslu olduğu varsayıldığından, kendisi mazbut bir hayat sürmeyen erkeklerin bile bu tür bir tercihte buldukları gözlenmektedir. Geleneğe namus dini temellerinden saparak sadece kadına mahsus ve sadece onun sadakatiyle ölçülen bir olgu olarak düşünülmektedir.

Evlilik çağına gelen erkeklerde bulunması gereken özelliklerin başında tahsilli olması, iyi bir işe sahip olması ya da en azından çalışması ve ekonomik açıdan bağımsız olması gelir. Erkeğin dindarlığından anlaşılan ise içki içmemesi, kumar oynamaması, evlilik dışı ilişkilere girmemesi, uyuşturucu maddeler kullanmamasıdır.

Müslümanlar erkekler için askerlikten* 30 yaşına kadar geçen süre evlenmek için normal kabul edilir. Kızlar için 18–25 yaş arası evlilik çağı olarak kabul edilir. 18 yaşından küçüklerin evliliği ise hala çingeneler arasında görülmektedir. Üniversitelerde tahsil gören hem erkekler hem de kızlar öğrenimlerini bitirdikten sonra evlenirler.

Müslümanlar arasında evliliklerde kardeşler arasında büyüğünden küçüğüne doğru sıra vardır. Eğer küçük olan kardeş önce evlenecekse ağabeyinden mutlaka izin alır, izin almadığı sürece de evlenmez. Ancak izin vermeyen büyükler yok denilecek kadar azdır. “Sıra gütme” denilen bu olay sadece hem cinsler arasında olur, erkek ve kız arasında böyle bir olay söz konusu değildir. Küçük olan kız daha önce evlenirse

* Bulgarsitan'da askere alınma yaşı normalde 18'dir. Üniversite mezunları altı ay, üniversiteye gitmeyenler dokuz ay askerlik yapmaktadır.

kısmetinin erken çıktığına inanılır. “Kısmet” kelimesi bu şekliyle Pomaklar arasında kadere işaret eden dinî bir kelime olarak yer almakta, evliliğin nihayetinde bir kısmet işi olduğuna inanılmaktadır.

Büyüklerin anlattığı şekliyle kız ve erkeklerin tanışma biçimleri artık geride kalmıştır. Geçmişte kız ve erkek ya hiç görüşmezler ya da sadece birbirlerinin yüzlerini görecektense kadar kısa bir görüşme anı yaşarlarmış. Genelde yapılan, oğulları evlenme çağına gelen ailelerin münasip bir kız araması imiş. Eğer oğlanın yaşı geçkince ise bu sefer de yakın evli arkadaşları onun için seferber olurmuş. Bu konuda hala geçerli olan bir atasözü vardır: “Otuzuna kadar kişi kendisi evlenir, otuzundan sonra onu başkası evlendirir.” Eskiler görücü usulü bu evliliklerin daha uzun sürdüğünü, hemen hiç boşanmanın görülmediğini söylerler.

Bugün ise tamamen terk edilen bu uygulamanın yerini evlilik öncesi kız erkek arkadaşlığı almıştır. Blagoevgrad ilindeki Müslüman erkeklerin evlenme isteklerini belirtmek için başvurdukları sembolik hareketler yoktur. Müslüman topluluklarda genelde ilk adımın erkekler tarafından atılması gerekir. Erkek ve kızlar birbirlerini çeşitli vesilelerle görüp tanışırlar. Tanışma vesileleri her şey olabilir. Tanışma yerleri ise pazarlar, kafeteryalar, düğün ve benzeri merasimlerdir. Genelde şehirlerde en az haftada bir defa pazar düzenlenir. Bu pazarlar yaşlı, genç, kadın-erkek her kesimden insanın görüşme, buluşma, iş yapma mekânı olduğu gibi gençler için ayrı bir öneme sahiptir. Zira evlenecek çağda olan erkek ve kızlar bu pazarlara tanışma amacıyla giderler, dolaşırlar, pastanelere gidip sohbet ederler. Tanışma vesilesi yine arkadaşlar ve akrabalarıdır. Cumartesi günlerinde Yakoruda şehrinde böyle bir pazar olur ve yakın köylerden genç insanlar toplanır. Bir zamanlar oradan evlenmek moda gibi olmuştu ve birçok kişi burada tanışarak evlenmiştir. Yaşlılar, Yakoruda şehrindeki pazarın Cuma günü olduğunu ama komünistlerin bunu değiştirdiğini anlatırlar. Çünkü insanlar pazara giderken Cuma namazı için de bir araya gelmekteydiler ve komünistler insanların bir araya gelmesinden çekinmişlerdi. Bu sebeple pazar cumartesi gününe alınmış. Bu tür pazarlar daha çok Müslümanların yoğun olarak yaşadığı bölgelerde olur ve çoğunlukla da Müslümanlar katılır. Bütün ilçe merkezlerinde bu tür pazarlar kurulduğu gibi büyük köylerde de pazarlar olmaktadır.

Bazı köylerde dikkat çekici eğlenceler düzenlenmektedir. Gotse Delçev şehrinden 30 kilometre uzaklıkta bulunan 2559 nüfuslu ve tamamı Müslüman olan Ribnovo köyünde tanışma amacıyla düzenlenen, Türkçe'deki söyleniş ve anlamıyla "yürüyüş" denilen bir adet vardır. Bu yürüyüşte evlenecek çağa gelen kızlar giyinip süslenirler ve köyün ana sokağında bir uçtan diğer uca yürüyüş yaparlar. Bu esnada erkekler yola dizilip onları seyreder ve eğer beğendikleri varsa daha sonra yanlarına gidip tanışır. Yaşlı insanlardan edindiğimiz bilgilere göre eskiden diğer köylerde de böyle yürüyüş yapılırmış, ancak şu anda sadece bu köyde kalmıştır. Bu yürüyüş her gün akşamdan önce yapılır ve yaklaşık bir iki saat sürer. Erkek beğendiği kızı kahve içmeye davet eder ve daha yakından tanışma fırsatı doğar.

Evliliğe dönük kız-erkek arkadaşlığında akrabalık derecesi mutlaka araştırılır zira yakın akraba arasında evlilik yapılmaz. Yakın akrabalık üç ila yedi kuşak arasında değerlendirilir. Şu anda üç kuşaktan ötesi araştırılmamaktadır. Blagoevgrad Müslümanları arasında İslam'a göre akraba evliliğinin olabileceği asla kabul edilmez ve İslam'ın böyle bir evliliğe müsaade etmeyeceği savunulur.

Kız ya da erkek evlenme niyetini, genellikle anneye, bazen de ablalara veya kız kardeşlerine açar, onlar da uygun bir şekilde babaya iletirler. Bu arada karar almak için yakın akraba, amca, hala, özellikle sağ ise büyük baba bir araya gelerek, istenilen kızın aile yapısı, akrabalık meselesi bir daha incelenir. Herhangi bir mani görülmezse ailesinden istemeye karar verilir. İstemek dünür aracılığıyla olur. Bu istemenin sonucu aslında baştan belli olur, zira genellikle kızın ailesi razı ise görüşme teklifini kabul eder, değilse etmez. Kız tarafının kabul etmediği durumlarda kaçma olayları da görülür. Eş seçimi aile var olduğundan beri, aile ile ilgili en hassas konu olarak tartışıla gelmiştir.⁵⁸ Blagoevgrad'da eş seçiminde en önemli görüş evlenecek olanlara aittir, eğer ebeveynler razı değilse onları ikna etme yolları aranır. Aile büyüklerine haber verip fikir sormak büyüklere karşı olan sadakat ve sevginin bir göstergesidir. Ancak gerek bu fikir sormaların, gerekse dünür gitme ve istemenin artık geleneksel sembolik anlamı dışında bir geçerliliği kalmamış gibidir, aileler genelde çocukların isteklerine tabi olurlar.

Genelde dünür gitmek için saygın ve sözü dinlenir bir kişi seçilir. Bunun yakın akraba olması daha uygun bulunur. Bu kişi kendi hanımıyla beraber kızın evine gider ve

⁵⁸ Sezal, a.g.m., s.150.

“Allah’ın izniyle” şeklinde Türkçe başlayan ve Bulgarca devam eden standart cümlelerle konuya giriş yapar, damat olacak genç hakkında güzel sözler söyleyerek över. Eğer olumsuz bir cevap alırsa –ki dünür gelmesi kabul edildiğinde cevap genelde olumlu olur- “Ben sadece Allah’ın emrini yerine getirmeye geldim,” der ve oradan ayrılır. Kızın ailesi bu evliliğe razı ise teklifi kabul eder, bunun akabinde dünür kız tarafına bir hediye verir. Bu hediye genelde elbiselik kumaştır ve dünür giden kişi bunu her ihtimali düşünerek yanında götürür. Kız tarafı da hem dünür gelen kişiye hem de erkeğin ailesine küçük bir hediye verir. Bu hediye genelde bir kutu şekerdir. Bundan sonrası nişanlılık dönemidir, bu dönemde aile ziyaretleri çok nadirdir, hele kız tarafının ziyareti hemen hemen hiç olmaz. Ancak artık kız ve erkeğin birlikte dolaşmalarına meşruiyet sağlanmış olur ve erkek rahatlıkla kızın evine gidebilir.

Nişanlılık özellikle kızların belirli davranışlarını sınırlandırır. Nişanlı olan kızlar akraba olmayan erkeklerle normalde sohbet etmez, konuşması gerekirse dikkatli davranır, düğünlerde ve benzeri eğlencelerde artık diğer kızlarla toplanıp eğlenmez, daha çok kendi çeyiz hazırlıklarıyla meşgul olur. Çeyiz hazırlıkları tamamlandıktan sonra erkek ailesine haber gönderilir ve düğün tarihi belirlenir.

Son senelerde artık modası geçmiş gibi görünen bu nişanlılık dönemi altı aydan bir seneye kadar sürer. Bunun bir iki aylık kısa dönemlerine de rastlanır. Dünür gitme ile başlayan nişanlılık çoğunlukla eğer erkeğin askerliği varsa bir tedbir olarak yapılır. Günümüzde Blagoevgrad’da çoğunlukla yapılan, dünür gidilmeden düğün yapmaktır. Böylelikle nişan masrafı ve prosedüründen kurtulmuş olurlar.

Ailenin oluşumu evlilik merasimi ile başlar. Evlilik de iki akrabalık grubunun birleşmesi olarak değerlendirilir. Aile iki yönlü bir birimdir. Bir yönüyle erkek ve akrabaları, diğer yönüyle kız ve akrabaları söz konusudur.⁵⁹ Blagoevgrad’da erkeğin ailesi, düğün hazırlıklarını tamamladıktan sonra kız ailesine birisini gönderip, onlardan düğün için izin isterler. Eğer kız çeyizi daha hazırlamamış ise düğün ona göre ertelenir. Düğün tarihi belirlendikten sonra akrabalar davet edilir. Her iki taraf ayrı ayrı akrabalarını davet eder.

Blagoevgrad ilinde Müslümanlar arasında yapılan düğünlerin çoğu ilkbahar veya sonbaharda yapılmaktadırlar. Bu mevsimlerde tarlada daha az iş olur, bir başka ifadeyle

⁵⁹ Sayın Önal, *a.g.e.*, s.95.

ilkbaharda henüz ekim başlamamıştır, sonbaharda tarla işleri bitmiştir. Dolayısıyla düğün için uygun boş zamanlar kalır. Düğünler genelde cumartesi ve pazar olmak üzere iki günde yapılmaktadır. İlk gün kız tarafında, gelin alındıktan sonra ikinci gün erkek tarafında eğlence düzenlenir. Son yıllarda düğünler daha sade ve ekonomik olması için bir günde yapılmaya başlanmıştır. Ekonomik kriz pek çok şey gibi düğün yapma biçimini de etkiledi ancak yine de bazı aileler borç alarak normal şekilde düğün yapmayı tercih ederler. Düğünler normalde evin bulunduğu sokakta ya da köy meydanında yapılırken artık köyde bulunan büyük kafeteryaların kiralanması tercih edilir olmuştur. Düğünlerde orkestra eşliğinde müzik dinlenmekte, oynanmakta ve yemek verilmektedir. Burada yemek esastır, zira hiç müzik olmasa bile yemek ikram edilmektedir. Düğüne gelenler bir misafir olarak telakki edilir ve mutlaka önlerine yemek çıkarılması gerektiği düşünülür. Düğüne katılanlar da ev hediyesi ya da para vermektedir. Son yıllarda belirli bir dinî bilinçlenmeye paralel olarak müziksiz ve oyunsuz düğünler de yapılmaya başlanmıştır.

Kız kaçırma denilen, ailelerden birinin ya da ikisinin de razı olmadığı durumlarda kız ve erkeğin beraber kaçmaları nadir görülen bir olaydır. Bu kişiler ya bir akrabanın evine ya kiralık bir eve veya otele gider, orada birkaç gün veya en çok bir ay kadar otururlar ve aileler arasında gerginliğin geçmesini beklerler. Bunun için de imam, muhtar, yakın akraba gibi saygın kişiler arabulucu yapılırlar. Durum normale dönerse eğer nikâh kıyılır ve düğün töreni düzenlenir.

2. Aile Fertleri Arasındaki İlişkiler

a. Karı Koca İlişkisi

Evlilik sonucu kadın ve erkek arasında ortaya çıkan ilişki toplumsal içeriklidir. Her toplumda ortaya çıkan bu bağlar, toplum üyeleri arasında belirli ilişkilerin, yükümlülüklerin ve ayrıcalıkların doğmasına yol açar. Kısacası, akrabalığın doğmasında iki etken belirleyici olmaktadır: Kan bağı ve toplumsal anlaşma bağı. Eşin akrabalarıyla kurulan bağ toplumsal anlaşma bağıdır.⁶⁰ Akrabalık ile toplumdaki bağlar daha da güçlendirilir. Aile çevreleri genişler ve şimdiye kadar tanınmayan insanlarla sık

⁶⁰ Sayın, Önal, *a.g.e.* , s.95.

ilişkilerde bulunmak zorunluluğu ortaya çıkar. Ailenin iki temel unsuru olan karı ile kocanın birbirlerine karşı bir takım hak ve sorumlulukları vardır. Bunlar, beşeri ve hukuki olduğu kadar aynı zamanda dini nitelikli sorumluluklardır.

Blagoevgrad'daki yaşlı kuşakta karı koca ilişkileri otoriter bir ilişki şeklinde yorumlanabilir. Erkek tam yetki ile evin reisidir ve kadın, kocanın her isteğini yapmakla yükümlüdür. Günümüzde aile içerisinde yetki ve egemenlik konusunda eşitlikçi anlayışa doğru bir gidiş gözlemlenmektedir. Ev işlerinde genellikle kadının fikri dinlendiği gibi ev dışı işlerde de artık kadının fikrine başvurulmaktadır. Gelişen şartlar kadınların yükümlülüğünü daha da artırmış, hem ev içi hem de ev dışında çalışmaya başlamışlardır. Örneğin Yunanlılar tarafından kurulan tekstil fabrikalarında daha çok kadınlar çalışmaktadır. Köylerde genelde tütüncülükle uğraşanlar kadınlardır. Ancak kadınlar bundan çoğunlukla şikâyetçi değildirler, zira ekonomik şartlar bunu zorunlu kılmaktadır. Bütün bu gelişmelere rağmen Müslüman ailelerde geleneğe uygun biçimde riyaset babaya aittir, fakat bu ataerkil biçime bürünecek kadar sert ve katı değildir. Reislik bir üstünlük anlamına gelmez, daha ziyade, erkeğin aile fertlerine karşı daha sorumlu olduğunu ifade eder. Her ne kadar son yıllarda kadınlara yönelik iş imkânlarının daha çok olması, evin geçimi konusunda kadının katkısını artırdıysa da yine de erkeğin farklı bir konumu olduğu kabul edilir.

Blagoevgrad ilindeki Müslüman kadınların kocalarına karşı büyük bir sevgi ve itaat gösterdikleri görülür. Geleneksel olarak kocaya itaat edilmesi gerektiği terbiyesini almış kadınlar namuslarını korumakta ve kocalarını memnun etmeye çalışmaktadırlar. Erkekler ise bu konularda daha serbesttir ve ara sıra yapılan kaçamaklarına göz yumulur. Komünizmin yıkılmasından sonra gelişen ortamda daha da serbestleşen ve çoğalan bu olay, erkekler arasında "erkekliklerinin" bir göstergesi olarak görülmektedir. Bunlar bu tür kaçamakları yaparlarsa da kendi ailelerini ihmal etmezler ve temel görevlerini yerine getirirler. Mülakat yaptığım bazı kişilerin, ailevi görevlerini yerine getirdikten sonra bu tür bir davranış içinde bulunmanın dinî ya da sosyal açıdan bir sakıncası olmadığını düşündüklerini tespit ettim. Normalde köylerde ikamet eden erkeklerin "şehirlerde" çalışmaları evlilik dışı ilişkiler için uygun zemin oluşturmakta, kadınlar bunlara doğal olarak tepki gösterebilir de bu ilişkilerin geçici olduğunu düşünerek kabullenmekte ve kutsal olarak düşündükleri aile bağlarını boşanmayla

koparmak istememektedirler. Ancak nadiren de olsa kadınlar tarafından benzer bir ilişki açığa çıktığı zaman olay hemen boşanma ile sonuçlanır.

Blagoevgrad ilindeki Müslümanlar normal günlük konuşmalarında Bulgarca konuşmalarına rağmen, ailede birbirine hitap ederken “baba, anne, ağabey ve abla” gibi Türkçe ifadeleri kullanırlar. Eskiden, özellikle kadınlar kocalarına isimleriyle hitap edemezler, “aga” şeklinde hitap ederlermiş. Günümüzde ise bu uygulama özellikle gençler arasında terk edilerek özel isimlerle hitap edilmeye başlanmıştır.

Eşler arasındaki anlaşmazlıkların erkek tarafından uygulanan fiziksel şiddetle sona ermesi nadiren de olsa gözlenmektedir. Fiziksel şiddet eğitim seviyesi düşük ailelerde ve kırsal kesimde daha fazla görülür. Eğitim seviyesi yüksek olan ailelerde dövme olaylarına pek rastlanmaz. Hanımı ile anlaşamayan koca, onu dövmektense boşamayı tercih eder. Fiziksel şiddetin yanı sıra kadının baba evine gönderilmesi ya da sığınması çoğunlukla boşanmayla sonuçlanmaz. Gerek sığınmanın aileler tarafından kabul görmeyişi, gerekse çocukların durumu her halükarda evliliğin sürdürülmesi konusunda bireysel ve sosyal birer baskı aracı olarak işlev görürler. Bu tür aileler mevcut durumu kabullenir ve en azından çocuklarının mutluluğu için bu hayat tarzını devam ettirmeye çalışırlar.

b. Ebeveyn Çocuk İlişkisi

Karı ve kocadan sonra aileyi oluşturan üçüncü önemli öge çocuktur. Kur'an-ı Kerim'de “dünya hayatının süsü”⁶¹ olarak belirtilen çocuklar ebeveynler için aile hayatının ve daha genelde ömrün bir amacı haline gelirler. Tarihçiler, etnologlar ve sosyologlar ebeveyn-çocuk ilişkilerinin toplumdan topluma ve zamandan zamana değiştiğini göstermişlerdir. Belirli bir toplum içinde ailenin işlevlerine ve yapılarına göre bu ilişkiler çeşitlenmektedir.⁶²

Blagoevgrad Müslümanları arasında erkek çocuk, ailenin devamını sağlayan, gelecekte ailenin yaşlı üyelerine bakan ve ailenin ekonomik sorumluluğunu yüklenecek bir kişi olarak görüldüğü için kız çocuktan ayrı bir statüye sahiptir. Genelde ilk çocuğun erkek olması arzu edilir ancak erkek çocuklara önem verilmesi, kız çocuklarının

⁶¹ Kur'an-ı Kerim, Kehf Sûresi 18/ 46.

⁶² Sayın, Önal, a.g.e., s. 97.

aşğılanması anlamına gelmez. Bu sebeple ilk çocuğun kız olduğu durumlarda bir hoşnutsuzluk söz konusu değildir.

Şu andaki yaşı nüfus eskiden köylerdeki çocukların okula gönderilmediğini, hele kız çocuklarının okumasının hiç mümkün olmadığını anlatmaktadırlar. Komünizm zamanındaki lise son sınıfa kadar temel eğitim zorunluluğu bu davranışın büyük ölçüde değişmesine yol açmıştır. Fakat yine de köylerde kalan özellikle kız çocuklarının tarlalarda vb. işlerde çalıştırılmak üzere okula gönderilmediği oluyordu. Günümüzde kız erkek ayrımı yapılmaksızın imkânlar ölçüsünde çocukların eğitime dikkat edilmektedir. Kız çocuklarının tahsil oranı gittikçe yükselmekte, üniversiteyi bitirenlere, öğrenimini tamamlamak için Bulgaristan dışına giden kız öğrencilere rastlanmaktadır. Özellikle Pomak nüfusun geçmişteki geleneksel yapısı göz önüne alındığında bu durum önemli bir değişim olarak görülebilir.

Ebeveynler çocuklarına eğitim aldırmanın yanında önemli bir görevlerinin çocuklarını uygun şekilde evlendirmek olduğunu düşünürler. Anne babalar özellikle çeyiz ve düğün töreni konusunda adaletli davranarak çocuklar arasındaki dengeyi korumaya özen gösterirler.

Evlenen erkek çocuklar çoğunlukla anne babalarıyla ya aynı binayı ya da aynı katı paylaşırlar. Bu durumdaki yeni evliler birkaç ay süreyle anne babalarının evinde yemek yerler, bütçeyi ortak kullanırlar, daha sonra da ekonomik açıdan bağımsız olurlar. Aynı ev olmadığı takdirde evin içindeki odalar eşit biçimde çocuklara paylaşılır. Fakat yine de bu konuda sık sık anlaşmazlıklar yaşanır. Bu durumda evli çocuk evden ayrılır, ya yeni yapılan bir eve ya da kiraya geçer.

İçgüveylilik nadir görülen bir durumdur. Erkek çocuğu olmayan bazı aileler bir güvence olması ve yalnız kalmamak için iç güvey alırlar ve içgüvey kayınpederi ve kayınvalidesiyle aynı evi paylaşır, ayrılmaz.

Müslüman ailelerde ebeveyn ve çocuklar arasında saygıya dayanan bir ilişki vardır. Ailede baba otorite sahibidir ve herkes ona saygı gösterir, sözünü dinler. Yaşlı insanların anlattıklarına göre, çocuklar babalarının yanında asla sigara içmez, onlarla şakalaşmaz, küçük ölçekli tartışmalar dışında bir tartışma ortamı yaşanmaz, gelinler onların yanında konuşmazlarmış. Bu geleneksel saygı formları artık değişmeye uğramış gibidir. Ancak “anne babaya saygı” düşüncesi her kuşakta hala önemini korumaktadır.

İnsanlar arasında sık sık “Kendi ebeveynlerine karşı saygı ve sevgi göstermeyen, kendisi de saygı ve sevgi görmez,” sözü konuşulur. Bu yaygın kabulden hareketle artık şekilleri değişmiş olsa da büyüklere karşı bir saygı düşüncesi vardır; onlara iyi davranmaya, sözlerini mümkün merteye yerine getirmeye çalışılır. Hala anne babaların beddua tehditleri çocuklar üzerinde yaptırma sahiptir.

c. Akrabalarla İlişkiler

Aile, esas itibariyle karı ve kocanın, ebeveyn ve çocukların, nihayetinde yakın akrabaların özel mahiyetteki bir organizasyonudur.⁶³ Akrabalık da genetik bağlar ya da evlilik yoluyla kurulan bağlardan oluşur.⁶⁴ Evlendikten sonra erkek ve kız tarafı birbirlerine akraba konumuna gelirler. Blagoevgrad’da özellikle evlenen kız ve erkeğin birincil derecedeki genetik akrabaları evlilik yoluyla diğerinin aynı derecede güçlü akrabası haline gelmiş olur ve bazı durumlarda daha bir ihtimam gerektirir. Bundan dolayı herhangi bir merasime ilk önce onlar davet edilir, onlara öncelik vermemek büyük bir saygısızlık olarak kabul edilir.

Hangi şekilde kurulmuş olursa olsun akrabalık, belirli yükümlülükleri, değerleri ve statüleri içeren toplumsal bir sistemdir.⁶⁵ Bu sistem içerisinde evlilik ve misafirperverlik, akrabalar arasında sürekli veya geçici münasebetlerin tesis edildiği iki temel kavramdır.⁶⁶ Dolayısıyla yeni evlenen çiftler artık bir aile olarak diğer ailelerin ziyaretlerini kabul etmeye ve aile ziyaretinde bulunmaya başlayarak bekârlıklarında tümüyle uymak zorunda olmadıkları bu yapıya alışmaya başlarlar. Blagoevgrad’da yeni evlilerin ziyaret edilmesi bir gelenektir, yeni evlilerin akrabalarını ziyareti daha sonra olur.

Blagoevgrad ilinde birinci dereceden olan akrabalıklarda, özellikle kardeşler arasında ilişkiler ve yardımlaşma en üst seviyededir. Bu yardımlaşma en fazla aile içinde cereyan eden doğum, sünnet, düğün, cenaze gibi olaylarda gözlenir. Aynı şekilde ekonomik kriz yaşayan aileler yakın akrabalarından destek görürler. Köylerde yaşayanlar tarım işlerinde akrabalarının desteklerine güvenirlir.

⁶³ Zimerman, a.g.e., s.271-272.

⁶⁴ Giddens, Anthony, *Sosyoloji*, Çev. Hüseyin Özel, Cemal Güzel, Ayraç Yayınevi, Ankara, 2000, s.179.

⁶⁵ Sayın, Önal, a.g.e., s. 97.

⁶⁶ Mensching, Gustav, *Dini Sosyoloji*, Çev. Mehmet Aydın, Tekin Kitabevi, Konya, 1994, s.23.

Uzak yerlerde ikamet eden akrabalar ise düğün ve cenaze gibi önemli merasimlere katılırlar, bunun haricindeki ilişkiler mektup, telefon gibi iletişim araçlarıyla gerçekleşir.

3. Aile ile İlgili İnanış ve Uygulamalar

a. Doğum ve Lohusalık

Çocuk sahibi olma arzusu Blagoevgrad ilindeki Müslümanlarda çok güçlüdür. Kadının çabuk hamile kalarak çocuk doğurması, doğurgan-üretken olması onun “değerinin” bir ölçütüdür. Hamile kalmayan, kısır ya da az çocuklu kadın bunun ezikliğini başta kocası, kayınpederi, kayınvalidesi ve anne babası olmak üzere tüm akrabaları, arkadaşları ve kendisini tanıyanlar karşısında hisseder.⁶⁷ Kadın eğer hemen hamile kalmazsa, suç hep onda aranır. Blagoevgrad ilinde yaşayan Müslümanlar arasında her ne kadar erkek ile kız çocukları arasında bir ayırım yapılmazsa da, genellikle ilk çocuğun erkek olması temenni edilir. Ailede kadının değerinin birinci ölçütü doğurgan olması ise, ikinci ve en az onun kadar önemli bir ölçütü de dünyaya erkek çocuk getirmesidir. Buna rağmen, doğan çocuğun cinsi ne olursa olsun sevilir ve değer verilir, “Allah’ın bir bağıışı ve nimeti olduğu için” O’na şükredilir.

Hamilelik çok önemli olsa da kadını gündelik işlerinden kurtarmaz. Müslümanların çoğunluğu bir geçim kaynağı olarak ziraatla uğraştıkları için kadın hamile olsa dahi bu işlere katılmak zorundadır. Geçmişte tarlada, bazen de hiç kimsenin yardımını olmaksızın doğum yapan kadınlara ait olan ve dilden dile dolaşan hikâyeler bu durumun bir sonucudur.

Eskiden geleneksel olarak uygulanan bir doğum yöntemi varmış. Bu yöntem doğum sancıları hangi mekânda ortaya çıkarsa, yani evde, tarlada ya da yolculuk esnasında, her nerede olunursa olsun herkesin huzurunda uygulanırmış. Bu metoda göre, annesi veya yakını hamile kadına ayakta durmasını söyler, arkasına geçerek iki koluyla sarılır ve karnına bir masaj uygular, karın bölgesini çekiştirerek aniden bırakır ve bunu hızlı bir ritimle sürdürür, sonuçta ayakta dik duran ve bacakları açık olan anneden çocuk çıkarmış. Bu esnada doğumun kolay geçmesi için Kur’an okunur, dualar

⁶⁷ Çavuşoğlu, a.g.e., s.139,140.

edilmiş.⁶⁸ Dağlık bölgelerde yaşayan ve çoğunlukla doktor imkanı bulamayan halk doğan çocuğu imkan bulduğu bir zamanda, bazen 5-6 yaşlarında devlet kayıtlarına geçirirlermiş.

Günümüzde ise doğumlar genelde hastanelerde yapılır ve doğum öncesinde de hamilelik kontrollerle takip edilir. Bu esnada çocuğun cinsiyeti belli olunca ona göre elbiseler satın alınır. Şehirlerden uzak bulunan köylerde ise doğum ebeler tarafından yaptırılır. Ebe, doğum yapılacak evin bir köşesini doğum mekânı haline getirir, doğum esnasında doğum yaptırma tecrübesi olan ve halk arasında tanınan kadınlardan yardım alır. Daha sonra çocuk hastaneye götürülür ve hastanede doğum olmuş gibi kayıt olur. Çünkü kanunlara göre doğum sadece hastanelerde olabilir.

Çocuğun cinsiyet tayini ile ilgili çeşitli inanışlar vardır. Mesela hamile kalan kadınlar, çocuklarının erkek veya kız olması için hocalara başvurup istedikleri cinsten çocuğa sahip olacaklarına inanmaktadırlar. Hocalar bunun için bazı şeyler okumakta ve muska yazmaktadır. Bu muskalar ya boyuna takılır ya da bir kavanozun içine atılarak suyunun içilmesi istenir.

Hamilelik, doğum ve lohusalıkla ilgili uygulamalar çoğunlukla genç nesil tarafından bilinmez ancak her merhalede bu konuları iyi bilen yaşlı kadınlar geleneksel uygulamaları anlatarak ya da bizatihi uygulayarak bunların devamlılığını sağlamış olurlar.

Aile kurumunda önemli bir husus, insan yavrusunun çocukluk devresinin uzunluğudur. İnsan cinsi, doğduktan sonra, çok uzun süre bakıma muhtaçtır ki bu, insanı hayvandan ayıran önemli bir özelliktir.⁶⁹ Çocukluk evresinin ilk günleri anneye nispetle lohusalık dönemidir. Bu dönemde çocuğu dışarıya çıkarmamaya ve yalnız bırakmamaya özen gösterilir, zira geleneksel inançlara göre dışarıda cin kırk gün boyunca dolaşır, çocuğu ismiyle çağırır ve anne buna ses verdiği zaman çocuk konuşma yeteneğini kaybeder ya da dilsiz olur. Bunlardan korunmak için bütün çocuklara hoca tarafından muska yazılır. Hala geçerliliğini sürdüren bu inanış gereği kırk gün süren lohusalık döneminde anne çocuğunu korumak için hep evde durur, çocuğa nazar dokunmaması ya da yukarıda bahsettiğimiz durumun olmaması için yabancı insanlara

⁶⁸ Çavuşoğlu, a.g.e., s. 140.

⁶⁹ Sezen, Yümnü, *Sosyolojide Temel Bilgiler ve Tartışmalar*, İFAV Yay., İstanbul 1997, s.137.

göstermez. Bu dönemde çocuk rahatsız olursa iyi korumadığı gerekçesiyle suç hemen anneye yüklenir.

Lohusalık dönemi bitince çocuk yıkanır ve dışarı çıkarılır. Akrabalar ve komşular da genelde kırkıncı gününden sonra ziyarette bulunurlar ve ekonomik durumlarına ve yakınlık derecesine göre hediye getirilir. Hediyeler, genelde çocuk elbiseleri ve oyuncaklardan ibarettir. Yakın akrabaları daha büyük ve değerli hediyeler götürürler. Çocuğu görmeye gidenlere de adet olarak ev sahipleri tarafından yemek verilir ve ikramda bulunulur.

Anne çocuğu kendi sütüyle, sütü olduğu sürece besler. Süt emzirme iki seneye kadar devam eder ve sonra süt olursa da çocuk süttten kesilir. Yemek olarak da marketlerde satılan çocuk mamaları yedirmekle birlikte, genellikle ailenin yediğı tüm yemekler kaşığın tersiyle ezilerek çocuğa yedirilir.

Küçük çocuklar sırtta taşınır. Çocuğun taşınması ya ninelere ya da ablalara verilir. Bu taşıma biçimi ev işlerini yapmak veya tarlada çalışmak fırsatı verir. Son yıllarda şehirlerde yaşayan aileler bu şekilde çocuk taşıma ve iş yapma uygulamasını terk etmişlerdir. Bunlar daha çok küçük ve şehirden uzak köylerde uygulanır, çünkü köyler dağlarda bulunduğu için bebek arabası gibi yeni imkânlardan faydalanmak zordur.

b.İsim Koyma ve Sünnet

Çocukların ismi, son yıllarda tıptaki gelişmelere paralel olarak cinsiyeti belli olduktan sonra doğumdan önce belirlenmektedir. İsmi ne olacağına her ne kadar karı-koca kendi aralarında karar verseler de, geleneksel yapı bu kararlarında çok etkilidir. Örneğin çocuk erkek olacaksa baba tarafından dedenin ismini taşıması adettir. Evin büyüğüne saygıya işaret eden bu uygulama yerine gelmese halk arasında ciddi bir saygısızlık olarak değerlendirilir ve kınanır.

İsimler hep anne ve babalara, fazla çocuk olduğu takdirde en yakın akrabalara(kardeşlere) ait isimlerdir. Bu yüzden fazla isim çeşidi yoktur. En fazla rastlanan isimler şu şekilde sıralanabilir: Ahmet, Mehmet, Mustafa, Ali, Hasan, Hüseyin, Süleyman, Murat, İsmail, İbrahim, Cemal, Aki, Musa, Ayşe, Fatma, Emine, Hatice, Cemile, Havva, Aydın vb.

Blagoevgrad'da yakın akrabaların isimlerinin konulması âdetinin bir devamı olarak "ismin ödenmesi" denilen bir başka âdet daha vardır. Eğer çocuk dedesinin ismini taşıyorsa dedenin ona bir hediye vermesi gerekir. Böylelikle ismini ödemiş olur. Bu "ödeme"nin köylerdeki en yaygın şekli bir büyükbaş hayvan hediye etmektir. Daha az rastlanan bir biçim olarak altın hediye edildiği veya nadiren para verildiği de görülür. İsim ödeme zamanı belirli değildir, imkânlara göre yapılır ve bazen bu çocuğun yetişkin bir kişi olmasına kadar ertelenebilir.

Son yıllarda yeni isimlerin konulması şeklinde bir uygulama görülmektedir. Örnek olarak İman, Deniz, Nur, Meryem, Asya, Mediha, Hafsa, Firdevs, Davud, Enes ve Usame verilebilir. Bu değişim eğilimiyle birlikte ilahiyatçılara daha sık bir biçimde hangi isimlerin İslamî olduğu, hangisinin ne manaya geldiği şeklinde sorular sorulur olmuştur. Bu konuya hassasiyet gösterilmesi normal karşılanmalıdır zira neredeyse bir yüzyıl boyunca isimler üzerine oynanan politikalar isim mücadelesini bir din mücadelesi haline dönüştürmüş, ismi "imanın bir parçası" haline getirmiştir.

İsim koyma dini bir gelenek olarak icra edilir. Doğumdan bir hafta sonra, çocuğa isminin verilmesi için eve imam davet edilir. Bazı aileler imamı değil, yakın akrabalardan olan yaşlı ve din bilgisi olan kimseleri davet ederler. İmam çocuğun sağ kulağına ezan, sol kulağına ise kamet okur ve dua ederek ismini vermiş olur.

Erkek çocukları için ikinci önemli bir uygulama sünnettir. İslam'da sünnet olmak dini bir gereklilik olup bu husus adından da anlaşılacağı gibi Peygamber'(s.a.v.)in sünnetiyle sabittir. Her ne kadar İslâmiyet'te sünnet için belirlenmiş bir tören ve dua şekli bulunmamakta ise de, genellikle sünnet törenleri, öteden beri bu vesileyle okunan Kur'an, mevlit ve dualarla ayrı bir kutsallık kazanmış bulunmaktadır.⁷⁰

Komünist döneminde erkek çocuklarını sünnet ettirmek yasaktı ve Müslümanlar takip edilir, çocuğun sünnet olduğu sonradan anlaşıldığında ebeveynler çağırılıp ceza verilirdi. Hem eskilerin anlattığı hem de bizatihi benim yaşadığım tecrübede, devlet görevlileri okullara gelip çocukların sünnetli olup olmadığını kontrol ederdi. Sünnetli çocukların aileleri, kendi çocuklarının bedenlerine zarar verdikleri gerekçesiyle hapsedilmeye kadar varan cezalara mahkûm olabilirlerdi. "Gorçivi Razkazi (Acı

⁷⁰ Günay, Ünver, *Erzurum ve Çevre Köylerinde Dini Hayat*, Erzurum Kitaplığı, İstanbul, 1999, s.194.

Hikayeler)” isimli kitapta birkaç kadının sadece kendi çocuklarını sünnet ettirdiklerinden dolayı hapis yattıkları anlatılır.⁷¹ Ancak buna rağmen çocukların çoğu sünnetsiz bırakılmamıştır.

Komünist rejim çöktükten sonra, insanlar dini konularda çok rahatladı ve sünnetler özellikle ilk yıllarda çok büyük törenlerle yapılmaya başlandı. Bu dönemde, daha önce sünnet olmaya fırsat ve imkân bulamayan otuz yaşına gelmiş evli erkekler bile sünnet oldu. Artık Müslümanların yüzde yüzünün sünnetli olduğunu rahatlıkla söyleyebiliriz.

Blagoevgrad’da çocuklar çok erken dönemde, altıncı aydan ikinci senesini doldurana kadar sünnet ettirilir. Bazen tek bir çocuk için mevlit okunan bir merasim yapılırken bazen de birkaç çocuk toplanıp büyük bir tören düzenlenir. Bu törende sabah imam ve hocalar eşliğinde mezarlık ziyaret edilir, topluca dua yapılır, sonra da sünnet için hazırlanan yere gidilir. Çocuklara güzel giysiler giydirip, sünnet olacağı yere kadar süslenmiş atlarla ya da arabalarla götürülür. Sünnetçi sırayla çocukları sünnet ederken akrabalarından biri, bazen baba da buna yardım eder. Çocuğun sırtından kolları arkaya doğru kıvrılarak sıkıca tutulur, ayakları bileklerinden kavranır, bel kısmını oynatmamasına dikkat edilir. Bazen babası çocuğun ağlamasına dayanamama bahanesiyle orada bulunmamaktadır. Sonra zurna eşliğinde büyük ve geniş bir meydana gidilir, orada gençler halay çekip eğlenirler. Büyük güreşçiler de davet edilir ve başpehlivana koç ve para olmak üzere ödülleri verilir. Bazı sünnet törenlerinde at yarışları da düzenlenmektedir. Fakat ilk yılların verdiği bu heyecan kısa sürede dinmiş ve özellikle ekonomik kriz de bahane gösterilerek bireysel ve sade sünnet düğünlerine dönmüştür. Bu tür düğünlere artık nadiren rastlanmaktadır.

Akşam da evlerinde sünnet olan çocuklar ziyaret edilir. Akrabalar, dostlar, komşular tarafından hediyeler götürülür ve hayır dileklerinde bulunulur. Sünnet esnasında kesilen parça ebeveyn tarafından saklanır. Son yıllarda sünnet hastanelerde doktorlar tarafından yeni teknolojiler kullanılarak yapılıyorsa da, Blagoevgrad’da hala çoğunluk “berber” denilen sünnetçileri ve onların eski usulünü tercih etmektedir.

⁷¹ Konedareva, Senem (ed.), Avdikov, Ali (Razkazite zapisa), *Gorçivi Razkazi*, Fondatsia za Regionalno Razvitie “Rodopi-XXI vek”, Blagoevgrad, 2003, s. 20- 23, 42- 50.

4. Boşanma

Evlilik genelde evlilik iki şekilde bitmektedir: Eşlerden birinin ölmesiyle ya da boşanmayla. Ölüm doğal bir bitiş olduğuna göre, ölümle biten evlilik de doğaldır. Blagoevgrad ilinde Müslümanlar arasında boşanma seyrek görülen bir durumdur. Görülen boşanmalar da daha çok küçük yaşta evlenenler arasında olur. Komünizmin yıkılmasıyla ortaya çıkan değer bunalımı boşanma olaylarının daha fazla yaşanmasına sebep olmuştur. Komünizm zamanında boşanma hukuki olarak çok kolaylaştırılmış olmasına rağmen, Müslümanlar arasında yok denebilecek kadar azdır.

Karı kocayı boşanmaya götüren anlaşmazlıkların başında aldatma gelir. Aldatma kadın tarafından yapılırsa bir namus meselesi haline getirilir ve çoğunlukla boşanmayla sonuçlanır. Diğer bir boşanma sebebi ise kocanın çok içki içmesi, ailesine karşı fiziki şiddet uygulaması ve bunun süreklilik kazanmasıdır.

Boşanmak kadın için olduğu kadar koca için de utandırıcı, üzücü ve yıkıcı bir durumdur. Boşanma olayı birden gerçekleşmez. Anlaşmazlıklar çoğaldıkça koca karısını evden kovar ya da kadın kendi anne babasına sığınmak zorunda kalır. Birkaç günden bir aya kadar devam eden bu ayrılık süresinde bazı insanlar devreye sokulup ailenin birleştirilmesine çalışılır. Bu ayrılık ve barışma durumu eğer birden çok tekrarlanırsa artık taraflar bir araya gelmenin mümkün olmadığını düşündükleri anda boşanma yoluna başvururlar. Burada çoğunlukla mağdur durumda olanlar kadınlardır ancak toplumsal yaptırım nedeniyle boşanmayı en son çare olarak düşünürler. Zira ister kocası yollasın isterse kendisi sığınmış olsun, neticede kendi ailesi bile evine dönmesi konusunda baskıda bulunmaktadır.

Boşanmadan sonra çocuklar ya annelerinde kalır ya da birden fazla iseler anne baba arasında paylaşılır. Eski eşlerin nafaka ödemesi şeklinde bir uygulama yoktur, dolayısıyla boşanan kişiler kendi imkânları ya da ailelerinin yardımıyla ayakta dururlar. Zaten boşanan kadınlar belirli bir geliri olsa dahi ailelerine dönmektedirler. Dul kadınların yeniden evlenmesi dul erkeklere göre daha zordur. Yaşı geçkin de olsa dul kadınların yeniden evlenmeleri kınanmaz ama bu tür evlilikler nadirdir. Kadın olsun erkek olsun boşanmış ya da vefat sebebiyle dul kalmış insanların yeniden evlilikleri ilk düğünlerine göre daha sadedir, hele kadınlar gelinlik giymeden ve eğlence olmadan evlenirler.

C. SOSYAL HAYATIN DİĞER TEZAHÜRLERİ

1. Etnik ve Dini Gruplar Arası İlişkiler

Dinin sosyolojik anlatımı, her şeyden önce onun belli bir dini topluluk veya cemaat oluşturma özelliğinde toplanmaktadır. Esasen, her din bir toplum içinde ortaya çıkar ve yayılır; üstelik o, kendine bağlananları, en azından manevi bir birlik oluşturan bir topluluk içerisinde bir araya getirir.⁷² Tipolojik bakımdan dini kardeşlik karşısında üç ayrı tutum bulunabilir: Tabii teşkilatla dini teşkilatın çakıştığı grupları karakterize eden doğal bir biçimde olumlu tutum; ikincisi, özellikle radikal zahitlik tarafından temsil olunan olumsuz tutum; üçüncüsü, dini cemaati ister nicelik isterse nitelik bakımlardan olsun sınırlayan seçmeli bir gerçekçiliktir.⁷³

Daha önce belirttiğimiz üzere Blagoevgrad'da Ortodoks Hıristiyan ve Müslüman olmak iki temel dinî topluluktan bahsedilebilir. Etnik köken olarak ise resmi olarak üç ana grup, yani Bulgarlar, Türkler ve Çingenerler zikredilir. Bu tasnifte Pomaklar kendilerini büyük çoğunlukla Türk kategorisi içinde gösterirler. İl genelinde Hıristiyan ve Bulgar nüfusu neredeyse % 80'e yakın bir kesimi oluşturduğundan azınlıkta kalan Müslüman nüfusun bunlarla ilişkileri sınırlı, kendi aralarındaki irtibat düzeyi ise oldukça yüksektir. Müslümanlar özellikle Bulgarları bireysel anlamda iyi insanlar olarak görmekte birlikte geçmişte yaşanan tecrübelerden dolayı yine de tam bir güven duygusu içinde değildirler. İleride siyasi bir politika olarak tekrar Müslüman nüfus üzerinde baskılar yapılacağına dair duyulan korku ister istemez bu ilişkileri sınırlandırmaktadır.

Blagoevgrad köylerinde genellikle ya bütün olarak Bulgarlar ya da bütün olarak Pomaklar yaşarlar. Karışık yaşanan köy sayısı azdır. Türk kökenlilerin tamamıyla hâkim olduğu bir köy yoktur, Pomaklarla birlikte bütün bir Müslüman nüfus oluştururlar. Çingenerler ise buldukları yerleşim yerlerinde ayrı bir mahalle oluştururlar ve diğer gruplarla ilişkileri çok sınırlıdır. Şehirlerde ise Müslüman ve Hıristiyan nüfus çoğunlukla ayrı mahallelerde ikamet etmekte iseler de apartmanlarda ya da aynı sokakta beraber yaşayanlar da vardır. Çocuklar hangi etnik ve dini kökene sahip olurlarsa olsunlar arkadaşlık geliştirmekte, ortak oyunlar oynamakta ve aileler de

⁷² Günay, *Din Sosyolojisi*, s.233.

⁷³ Wach, Joachim, *Din Sosyolojisi*, Çev. Ünver Günay, İFAV Yay., İstanbul 1995, s.65.

bu durumu normal karşılamaktadır. Yetişkinler arasındaki ilişkiler sınırlı olmakla birlikte vardır. Örneğin, bir eğlence olduğu zaman farklı dine mensup insanlar beraber eğlenir, halay çekerler. Bayram geldiğinde birbirlerinin bayramlarını tebrik ederler ama bayram ziyareti yaşanmaz. Bayram ziyaretleri Müslümanların kendi aralarında gerçekleşir. Mezarlıklar ayrı ayrı olduğu için farklı din mensupları arasında mezar ziyareti görülmez. Ancak Hıristiyanlar cenaze törenlerinde bulunur ve başsağlığı dilerler. Genç nüfusta pek rastlanmasa da yaşlı Bulgar nüfusun Müslümanların ibadetlerine saygılı olduğu görülür. Özellikle oruç tuttıklarını bildikleri Müslümanların yanında bir şey yeyip içmemeye özen gösterirler.

Müslümanlar ve Hıristiyanlar arasındaki yardımlaşma ise az çok menfaate dayalıdır. Birbirlerine yardımda bulunurlarsa bile karşılık olarak belli bir şey beklerler.

Evliliklerde aynı dinden ve mümkünse de aynı etnik gruptan olma zorunluluğu vardır. Gerek kız almak gerekse kız vermek şeklinde Bulgar-Müslüman evliliği çok nadir görülür ve Müslümanlar tarafından şiddetle kınanır. Bu tür evlilikler daha çok yüksek öğrenim görmüş insanlar arasında olur. Ebeveynler rızaları olmadan gerçekleşen bu evlilikleri asla kabullenmek istemese ve hatta kendi evlatlarıyla ömür boyu görüşmeme niyetinde olsalar da, komünizm sonrasında bu tür evliliklerde bir artış eğilimi gözlenmektedir.

Pomaklar ve Türkler arasında da evlilik nadir görülen bir durumdur; ebeveynler çok zorunlu olmadıkça böyle bir evliliğe razı olmazlar. Son yıllarda büyük şehirlerdeki tahsilleri esnasında tanışıp bu şekilde evlenenler görülmeye başlanmıştır. Aileler belirli bir süre gönül koymakla birlikte sonuçta bunu kabullenmişlerdir.

Günümüz toplumlarında ekonomi, insan davranışlarının ve ilişkilerin temelinde yer almakta ve onlara yön vermektedir. Artık modern toplumlarda sosyal sınıflar, meslek, statü gibi kriterler göz önüne alınmakla birlikte daha çok gelir durumuna göre üst sınıf, orta sınıf ve alt sınıf şeklinde tasnif edilmektedir.⁷⁴ Ekonomik istikrar, insanların gündelik hayatlarındaki beklentilerin başında gelmektedir. Komünizmin beklenmedik bir biçimde yıkılması ve bunu takip eden ekonomik kriz sosyal değerleri önemli ölçüde etkilemiştir. Toplum normal akışkanlığı içinde dengeli bir biçimde hayatını sürdürürken ortaya çıkan ani ve büyük değişimler sosyal kurumlar arasındaki

⁷⁴ Bottomore, T. B., *Toplumbilim*, Çev. Ünsal Oskay, Der Yay., 3. bs., İstanbul, trs., s. 216.

eşgüdümün çözümlenmesine sebep olmaktadır.⁷⁵ Yaşanan bu gelişmelerden, Blagoevgrad'da Müslüman nüfusun oldukça etkilendiğini söylemek mümkündür. Müslüman köylerde sosyal ilişkiler birincil türden olup herkesin birbirini tanıdığı bu yaşam tarzı adeta dev bir aile fotoğrafını anımsatır. Tarlalarda çok iş olduğu ve yazın günleri sayılı olduğu için tarla sahipleri bir araya toplanır ve önce bir tarlanın, sonra diğer tarlanın işlerini bitirmeye çalışır. Bir ücretin talep edilmediği ve işlerin yapıldığı tarla sahibinin çalışanlara sadece yemek verdiği bu uygulama köy içi dayanışmanın en önemli örneğidir. Ancak Komünist rejimden sonra insanlar daha fazla maddiyata yönelmişler ve yeni hukuki gelişmeler ekonomik krizin de desteklediği ortamda Müslüman nüfus arasındaki geleneksel dayanışmayı zedelemiştir. 1989'dan sonra topraklar sahiplerine geri verilince ciddi anlamda bir paylaşım problemi yaşandı ve akrabalar arasında kavgalar meydana geldi. Bugün insan ilişkilerinin manevi bağlardan ziyade karşılıklı çıkarlara dayanan bir yaklaşıma doğru kaydığı görülmektedir. Bu çıkarıcılık, Amerikan devlet felsefesinden etkilenen Bulgaristan siyasetinin iz düşümlerinden kaynaklanan bir pragmatizmdir. Çıkar ilişkisi doğal olarak da güvensizlik duygusu meydana getirmiş ve bu Blagoevgrad ilinde yaşayan Müslümanlar arasında hissedilmeye başlanmıştır.

2. Boş Zamanların Değerlendirilmesi

İlkel ya da modern her kültür temel kurumları içermeli ve her toplum da, içinde insanların bir arada sosyal hedeflere yönelik işlevde bulunduğu ve aralarında iletişim olan temel gruplara sahip olmalıdır. Bu tekbiçimlilikleri olanaklı kılan şeyin, sosyal yaşamın doğası olduğu ileri sürülebilir. Bu temel kurum ve gruplar aile, eğitim, ekonomi, din, siyaset ve boş zaman değerlendirme, insanların örgütlenmiş bir sosyal yaşam sürdükleri her yerde vardır. Söz konusu kurum ve grupların oluşturucuları da zorunlu olarak her yerde bulunurlar.⁷⁶ Boş zamanları değerlendirme kurumu dinlenme, eğlenme ve zevk alma gibi günübirlik olarak gözükse ama insan hayatının önemli bir kısmını içine alan kapsamlı bir kurumdur. Söz konusu edilen üç formun içeriğini ise genellikle bilgilenme, sanat faaliyetleri ve diğer hobisel davranışlar oluşturmaktadır.⁷⁷

⁷⁵ Bilgin, Vejdî, *Sosyal Çözüm ve Din*, Etüt Yay., Samsun, 1997, s. 64.

⁷⁶ Fichter, a.g.e., s.8.

⁷⁷ Aydın, Mustafa, *Kurumlar Sosyolojisi*, Ankara, 1997, s.218.

İnsanların dinlenme ve eğlenme gereksinimleri boş zamanların değerlendirilmesi ile karşılanarak onların yaşamla bağları güçlenmiş ve mutlu kılınmış olurlar. Boş zaman faaliyetlerine insanları yönelten sebepler şöyle sıralanabilir: Yaratma zevki, arkadaşlık, dostluk kurma gibi toplumsal durumlar, macera, yeni deneyimler edinme arzusu, başarı duygusu, fiziksel sağlamlık, zihinsel güçleri kullanma, duygusal deneyim, güzellikten hoşlanma, hizmet duygusu ve dinlenme.⁷⁸

Blagoevgrad ilinde yaşayan Müslümanların boş zamanları mevsime göre değişmektedir. Müslümanların çoğu tarım işleriyle uğraştıkları için yaz en meşgul olunan dönemdir. Müslümanlar çalışırlar ve akşamları işten döndükleri zaman ev işleriyle uğraşırlar. Köylerde yaşayanların en azından ihtiyaçları için bir inekleri vardır. Cumartesi ve Pazar günlerinde bile hayvanlarıyla uğraştıklarından dinlenmezler.

Akşamları kafeteryalarda toplanıp beraber kahve içmek ve sohbet etmek yaygındır. En çok rastlanan sohbet konuları ise dedikodular, günlük haberler ve siyasette olan olaylardır. Sinemaya gitme gibi alışkanlıklar Müslümanlar arasında az görülmektedir. Televizyon yaygın olarak izlenir. En çok izlenen programlar filmler, haberler, spor haberleri ve magazin programlarıdır. Kadınlar televizyonlarda en çok yabancı dizileri izlemekte ve daha sonra onları yorumlamaktadırlar.

Spor faaliyetleri de pek yaygın değildir, sadece televizyonda izlenir. Spor türlerinden en çok takip edilen ise futboldur. Hem Bulgaristan futbolu hem de Avrupa futbolu takip elidir.

Bazı köylerde kış mevsiminde tarlalarda iş olmadığı için, köyde bulunan gençler bir evde toplanır ve sohbet ederler. Bu hem boş zaman geçirmek, hem de eğlenmek amacıyla yapılır.

Hem popüler hem de geleneksel müzikler yaygın olarak dinlenir. İbrahim Tatarlı bunu şöyle anlatmaktadır:”Boş zamanlarında özgün motifli türküler dinlerler. Bunlar bir yüzyıldan fazla süren göçmenliğin ıstıraplarını zorluk ve üzüntüleri ayrılıkları sıla özlemini, geçim zorluluklarını dile getirmektedirler”.⁷⁹

⁷⁸ Boş zamanlar için bkz., Tezcan, Mahmut, *Boş Zamanların Değerlendirilmesi*, Ankara Üniversitesi Yay., Ankara, 1982, s.25, 31.

⁷⁹ Tatarlı, İbrahim, *Bulgaristan'da Türk Halk Kültürü ve Edebiyatının Bazı Ana Sorunları. Türk Varlığı, Etütler Kitap I*, Sofia, 2003, s.19.

Boş zamanların din kurumuyla da yakın bir ilgisi vardır. Bayramlar ve diğer dini eylemler, doğrudan dinsel olmalarının yanında törensellik yoluyla serbest zamanlar kurumunu da yakından ilgilendirirler ki, işin gerçeği her doğrudan verimsel, fiziksel eylemin gerisinde bir de törensel taraf vardır. Bunlar ferdi geliştirip, sosyal hayatı zenginleştirir; süreli de olsa toplumlarda bazen statü farklarının kalkmasını, tabakaların birbiriyle kaynaşmasını sağlarlar.⁸⁰

Blagoevgrad'da bayram günlerini hem dinlenme hem de kutlamalar için kullanılmaktadırlar. Akrabalarla, dostlarla görüşüp sohbet etmek en yaygın dinlenme çeşitlerindedir. Bayramlarda canlı müzik ve oyunlarla da eğlenirler. HÖH Kurban Bayramında kurban verdiği gibi, canlı müzik masraflarını da karşılamaktadır. Bayram geleneksel formu içinde salt dinî olarak düşünülmez. Bu herkes tarafından kutlanacak olan bir sevinç günüdür. Dolayısıyla örneğin, Ramazan Bayramı sadece oruç tutanlar içindir şeklinde bir anlayış yoktur. Hatta bazı gençler ramazan boyu oruç tutar ve bayramın birinci gününde içki içip sarhoş olurlar. Ancak bu tür olaylar toplumda hoş karşılanmaz ve kınanır. Yaşlı insanlar onların orucunun kabul olmayacağını söylerler ve onların boşuna oruç tuttıkları şeklindeki inanış yaygındır.

Arefe günü –ki Blagoevgrad'da bayram öncesi iki gün olarak kabul edilir- insanlar için boş zaman faaliyeti olarak değerlendirilebilir. Çünkü insanlar sevdiği işlerle uğraşmakta, sadaka olarak bir şeyler hazırlamaktadırlar. En çok hazırlanan şeyin helva olduğunu tespit ettik. Çünkü inanişe göre, ölü insanların ruhları serbest dolaşır, helvanın kokusunu hisseder ve hayatta olan akrabalarından memnun olurlar. Bunun sevabı ölümlere bağışlanır. İkinci günde de arefe yemeği dağıtılır ancak bu seferki yemek hayatta olanların hatıranadır. Yemek ise yağda pişirilmiş üçer parça hamurdan ibarettir. Bu yemekler ikindi namazından sonra dağıtılır. Bu ikramlar adet olduğundan bir bakıma zorludurlar ve maddi bakımdan fakir insanlar buna güç yetiremeseler bile yapmaya çalışırlar.

Bayram gününde herkes sabah namaza kalkar, banyolarını yapıp, buluğa ermiş bütün erkekler bayram namazı için camiye giderler. Bayram namazına katılım oranı yüksektir. Erkeklerin %70'inin katıldığı söylenebilir.

⁸⁰ Aydın, a.g.e., s.219, 220.

Bayramlarda çocukların bayram sevinci ve mutluluğu tartışılmazdır. Bu günlerin çocukların eğitim açısından da önemli olduğunu söyleyebiliriz. Çünkü bu günlerde çocukların büyüklere karşı nasıl davranacakları öğretilmektedir.

Bayramın ilk günü genelde büyük baba evin reisi durumunda olduğu için bütün ailesini toplar ve bir öğle veya akşam yemeği verir. Bu yemek vesilesiyle aileler bir araya gelirler ve küçükler büyüklerin bayramını kutlarlar. İkinci akşam ise kadının ailesine gidilir ve orada da aynı şekilde bayramlaşma ve ziyafet olur. Üçüncü akşam ise daha uzak akrabalara gidilip bayramları kutlanır, sohbet edilir, helalleşilir, bayrama sağ ulaştıkları için Allah'a şükredilir ve bir sonraki bayrama sağ kavuşmak için de dua edilir.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

BLAGOEVGRAD'IN DİNİ YAPISI

A. DİNİ ÖRGÜTLENME

Din bir sistemdir. Üstelik sosyolojik bakımdan bakıldığında din, içerisinde karmaşık toplumsal ilişkileri besleyen bir sosyal sistemdir ki, bu sistemin unsurları dini inançlar, değerler, kurumlar, pratikler, ayinler ve teşkilatlardır.⁸¹ İnsan sosyal bir varlıktır. İnsanlık tarihinde bütün devirlerde ve yeryüzünün her yerinde insanların daima gruplar halinde yaşadıkları görülmektedir. Bir grup olabilmesi için, her şeyden önce birden fazla insanın bir arada bulunması gerekir. Ayrıca bu topluluğun öteki insanlardan ayrı, başlı başına bir birlik meydana getirmesi, bir varlık kazanması ve topluluk içerisinde her üyeye düşen bir rolün ve bir statünün var olması gerekmektedir.⁸² 2006 yılına kadar Blagoevgrad ilindeki Müslümanlar Bulgaristan Baş Müftülüğüne bağlı iki bölge müftülüğü altında örgütlenmişlerdi. Buna göre, ilin çoğunluğu Gotse Delçev Bölge Müftülüğüne, Yakoruda ve Belitsa ilçeleri ise Sofya Bölge Müftülüğüne bağlıydı. Ancak Sofya Bölge Müftülüğünün kaldırılmasından sonra bu iki ilçe Gotse Delçev Bölge Müftülüğüne bağlandı.

Blagoevgrad ilinde Müslümanların yaşadığı yerleşim birimlerinde en azından bir tane cami ve cemaat-i İslamiye mevcuttur. İlçe merkezlerinden Blagoevgrad ilçesi, Gotse Delçev, Yakoruda, Belitsa, Satofça ilçe merkezlerinde birer cami, Gotse Delçev'de ayrıca Bölge Müftülüğünün mescidi bulunmaktadır. Çok küçük köylerin haricinde bütün köylerde cami vardır, küçük köyler ise Cuma ve Bayram namazları için yakın komşu köylere gitmektedirler. Burada camilerin oluşu tamamen Müslüman nüfusun bulunmasına bağlıdır. Örneğin Gırmen ilçe merkezinde Müslüman olmadığı için cami yokken, ilçeye bağlı Müslüman köylerin hepsinde cami vardır.

İmamların maaşları cemaat tarafından, genelde de zorlukla karşılanmaktadır. Caminin cemaat-i islâmiyesi genelde imam için takdir ettikleri aylık ve caminin diğer

⁸¹ Günay, *Din Sosyolojisi*, s.230.

⁸² Günay, *Din Sosyolojisi*, s.235.

ihtiyaçlarını tespit ettikten sonra, yerleşim yerinde yaşayan Müslümanlardan her ay ya da üç ayda bir para talep etmektedir. Para verme gönüllülük esasına dayalıdır, resmî bir düzenleme söz konusu değildir. Ancak camiye yardım etmek bir sosyal norm haline geldiğinden, camiye hiç devam etmeyen, hatta yardım dahi etmek istemeyen kişilerin toplumsal yaptırımından çekindikleri için para verdikleri gözlenmektedir. Özellikle köylerdeki imamlar burada ikamet eden kişiler oldukları için cemaat-i islâmiyenin teklif ettiği aylık ücrete razı olmaktadır. 2006 yılı itibariyle 150–250 leva arasında bir aylık normal karşılanmaktadır. Asgari ücretin 185 leva olduğunu düşündüğümüzde bunun oldukça düşük bir ücret olduğu bellidir. Ancak imamlar, bir taraftan ziraat, hayvancılık gibi işlerden diğer taraftan da ramazan fitreleri, mevlit, nikâh, cenaze, ıskat gibi uygulamalardan aldıkları gelirlerle genelde normal bir hayat standardına sahiptir. İmamlık, gerek ücretinin düşük olmasından gerekse aynı zamanda belirli bir dini bilgiyi gerektirdiğinden çok talep edilen bir meslek değildir. Camilerde ayrıca müezzin kadrosu yoktur. Cemaat-i islamiyede çalışanlar ise bu hizmetlerinin karşılığında bir ücret almazlar.

İmamlık karşılıklı anlaşmayla icra edilen bir meslek olduğu için, sadece Cuma, teravih ve bayram namazı kıldırmak şartıyla imamlık yapılan yerlerde cemaatle namaz pek kılınmaz. Bu tür camilerde cemaat genelde kendi başına namazını kılar. Dolayısıyla cemaatin hiç gelmediği, bu yüzden caminin hiç açılmadığı vakitlere de rastlanır. Özellikle yaz aylarında bu daha sık karşılaşılan bir durumdur.

İmamlara halktan toplanan paralarla aylıklarının verilmesi beraberinde bazı önyargıları da getirmiştir. Örneğin imamların genelde fakir bir hayat yaşaması gerektiği şeklinde bir görüş vardır. Şayet bir imam imamlık ve diğer işlerinden aldığı gelire bir araba sahibi olsa, hemen milletin sırtından geçinerek zenginleşti şeklinde dedikodular baş gösterir. Bu durum şüphesiz, imamlığa olan talebi olumsuz biçimde etkilemektedir. Ayrıca imamların sosyal sigortalarının olmayışı, uzun yıllar boyunca bu mesleği yapma konusunda isteksizlik oluşturmakta, bunun genelde emekliler ya da o anda kalıcı bir işi olmayan kişiler tarafından yapılabilecek bir meslek olduğu şeklinde bir anlayışa yol açmaktadır.

Çok az sayıda olmakla birlikte camisi olmayan cemaat-i islamiyeler de vardır. Ortsevo, Çereşovo, Palatik, Gılabovo köyleri bunlara örnektir. Buradaki cemaat-i

islamiyeler, buldukları bölgelerde dinî hizmetlerde bulunmak için kurulmuşlardır. Mesela Palatik Köyü'nde yazın Kur'an Kursu açılmaktadır. Ancak bu cemaat-i islamiyelerin esas fonksiyonları bölge müftülüğü seçimlerinde delege olarak oy kullanmalarındır.

Yazları hemen her Müslüman köyünde istek dâhilinde iki ay süreyle çocuklara yönelik Kur'an Kursları düzenlenmektedir. Bu kurslarda çoğunlukla köyün imamı ya da İmam-Hatip Liselerinde ya da İslam Enstitüsü'nde okuyanlar veyahut yurt dışında dinî eğitim alıp gelmiş herhangi bir kişi öğretmenlik yapmaktadır. Cemaat-i islamiyeler bu kursların fiziki ortamı ile ilgilenmekte, ancak kurs öğretmenlerine ücretleri Baş müftülük ya da diğer vakıflar tarafından verilmektedir.

Blagoevgrad ilinde İmam Hatip Lisesi olmadığı için dini öğrenmek isteyen Müslümanların çocukları diğer bölgelerde bulunan İmam Hatip Liselerine gitmekte veya Türkiye'ye gelmektedirler. Bu okullar uzak oldukları için kız çocukları pek fazla gönderilmemektedir. İl genelinde dinî eğitime karşı başlayan ilgi Gotse Delçev'de bir İmam Hatip Lisesi yapma düşüncesi uyandırmış, bunun için bir arsa satın alınmıştır.

B. BİLGİ KAYNAKLARI

Bulgaristan 45 senelik bir komünist rejim yaşamış ve bu rejimde dinî uygulamalar, kisveler ve kaynaklar yasaklanmıştı. Komünistler camilerin büyük bir kısmını tahrip ettikleri, diğer kısmını kiliseye çevirdikleri gibi, bir kısmını da meyhane, tiyatro salonu veya ahır olarak kullanmışlardı.⁸³ Din eğitiminin yasaklanması, İslâm'la ilgili kitapların imha edilmesi Müslümanların dinle ilgili bilgileri formel olarak alma imkânlarını yok etmişti. Bu dönemde özellikle nüvvab mezunu olan ve halk arasında da hoca olarak bilinen kişiler özel mekânlarda İslam'ı anlatmaya ve öğretmeye devam ettiler. Benzer şekilde aile büyükleri de, çoğunlukla namaz duaları olmak üzere bildikleri konuları aile fertlerine aktarmaktaydılar. Dolayısıyla artık dinî bilgiler kitabî olmaktan ziyade sözlü olarak aktarılmaya başlandı. Formel eğitiminin olmaması, doğal olarak bazı dinî bilgilerin zaman içerisinde yanlış ya da hatalı öğrenilmesine yol açmaktaydı. Örneğin Belitsa ilçesindeki Pomaklar Subhaneke duasını kendi lehçelerine uydurarak "Subhaneçe" şeklinde bilmekteydi. Allahuekber yerine "Allahueçber"

⁸³ Memişoğlu, Hüseyin, *Pomak Türklerinin Geçmişinden Sayfalar*, Şafak Matbaası, Ankara, 1991, s.28.

denilmekteydi. Bunları öğreten kişiler, kulaktan duydukları bilgileri Kiril alfabesiyle kaydettiklerinden bu yanlışlık devam ettiriliyordu.

Komünist dönemde her ne kadar dinî eserler yasaklanmışsa da tam olarak imha edilememişti. Evlerde, kişilerin ellerinde Osmanlıca ya da Arapça kitaplar mevcuttu ancak muhtemelen birkaç nesil sonra bunları okuyup anlayacak insan hemen hiç kalmamıştı. Pomaklar açısından daha zor olan bir husus, Pomakça'nın Arap harfleriyle yazılmamış olmasıdır. Nüvvab'a giden az sayıdaki Pomak kökenliler de Osmanlıca'yı öğreniyorlar, daha sonra kendi yerleşim birimlerinde Pomakça olarak dinî bilgileri anlatıyorlardı. Dolayısıyla, neticede Türkçe olan Osmanlıca eserler evlerde bulunmuş olsa bile bunları Türkçe bilmedikten sonra çözmeleri mümkün değildi. Evlerde bulunan bu tür kitapların hepsi halk arasında "Mushaf" olarak isimlendirilmekteydi, bunlar Kur'an olsa da olmasa da adeta birer mukaddes kitapmış gibi telakki edilip dokunulmaz, pek kimseye de gösterilmezdi.

Komünist dönemde en önemli bilgi kaynağı haline gelen "hocalar" nihai dinî otorite haline gelmişlerdi ve söyledikleri hemen hiç itirazsız kabul ediliyordu. Bazı küçük itirazlarda hoca, "Kitapta böyle yazıyor" şeklinde bir cevap verirdi. Ancak bu kitabın ne olduğu bilinmezdi.

Halk arasında da bilgi aktarılırken, zaman zaman bu bilgilerin kaynağı sorulduğunda kaynak hocanın ismi zikredilmezdi. Her ne kadar "hocalar" hem halk arasında biliniyor hem de devlet tarafından sürekli takip ediliyorsa da, hapis korkusundan bu isimler söylenmezdi.

1986 yılında Bulgaristan'da Komünist Parti tarafından bir "İmam Yetiştirme Kursu" düzenlenmişti. Bu kursun görünüşteki amacı Bulgaristan'ın çeşitli bölgelerinde "hoca" olarak bilinen kişileri bir araya getirmek ve dini bilgileri öğretmektir. Fakat gerçek amacı zorla getirdikleri bu kişileri Hıristiyan Kilisesine yaptıkları gibi ateist yetiştirmektir. Zira Komünistlerin ifadelerine göre Hıristiyan Kilisesindeki 3750 papazın hemen hepsi ateistti.⁸⁴ Bu kursun diğer bir amacı ise 1985 yılındaki isim değiştirme politikasından dolayı Araplarla olan iktisadi ilişkilerin sıfırlanması ve Arap ülkeleriyle Bulgaristan arasında baş gösteren soğukluktu. Bu kursu açmak suretiyle Bulgar Hükümeti bir taraftan din eğitimi veriyor gözüküyor diğer taraftan da isimlere yönelik

⁸⁴ Cambazov ,a.g.e., s.15.

bu uygulamanın etnik bir uygulama olduğu, İslam'a karşı olmadığı gibi bir izlenim uyandırmaya çalışıyordu. Bu kursa dördü hafız olmak üzere, dini bilgisi az ya da çok 30'a yakın insan katılmıştı.⁸⁵ 15 Ekim 1986 – 15 Nisan 1987 tarihleri arasında gerçekleşen bu kursu bitirenlerden üç kişi Müftü olmuş, diğerleri ise din görevlisi olarak çalışmışlardır. Kurstaki her derse Arap ülkelerinin büyük elçilerinin geldiğini ve çeşitli heyetlerin ziyaret ettiğini İsmail Cambazov anlatmaktadır. Kendisi de bu kursta İslâm Tarihi dersleri vermişti. Cambazov bu kursla ilgili şöyle bir değerlendirmede bulunur: "Parti bu kursu açmakla Müslüman âlemini kandırabilirdi mi, bilemiyorum. Ancak Bulgaristan Müslümanları gerçekten bilgili ve imanlı beş on imam ve müftü kazandılar."⁸⁶

Komünist rejimin yıkılmasından sonra her konuda olduğu gibi din eğitimi ve uygulamalarında da bir serbestlik yaşandı. Halkın içerisinde gizliden gizliye canlılığını sürdüren ve baskılardan dolayı açığa vurulmayı bekleyen dinî öğrenme ve yaşama arzusu dine karşı büyük bir ilgiyle dışa vurdu. Bu ilk dönemde, dinden beklentiler abartılmış duygularla ortaya konulmaya çalışıldı. Bu adeta ütöpik bir beklentiydi, zira insanlar yeni rejimle hem dinlerini mükemmel bir şekilde yaşayabileceklerini hem de sosyo-ekonomik açıdan müreffeh bir hayat süreceklerini zannediyorlardı. Ancak gerek dinin öğrenilmesi ve yaşanmasının disiplin ve zaman gerektiren bir süreç olması, gerekse Bulgaristan'ın sosyo-ekonomik açıdan bir anda daha problemlili bir duruma gelmesi insanların bu duygularının kısa zamanda kırılmasına yol açtı.

Şüphesiz bu ilk heyecanlı dönemin Bulgaristan'ın dinî hayatında önemli olumlu gelişmeleri oldu. Pek çok insan, daha sonra hepsi devam ettiremese de, temel dini ibadetleri öğrenmeye başladı, hemen her yerde cami ya da mescit inşa etme faaliyetleri ortaya çıktı, teravihler özel evlerde de olsa toplu olarak kılınmaya başladı, sünnet uygulamasına aşırı önem verildi. Bu ilk dönemde özellikle Arap ülkelerinden tebliğ amaçlı kişiler gelip bazen tercüman aracılığıyla bazen de doğrudan kendi dillerinde İslam'ı anlatmaya çalışıyorlar, namaz kıldırıyorlardı. Fakat Arap kökenlilerin Bulgaristan'daki bu faaliyetleri İslam'ın anlaşılması ve uygulanması açısından bazı problemlere neden oldu. Zira, her ne kadar Bulgaristan'daki dini hayat zayıf olsa da,

⁸⁵ Cambazov, a.g.e., s.17.

⁸⁶ Cambazov, a.g.e., s.23.

geleneksel olarak Türkiye'deki anlayışa paralel bir yapı söz konusuydu. Arap kökenlilerin çorapsız ya da takkesiz namaz kıldırması gibi uygulamalar, Hanefi mezhebinin dışında olmaları halk arasında bazı tartışmalara ve şüphelere yol açmıştı. Halkın mezhepler konusunda bilgi sahibi olmaması, geleneksel uygulamalarla bu uygulamalar arasındaki farkı kavrayamamalarına, ancak bu kişilerin halkın ifadesiyle "İslam'ın doğduğu yer olan Arabistan'dan geliyor" olması (ki bunlar farklı Arap ülkelerindendi) İslam'ın en doğru biçiminin onların anlattığı şekilde olduğu gibi anlayışlara yol açıyor, tartışmalar yaşanıyordu. Son yıllarda ise artık Türkiye dışından dini öğretmek amacıyla insanların gelmesinin önü kesildi.

Bu ilk dönemde dinî bilgileri öğrenmek amacıyla Türkiye'ye ve Arap ülkelerine öğrenciler gitmeye başladı. Bu öğrencilerin bir kısmı öğrenimlerini tamamlayamadan ülkeye geri döndüler, bir kısmı ise öğrenimlerini tamamladılar ancak halk üzerindeki etkileri yavaş yavaş ortaya çıkmaktadır. Burada da Türkiye'den ve Arap ülkelerinden eğitim alıp gelenler arasında farklılık söz konusudur. Arap ülkelerinden gelenlerin, geleneksel dinî hayattaki pek çok uygulamaya (mevlit, kandil geceleri, tesbihat, ıskat, farklı mezhepte namaz kılma) bidat gözüyle baktıklarından halk arasındaki itibarları ya da dinlenirlikleri Türkiye'den gelenlere göre daha zayıftır.

Bulgaristan'daki Sofya Yüksek İslam Enstitüsü ve İmam Hatip Liselerinde okuyanlar da birer bilgi kaynağı olarak görülebilir. Henüz Blagoevgrad'da formel bir din eğitimi alıp mezun olmuş ve din görevliliği yapan kişi yoktur. Bunlar ya Türkiye'ye gelip yüksek öğrenim görmekte ya da Bulgaristan'da farklı işlerle meşgul olmaktadır. Bunların yanında şu anda din görevliliği yapıp da İmam Hatip Lisesi'nde ya da Enstitü'de dışarıdan sınavlara girmek suretiyle formel eğitimlerini alan insanlar da vardır. Örneğin Gotse Delçev müftüsü aynı zamanda dışarıdan Yüksek İslam Enstitüsü'ne devam etmekteydi. Şu an Enstitü'de Blagoevgrad ilinden 12'si erkek 7'si kız olmak üzere 19 öğrenci vardır. İmam Hatip Liselerinde okuyanların sayısı 17'dir. Türkiye'de İmam Hatip Lisesi'nde 24 öğrenci, İlahiyat Fakültelerinde ise 21 Blagoevgradlı öğrenci bulunmaktadır. Her sene Türkiye Diyanet Vakfı yoluyla İmam-Hatip Lisesi'nde okumak için Türkiye'ye gelen on kişilik kontenjanın ortalama yedisini Blagoevgrad ilinden gelen öğrenciler oluşturur. Bunun Gotse Delçev bölge müftüsünün kişisel çabalarından kaynaklandığını gözlemledik. Müftü, öğrenci seçimiyle ilgilenirken

talepleri göz önüne aldığı gibi aynı zamanda hiç din eğitimi alan öğrencisi bulunmayan yerleşim yerlerine giderek bu imkânı anlatmakta ve o yerleşim biriminden de din eğitimi alacak öğrencilerin çıkması için teşvikte bulunmaktadır. Blagoevgrad ilinden Arap ülkelerine gidenlerin sayısı da yok denilecek kadar azdır.

Blagoevgrad ilinde İmam Hatip Lisesi'nin olmayışı, buraya kayıt olma konusunda zorluklara sebep olmaktadır. Zira aileler, kendi ifadeleriyle, evlâtlarını uzağa göndermek istememekte ve korkmaktadırlar.

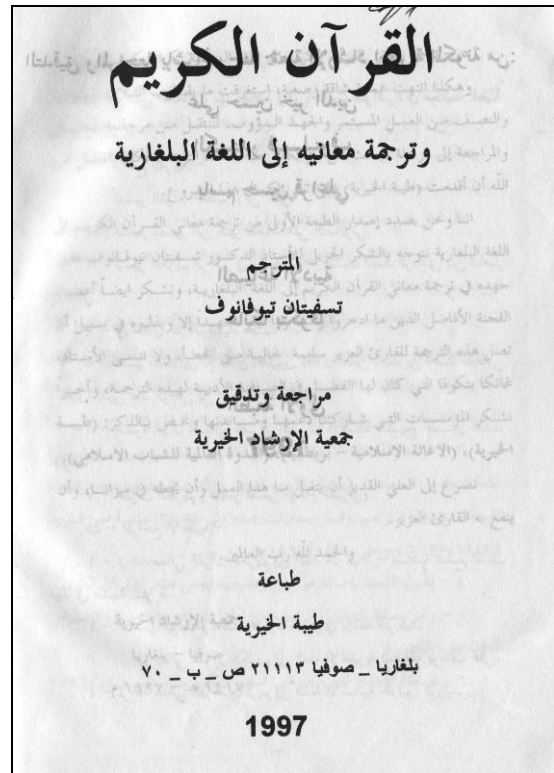
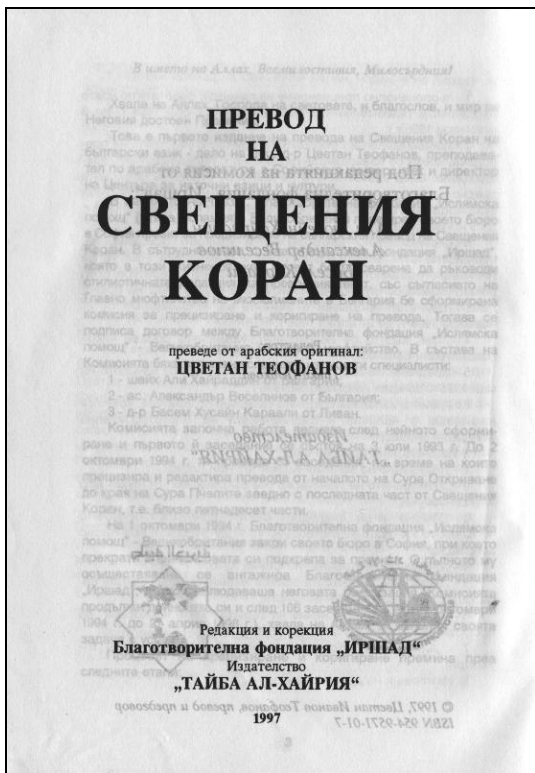
Normal devlet okullarındaki İslam Dini dersi ise birinci sınıftan on ikinci sınıfa kadar olmak üzere seçmeli ders statüsündedir. Bu derslerin okutulmasına 2000-2001 Eğitim- Öğretim Yılında başlanmış ve 16 okulda açılmıştır. Bu sayı bir sonraki sene 48'e yükselmiştir, bunların içinde 8 okulda pilot uygulama olarak zorunlu seçmeli statüsünde olmuştur. 2002–2003 Eğitim-Öğretim Yılında 5'i zorunlu seçmeli olmak üzere 80 okulda, 2003-2004'te ise birkaç yerde zorunlu seçmeli olmak üzere 40 okulda ders açılmıştır. 2004–2005 Eğitim-Öğretim Yılında ise bu sayı 35'e düşmüştür. Dersi alan öğrencilerin sayısı belli değildir, okulların büyüklüğüne göre değişmektedir. Yasalara göre, bir okulda din dersinin açılabilmesi için öğrencilerin velileri tarafından dilekçe verilmesi ve belli bir sayının toplanması gerekmektedir. Böyle durumlarda din dersi veren öğretmenlerin maaşları özel olarak Baş Müftülükten ödenmektedir. Ders kitapları yine Baş Müftülük tarafından hazırlanmaktadır.⁸⁷ Blagoevgrad'daki bütün Müslüman köylerin ilköğretim okullarında din dersi açılmaktadır. Aileler bu konuda henüz çok bilinçli olmadıklarından bu derslerin açılmasında öğretmenlik yapacak kişilerin etkin rolü vardır. Bunlar aile aile dolaşp imza toplamaktadır. Ancak öğretmenlere yapılan ödemelerdeki aksamalar bu derslerin sağlıklı biçimde her sene yürütülmesini engellemektedir.

Yukarıda temas ettiğimiz ve yaz aylarında açılan Kur'an Kursları daha çok Kur'an'ı orijinalinden okumayı öğrenmeye yönelik faaliyetlerdir. Bunun yanında, hocasına bağlı olarak bazı dini bilgiler de verilir. Eğer hoca ciddi ve bilgili ise çocuklara iyi bir din eğitimi verebilir. Ancak bu kursların bazıları başarısızdır. Bunun sebepleri arasında nitelik ve nicelik yönünde yeterli eleman olmaması, belirli bir eğitim programının bulunmaması ve eğitim-öğretim metotlarındaki bilgisizlik sayılabilir.

⁸⁷ “Vedat S. Ahmed (Baş müftü Yardımcısı) İle Söyleşi,” *Müslümanlar*, Sayı:4, 2005, s. 28-29.

Komünist rejimin yıkılmasından sonra dinî içerikli yayınlar da serbest bir şekilde ülkeye girmeye veya burada basılmaya başladı. Türkçe dinî kitaplar Diyanet İşleri Başkanlığı ve çeşitli vakıflar aracılığıyla Türkiye’den gelmekte ve hala da Türkçe kitapların çoğunluğu Bulgaristan’da basılmamaktadır. Türkiye Diyanet Vakfı getirmiş olduğu kitapları kurumsal düzeyde dağıtmaktadır. Yani buradaki din eğitimi veren okullara ve Başmüftülüğe vermektedir. Bu kurumlar da kendi din görevlileri, öğretmenleri ve öğrencilerine dağıtmaktadır.

Bulgarca kitap basımını daha çok Türkiye menşeli özel vakıflar gerçekleştirmektedir. Örneğin Ahmet Davudoğlu Vakfı’nın Necati Uzunov’a Türkçe’den tercüme ettirdiği Osman Nuri Topbaş’ın “Rahmet Esintisi- Muhammed” kitabı “Polihit na Milostta- Muhammed” adıyla çok ilgi toplamıştı. Bulgaristan’da da çıkan Zaman Gazetesi Fethullah Gülen’in “İnancın Gölgesinde” isimli kitabını “V Siankata na Viarata” adıyla Bulgarcaya çevirmişti. Aynı müellifin “Sonsuz Nur” isimli kitabının birinci cildi de Bulgarca’ya tercüme edildi.

Tsvetan Teofanov’un Kur’an tercümesinin Bulgarca ve Arapça iç kapakları

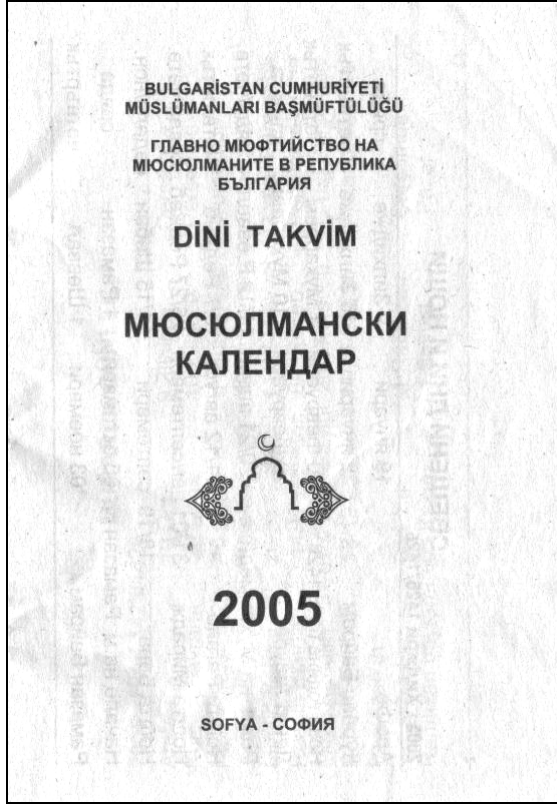
Arap menşeli vakıfların da Bulgarca kitap basma faaliyetinde olduğunu gözlemliyoruz. Örneğin Hamidulah Abdülati'nin "İslâmıt Vıv Fokus" kitabı İrşad Vakfı tarafından Bulgarcaya tercüme edilmiştir.

Çeviri konusundaki en önemli eser şüphesiz ki, sonradan Müslüman olan hem Sofya Üniversitesi hem de Sofya Yüksek İslam Enstitüsü'nde dersler veren profesör Tsvetan Teofanov'un Kur'an tercümesidir. On yılı aşkın bir sürede tamamlanan tercüme "Taiba Al-Hayriya" vakfı tarafından ilk defa 1997 yılında basılmış, 1999 yılında genişletilmiş ikinci baskısı yapılmıştır. Şu an bir nevi karaborsa fiyatı olarak 50 Leva gibi yüksek bir ücrete satılmasına rağmen piyasada bulunmamaktadır.

Bulgaristan'da telif edilen Bulgarca dini eserler yeni yeni başlamaktadır. Şu anda Bulgaristan Başmüftüsü olan Mustafa Hacı'nın kendi gayretleriyle Sofya'da 2003 yılında bastırıldığı "Toleransta v İslâma" (İslam'da Hoşgörü) isimli kitabı bizim tespit ettiğimiz tek örnektir.

Kitap faaliyetlerinin yanında gerek resmi gerekse özel olarak çıkarılan dinî dergileri görmekteyiz. Baş Müftülüğün çıkardığı "Müslümanlar" dergisi ve bunun ilavesi olarak verilen çocuk dergisi "Hilal" hem Bulgarca hem Türkçe olarak yayınlanmakta, bazen güncel meselelere bazen de doğrudan dini konulara yer verilmektedir. Özel olarak da "Umit", "Selam", "İkra", "İslâmsko Obştestvo" dergileri çıkmaktadırlar. Bu dergilerden sadece "Umit" her iki dilde yayınlanmakta, diğerleri ise Bulgarca olarak çıkmaktadır.

Blagoevgrad iline gelen kitaplar Bulgarca kitaplardır. Örneğin Türkiye Diyanet Vakfı aracılığıyla gelen kitaplardan Blagoevgrad ilinde yaşayan Müslümanlar istifade edememektedir. İle gelen kitapların dağıtımı imamlar aracılığıyla yapılır. İmamlar kitabın durumuna göre ya parasız ya da ücreti mukabilinde cemaatlerine verirler. Komünizmin yıkılışını takip eden yıllarda ücretsiz kitap dağıtımı ağırlıklı iken artık çoğunlukla ücretli hale gelmiştir. İmamların haricinde lise ya da yüksekokulda okuyan öğrenciler de Blagoevgrad'a kitap ve dergi getirmektedirler.

Başmüftülük tarafından iki dilde basılan dini takvim

Bugün için baktığımızda Blagoevgrad'da her Müslümanın evinde Kur'an'ın bulunduğunu söyleyebiliriz. Bunlar özellikle Kur'an'ı yeni öğrenen çocuklara Kur'an Kurslarında ücretsiz dağıtılan Mushaflardır. Kur'an'ın Bulgarca meali ise dindar ve konuyla ilgili kişilerin evlerinde bulunur. Bizim gözlemlerimize göre, Blagoevgrad ilinde bulunan Müslümanların en çok istifade ettiği ve kaynak kitap olarak kullandığı Ömer Öztop'un "Namaz Hocası: İslâm'da İman ve İbadet Esasları" isimli eseridir. "Osnovata na Viarata i İbadeta v İslâma" adıyla Bulgarca'ya çevrilen bu kitabın bir sayfası Türkçe diğer sayfası Bulgarca'dır. Yine gözlemlerimize göre, yukarıda sözü edilen dergiler kitaplara oranla çok daha fazla olarak evlere girmektedir.

Ömer Öztop'un İslam'da İman ve İbadet Esasları isimli eserinin kapağı

C. TEMEL DİNİ RİTÜELLER

İmanın nazari tasdikinde ifadesini bulan şey, din tarafından ilham olunan fiillerle yerine getirilir. Daha geniş bir anlamda dini tecrübeden hâsıl olan ve onun tarafından belirlenmiş bulunan bütün ameller, onun pratik anlatımını (ibadet) gibi itibar edilmek zorundadır.⁸⁸ İbadetin, imanın korunması ve saklanmasıdaki rolünü göz önüne sermek hiç de kolay olmayan bir iştir. Çünkü, dini pratiklere az ilgi duyduğu veya tamamen ilgisiz davrandığı halde, iman bütün kişiler de vardır.⁸⁹ Dini inanç ve pratikler

⁸⁸ Wach , a.g.e., s.51.

⁸⁹ Günay, *Erzurum ve Çevre Köylerinde Dini Hayat*, a.g.e., s.88.

(ibadetler) iç içe girdiğinden birbirinden ayırmak çok zordur. Çünkü bireyde dini inançlara bağlılığın yanı sıra dini pratiklere bağlılık duygusu da bulunmaktadır. Biz sadece dini pratikleri incelemekle yetineceğiz.

Bulgaristan'daki Müslümanların ibadetler konusundaki tutumlarında 1989 öncesi Komünizm döneminde uygulanan politikanın önemli etkisi vardır ve bu etkinin izleri, eski dönemden kalan nesillerin hayatta olmasından dolayı hala görülmektedir. Komünizm döneminde Müslümanların dini pratikleri yerine getirmeleri engellenmekte idi. Bunun somut bir adımı olarak camiler tahrip edilmeye ve kiliseye çevrilmeye başlanmıştı. Daha sonraları ise Müslümanlığa delalet eden isimler Slav-Bulgar isimleriyle değiştirilmeye başlanmış ve adeta Müslümanların Bulgarlaştırılması konusunda baskıların uygulanmasına gidilmiştir.⁹⁰ Aslında bu faaliyetler daha Balkan Savaşları sırasında planlanmış ve Bulgaristan'da yaşayan bütün Müslümanların Hıristiyanlaştırılmasına ve Bulgarlaştırılmasına çalışılmış, aksine hareket eden olursa bir bir imha edilmeleri için kesin emirler verilmişti.⁹¹ Bu uygulamalar, etkileri bugüne kadar da devam eder bir şekilde Müslümanlar arasında ibadet etme oranının düşüklüğünü açıklayan en önemli nedendir. Dini bilgilerin öğrenilmesini ve ibadetlerin yerine getirilmesini engelleyen bu düzenli politikalar olmasa, belki de bugün Bulgaristan Müslümanları arasında ibadet etme oranı daha yüksek olacaktı.

Bilindiği üzere İslâm'da ibadetler biçim bakımından üçe ayrılmaktadır: Bedenle yapılan ibadetler(namaz, oruç, dua, Kur'an okuma, v.s.), para ve malla yapılan ibadetler(zekât, fitre, sadaka v.s.), ve hem bedenle hem de malla yapılan ibadetler (hac). Bir bütün olarak baktığımızda Blagoevgrad ilinde bulunan Müslümanların ibadetlere ilgisinin düşük seviyede olduğu söylenebilir. Bu ibadetler içerisinde namaz açısından konuya baktığımızda şöyle bir tipoloji yapmak mümkündür: Sadece bayram namazlarını kılanlar; bayram namazları, Cuma namazı ve teravihe devamlı edip de beş vakit namazı ara sıra kılanlar; bunlara ilaveten sadece ramazanda beş vakit namaz kılanlar; düzenli olarak her gün beş vakit namaz kılanlar ve hiç kılmayanlar. Gözlemlerimize göre, farz ibadetini beş vakit içerisinde yerine getirenlerin oranı en düşük seviyededir. Hiç namaz

⁹⁰ Memişoğlu, a.g.e., s.28-29.

⁹¹ Georgiev Veliçko, Trifonov Staiko, *Pokristvaneto Na Bilgarite Mohamedani (1912-1913) dokumenti*, Akademichno İzdatelstvo Prof. Marin Drinev, Sofya 1995, s.288-291.

kılmayanların oranı düzenli namaz kılanlardan fazladır. En yüksek oranda olanların ise, sadece bayram namazlarına katılan insanların olduğunu görürüz.

Günümüzde beş vakit namaz kılanların büyük bir kısmı ibadetlerini cami cemaatine katılarak yerine getirmektedirler. Camiye devam etmek namazın süreklilik kazanması açısından olumlu etki yapmaktadır, zira her ne kadar evlerde de namaz kılınacağı bilinse de, bazı kişiler camide sürekli namaz kıldıkları halde evlerinde aynı sürekliliği göstermemektedir. Şehirlerde çalışan Müslümanların gidecekleri bir caminin olmaması bu ibadeti olumsuz etkilemektedir. Köylerde yaşayan Müslümanlar ise, ki Blagoevgrad'da Müslüman nüfusun çoğu köylerde yaşamaktadır, özellikle yazları tarlada çalıştıklarından camiye gidememektedir. Ancak yavaş yavaş namazlarını tarlalarda eda eden insan sayısı artmaktadır. Bunlar arasında da zaman zaman bazı fihhi şüpheler olduğu görülmektedir. Örneğin bazı tarlalar Bulgarlardan kiralanmakta, Müslümanların bir kısmı esasında bir Bulgar'a ait olan toprak parçasında namaz kılmanın caiz olup olmadığı endişesini taşımaktadır. Bunların yanında gerek tarlalarda ve gerekse özellikle inşaatlarda çalışıp da gündüz eda edemedikleri namazları akşamları topluca kaza eden kişilerin olduğu da gözlenmektedir. Bu şekilde davrananların sayısı henüz az olmakla birlikte, bazı Müslümanlar arasında dinî hassasiyetin arttığını göstermesi bakımından önemli bir ipucu olarak görülmelidir.

Gerek beş vakit namaz kılmak gerekse Cumayı eda etmek amacıyla camilere devam eden genç nüfustaki kısmi artış da dinî bilinçlenmeyi göstermesi açısından bir başka önemli ipucudur. Genç nüfus arasındaki bu bilinçlenmenin en önemli sebebi gerek Bulgaristan'daki gerekse Bulgaristan dışındaki ülkelerde din eğitimi alan öğrencilerdir. Bu öğrenciler kendi yerleşim birimlerine döndüklerinde camilere devam etmekte, aynı zamanda yakın arkadaşlarına bir tebliğci gibi yaklaşarak İslam'ı anlatmakta, beraber camiye gitmeyi teklif etmektedir. Bunun haricinde yaz Kur'an kurslarının en önemli etkisinin gençler üzerinde olduğu söylenebilir. Normalde her yaş grubuna açık olan yaz Kur'an kurslarına en fazla ilköğretim düzeyindeki çocuklar katılmaktadır, bunlar her ne kadar düzenli olarak eğitimlerini sürdürmeseler de yine çocukluk çağında aldıkları bu kısmî eğitimin ileriki yıllarda olumlu etkilerinin olduğu görülmektedir. Dinî muhtevalı yayınların da en fazla genç nüfus tarafından takip ediliyor olması, gençlerdeki dini bilinçlenmeyi açıklayan bir başka sebeptir.

Cuma namazına katılanların oranı hem şehirlerde hem de köylerde beş vakit namaz kılanlara göre çok daha yüksektir. Kırsal alanda Cuma namazına devam etme oranı şehre göre daha yüksektir. Cami bulunmayan şehirlerde ise (Blagoevgrad, Bansko, Razlog gibi) hiç Cuma namazı kılınmaz. “ Kim önemsemeyerek üç Cumayı terk ederse, Allah onun kalbini mühürler”⁹² şeklindeki hadis rivayetine dayanarak imamlar, üç Cuma namazından birini mutlaka kılmak gerektiğini telkin etmektedirler. Burada amaç çalıştığı için izin almakta zorluk çeken ya da henüz namaza yeni yeni alışan insanları namaz kılmaya teşvik etmektir. Gözlemleyebildiğimiz kadarıyla da zor durumda olan ancak belirli bir dini bilince sahip olan Müslümanlar en azından üç Cuma namazının birisine katılmaya gayret göstermektedirler.

Cuma ve bayram namazlarına erkekler katılmaktadır. Kadınlar ise sadece teravih namazlarında camiye giderler. Bizim gözlemlerimize göre yaşlı nüfus içinde kadınların namaz kılma oranı erkeklere göre daha fazladır. Ancak genç nüfusta tam tersine erkeklerde daha fazladır. Bunun iki temel sebebinden bahsedilebilir. Birincisi namaz kılmanın örtünmek konusunda kadınlara getirdiği sorumluluk bir engel gibi görünmektedir. Kapalı olmayan bir kadının zaten namaz kılmayacağı şeklinde bir kanaat de vardır. Yapılırsa ikisi birden yapılacak ya da ikisi birden yapılmayacak şeklinde bir düşünce gözlenir. İkinci sebep olarak ise, kadınların dini bilgileri öğrenmede erkeklere göre dezavantajlı oluşudur. Zira erkekler gerek Cuma ve Bayram namazlarındaki vaazlar, gerekse özel sohbetler vasıtasıyla dini bilgileri öğrenirken kadınlar camiye devam etmediklerinden, aynı zamanda onlara vaaz edecek bayan din görevlisi olmadığından bilgi ve bilinçlenme konusunda erkeklerin gerisinde kalmaktadırlar.

Burada namazla ilgili bir uygulamanın mutlaka zikredilmesi gerekecektir. Genel olarak dine olan saygıya paralel olarak ezana da büyük saygı gösterilir. Ezan okunduğu zaman insanlar oldukları yerlerde durup kıpırdamadan bitişini beklerler. O esnada camilere giderlerse bile ezanı oldukları yerde dinleyip yollarına devam etmektedirler. İşin ilginç yönü, insanlar alkol almaya gidiyor olsa bile aynı şekilde davranmaktadırlar. Ezana saygının ifadesi olarak bu davranış bir adet haline gelmiştir.

⁹² Ebu Dâvûd Süleyman b. Eş'as es-Sicistani, *Sünen-i Ebu Dâvûd, Tercüme ve Şerhi*, Hazırlayan: Necati Yeniye, Hüseyin Kayapınar, Şamil Yay., İstanbul, 1988, c.4., s.135.

Blagoevgrad ilinde Müslümanlar için dini hayatın en canlı olduğu ay, Ramazan ayıdır. Ramazan'ın bir ibadet ayı olduğu, bu aydaki ibadetlerin Allah indinde makbul olduğu, bu ay sayesinde günahların bağışlanacağı şeklindeki yaygın inanç Ramazan ayında pratik olarak oruç, zekat, mevlitler ve sadakalar şeklinde kendini göstermektedir. Bütün yıl boyunca hiç ibadet etmedikleri halde sırf bu aya mahsus olarak ibadet edenlerin sayısında belirgin bir artış olduğu gözlenir.

Ramazan ayındaki en önemli ibadet şüphesiz oruçtur. Müslümanların oruç tutma oranının %50 civarında olduğu söylenebilir. Blagoevgrad ilinde kadınlar içerisinde oruç tutanların oranının erkeklere göre daha yüksek olduğu görülmektedir. Yaş olarak baktığımızda ise, oruç tutanlar içerisinde en büyük oranı yaşlı kimseler oluşturur. En yüksek oran yaşlı kadınlarda gözlenir. Özellikle genç nüfus arasında oruç tutma konusunda bir istikrarsızlık görülmektedir. Komünizmin yıkılışından hemen sonra dine karşı olan ilgi ibadetlerde bir artışa da sebep olmuş ancak bu durum süreklilik kazanamamıştır. Özellikle genç nesilde yeni oruca başlayanlara rastlandığı gibi, önceki senelerde oruç tutup bunu devam ettirmeyenlere de rastlanmaktadır. Bunun muhtemel bir sebebi olarak, komünizmin yıkılışından sonra kapitalist hayat tarzı ile dinî anlayışın rekabetinde, özellikle Bulgaristan'ın yaşamış olduğu ekonomik krizden de destek alarak, kapitalist değerlerin daha önemli hale gelişi, ayrıca insanların komünizmden hemen sonra İslam'dan adeta mucizevi çözümler bekleyip bunları görememelerinden kaynaklanan hayal kırıklığı duygularını zikredebiliriz.

Oruç yine de dini bir değer olarak, kırsal kesimde daha güçlü bir şekilde olmak üzere Müslüman nüfusu etkilemektedir. Şehirlerde oruç tutma oranı köylere nazaran daha düşüktür. Köylerde bir toplumsal baskı ve kontrolü de beraberinde getirdiğinden, orucun gereğine inanmayan veya başka bir nedenle oruç tutmayan kişiler bile, açıktan açığa oruçsuz olduklarını belli edecek davranışlardan kaçınmak zorundadırlar. Genellikle köylerde hiç kimse sigara içmek, yemek yemek gibi davranışlarda bulunarak umumi yerlerde dolaşamaz.

Ramazan ayında Müftülük aracılığıyla camilerde topluca iftarların yapılması ve bunlara bütün insanların davet edilmesi, bu aya ayrı bir heyecan ve canlılık getirmektedir. Blagoevgrad ilinde hemen her köyde bir ya da iki kez bu şekilde toplu iftar verilmektedir. Bu iftarlara bazen oruç tutmayanlar da katılır. İftar sofrasındaki

yemeklerin çeşitliliği ve çocukların sevinci ramazan ayının göze çarpan özelliklerindedir. Bazı köylerde sevap kazanabilme amacıyla iftar saatine yakın, camiye akşam namazını kılmaya gelenlerin oruçlarını açabilmeleri için gofret, çikolata, şeker türünden yiyecekler gönderilir. Evlerde iftara davet etme alışkanlığı ise henüz görülmemektedir ancak oruç tutanların sofraları diğer aylara göre daha zenginleşmektedir.

Ramazan ayı boyunca teravih namazı camilerde kalabalık cemaatlerle kılınmaktadır. Beş vakit namazını hiç kılmayanlar bile teravih namazını kılmaya özen gösterirler. Her gün teravih namazından önce verilen vaaz u nasihatler dini hayatı etkileyen önemli faktörlerden biridir. Halk arasında “okumuş insanlar” tabir edilen bilgili kişiler camileri dolaşıp vaaz verirler. Cami imamlarından ayrı olan bu vaizler çoğunlukla ücret talep etmeden vaaz etmektedirler. Özellikle bu vaazlar sayesinde insanlar. İslâmî bilgilerini tazeler, yeni bilgiler öğrenir ve uygulamaya çalışırlar. Yatsı namazından sonra kahvehaneler ve evlerde toplanan her yaşta kişiler, özellikle gündüz çalışmıyorlarsa sahura kadar sohbet eder, eğlenirler. Sabah namazına katılım diğer zamanlar gibidir, çok az insan gelir ancak namaz sahur vaktinden yarım saat gibi bir süre geçtikten sonra kılınmaktadır.

Ramazan Bayramı sabahında bayram namazı sonrası caminin çıkışına iki havlu serilir ve para toplanır. Birinci havlu, bütün ramazan boyunca teravih namazı kıldıran imam için, ikincisi ise ramazan boyunca sahurda davul çalan davulcu içindir. Bazı yerleşim yerlerinde de davulcular namazdan sonra ayrıca mahalle mahalle dolaşıp para toplar. Bundan sonra toplu olarak insanlar mezarlara giderler ve orada kendi yakınlarının mezarı başında durup dua ederler, Kur’an okurlar ve evlerine gitmek üzere dağılırlar.

Hac Bulgaristan’da ayrı bir öneme sahiptir zira komünizm zamanında haccetmek yasak olduğundan dolayı Müslümanlar bunu yerine getiremiyorlardı ve bu özelliğiyle hac, İslam’ın şartları içinde erişilmesi mümkün olmayan bir konumdaydı. Bunun da etkisiyle olsa gerektir ki, Müslüman halkın haccın yapıldığı kutsal mekânlara karşı özel bir sevgisi ve sempatisi vardır. Ancak Komünizmin yıkılmasından sonra hacca gitmek serbest bırakıldı ise de, maddi şartların zorluğu sebebiyle bu ibadeti yerine getirenlerin oranı yine sınırlı kalmıştır. Bu nedenle hacca gitmek isteyenlerin çoğu Müftülüğün

sağladığı imkânlardan faydalanmaktadırlar. Müftülük bir taraftan Suudi Arabistan Krallığının misafiri olarak gideceklere aracılık ederken bir taraftan da karayolu ile hac seferleri düzenlemektedir. Aynı şekilde özel şirketlerin de hac organizasyonlarına girdiği görülmektedir.

2006 yılında Baş Müftülük tarafından düzenlenen turlarla 198 kişi karayoluyla hacca gitmiştir. Bunlardan 50'si çifte vatandaşlık hakkıyla Türkiye'de yaşayanlardır ve sefere Türkiye'den katılmıştır.⁹³ Bulgaristan'da Suudi Arabistan'ın büyükelçiliği olmadığı için hacı adaylarının vize işlemleri İstanbul'da yapılır. Hacı adayları hacca gitmeden bir akşam önce yakınları tarafından ziyaret edilir, aynı şekilde hacı olduktan sonra da ziyaretlerine gidilir. Ziyarete gelenlere zezem, tespik, misk, seccade ve benzeri İslâm'ı sembolize eden hediyeler verilir. Hacca gitme olgusu yeni olmakla birlikte bu davranış yerleşmiş gibidir. Hac ibadetini yerine getirenlere "hacı" denilir ve Müslümanlar arasında otorite sahibi olur. Artık onun yalan söylemesi, gıybet yapması, hırsızlık v.s. büyük günah işlemesi söz konusu değilmiş gibi görülür. Hac ibadetini yerine getirme isteği daha çok yaşlı insanlarda görülmektedir, ancak Müftülük 60 yaşını aşmış insanların emniyet, sağlık vb. gerekçelerle hacca götürülmesine olumsuz yaklaşmaktadır.

Bir toplumun fertlerini birbirlerine bağlayan ve toplumu ayakta tutan temel esaslardan biri de sosyal yardımlaşmadır. Bütün semavi dinlerde yardımlaşmaya önem verilir. Sosyal yardımlaşma dini duygulardan kaynaklanır. Bulgaristan'da çeşitli dinlere mensup olan insanların ikamet ettiği şehir veya köylerde de bir bakıma yardımlaşma görülmekte, fakat zekât dediğimiz yardımlaşma türü sadece Müslümanlarda bulunmaktadır.

Müslüman toplumu birleştirip kaynaştıran, aynı dine mensup olmaktan kaynaklanan inanç birliğidir. Bu inanç birliğine ilave olarak namaz ve zekat gibi dini pratikler toplumsal bağları daha da pekiştirir. Dini bir vecibe olan zekâtın sosyal hayatı düzenlemedeki payı büyüktür. İslâm ekonomisinin temel unsurlarından olan zekâtın, kendisinden beklenen fonksiyonları icra edebilmesi için cemiyette onun bu fonksiyonlarını tatbik etmesi ve insanların fakirleşmesine, alt sınıflara düşmesine sebep teşkil eden faktörlerin ortadan kaldırılması icap eder. Toplumun aşağı sınıflara düşmesi

⁹³ *Müslümanlar*, Sayı:1, Sofya 2006, s. 1.

bazen zulüm ve haksızlık sebebiyle olabilir. Mesela işverenlerin işçilerin hakkını yemesi, tüccarların spekülasyon (ihtikar) yapması, işçi ücretlerinin kesilerek haklarından daha azının verilmesi gibi geniş insan topluluklarının mahrumiyete maruz kalmalarına, çalışıp kazansalar bile çalıştıklarının karşılığını tam olarak alamadıkları için fakir düşmelerine sebep olan diğer zulüm ve haksızlıklar hep bu cümledendir. İslâm cemiyetindeki adalet dağıtımı zekât müessesesi sayesinde toplumun bütün fertlerine eşit bir hayat seviyesini temin etmekte, sonra da kazançtaki böyle farklılıkları makul görmektedir.⁹⁴ Blagoevgrad Müslümanları arasında aynı Türkçe’de olduğu gibi “zekât” ve “fitre” kelimeleriyle ifade edilen bu yardımlardan herkes bilgi olarak haberdardır. Ancak zekâtın sadece zenginler tarafından verildiği bilinmekle birlikte, zenginlik ölçüsü ve verilecek zekât miktarı konusunda bilgi sahibi olanlar azdır. Zekât vermek isteyenler miktarını Baş Müftülükten, Baş Müftülüğün hazırladığı zekât broşürleri veya imamlardan öğrenirler. Fitrenin ise zengin-fakir herkes tarafından verilmesi gerektiği şeklindeki düşünceden hareketle yaygın biçimde verildiğini görüyoruz. Bunun miktarı aynı şekilde her sene Baş Müftülük tarafından belirlenmektedir.

Zekât verenlerin oranı konusunda bir rakam vermek oldukça zor olmakla birlikte, zengin sayılacak kişilerin az, bunların içinde de zekat bilincine sahip olan kişilerin daha az olduğunu düşünürsek, çok küçük bir oranda zekat verildiğini söyleyebiliriz. Zekât ibadetini yerine getirenler, bunu daha fazla Ramazan ayı içerisinde yaparlar. Ramazan ayı dışında zekâtını verenler de yok değildir. Bu ayda zekât ve fitrenin dışında sadaka verenlere de rastlanır. Özellikle Ramazan ayında ölülerin ruhlarının serbest olduğu, dünyada kalanlardan hayır-hasenat bekledikleri ve bu aydaki ibadetlerin mutlaka kabul göreceği inancından hareket eden Müslümanlar sadaka vermeyi adet haline getirmişlerdir. Zekât ile yükümlü olan Müslümanlar, nakit para, hayvan ve tarım ürünlerini zekât olarak vermektedirler. Fitre para olarak verilirken, diğer sadakalar genelde yiyecek maddesi olarak verilir. Örneğin ölülerinin ruhu için sadaka dağıtmak isteyen bir aile, fırınlara normal ekmekten daha küçük olacak şekilde 20-30 kadar ekmek siparişi verir, daha sonra bunların yanına bir parça helva koyarak akrabalarına ve komşularına dağıtır. Bu sadaka bir sofraya bezi içinde gönderilir, sadakayı

⁹⁴ Zekatın sosyal fonksiyonları konusunda bkz. Er, İzzet, *Sosyal Gelişme ve İslâm*, Furkan Yayınları, Bursa, 1994, s.127,137.

alan kişi de mutlaka içerisine bir yiyecek parçası koyarak bezi geri verir. Müslüman halkın bu adeti bilindiği için özellikle Ramazan ayında dilenci sayısı artar. Dilenciler genelde ingenedir ve çeşitli yerleşim birimlerini dolaşırlar. Halk bunları geri çevirmez, sonbaharda fasulye, mısır, kışın kavurma et gibi yiyecekler verir.

Baş Müftülüğün hazırladığı takvimde zekāt ve fitre ile ilgili açıklama

Zekāt öncelikle yakın akrabalar arasında fakir olanlara verilir, eğer bu durumda kimse yoksa imamlara ve diğer muhtaç Müslümanlara verilir. Fitre paraları ise genelde imamlara verilir. Fitreler, düzenli maaşları olmayan imamlar için önemli bir gelir kaynağı durumundadır. Müftülüğe zekāt ve fitir sadakasını verenlerin sayısı ise çok azdır. Mftlklere verilmemesinin sebebi, zekātın kurumlara verilmeyeceği şeklindeki

fikhî anlayışa dayanmaz, zaten bu kadar detay bilgiyi bilen yoktur. Bu kurumlara verilmemesindeki sebep mesafenin uzaklığı ve oradaki paranın akıbetinden duyulan endişedir. Halk arasında müftülükler ve Baş Müftülüğe karşı para kullanımı konusunda bir güvensizlik görülmektedir. Müftülerin ev ve araba alımı gibi davranışları halk arasında hemen zimmetine para geçirme ithamlarına yol açmakta, medyada çıkan yazılar da bunu pekiştirmektedir. Eski Baş Müftünün zimmetine para geçirme suçlamasıyla mahkemeye verilmesi medyada sürekli yer aldığından dolayı halkın bu konudaki güvensizliği daha da artmıştır.

Blagoevrad'da birkaç çeşit kurban kesilir. Bunlar kurban bayramına mahsus olan kurban, akika, adak ve şükür kurbanlarıdır. Kurban bayramında kişi tarafından değil de aile tarafından kurban kesilir ama bu ailenin herhangi bir ferdi, örneğin bir sene baba, bir sene anne, bir sene çocuk adına yapılır. Çünkü ömür boyunca erkeklerin en azından iki, kadınların ise bir kurban kesmesi gerektiği şeklinde bir düşünce vardır. Zira sırat köprüsünden kurbana binip geçileceğine inanılır. Karı kocanın her ikisi de zenginse her yıl onlara ayrı ayrı kurban kesilmesi gerektiği şeklinde bir düşünce yoktur. Kurban zekât gibi sadece zenginlere mahsus bir ibadet olarak düşünülmez, herkesin kurban kesmesi gerektiği düşünülür. Bizim gözlemlerimize göre Blagoevrad'da kurban kesme kesme oranı hane üzerinden % 10-15 civarındadır. Bu rakam, o yıla ait mahsulden elde edilen gelire bağlıdır. Blagoevgrad'da çoğunlukla tütünden geçim sağlandığı için, tütün gelirinin arttığı seneler kurban kesme oranı da artmaktadır.

Kurban bayramlarında zaman zaman çeşitli hayır kuruluşları tarafından da kurbanlar kesilmektedir. Bu kuruluşlar güvendikleri birisine para göndermekte, o da bunları kestirip fakir Müslümanlara dağıtmaktadır. Örneğin 2006 yılında Türkiye'den Deniz Feneri Derneği isimli kuruluş on büyükbaş hayvan kurban kestirdi. Her sene olmasa da HÖH (Hak ve Özgürlük Hareketi) partisi büyük veya küçükbaş kurbanlar kesip fakir Müslümanlara dağıtmaktadır. Parti kurbanlarını belediye ve muhtarlıklar aracılığıyla kestirip dağıtmaktadır. Ancak bu tür kurbanlar daimi olmadığı için kesin bir oran vermek zordur. Bu kurbanların etlerinin dağıtılması konusunda da problemler çıkmaktadır. Zira aracılık yapan kişiler çoğunlukla bunları kendi yerleşim birimlerinde dağıtmak istemektedirler. Ayrıca pay verilen kişiler bazen kendilerine düşen payın az, diğerlerinin çok olduğu gibisinden şikâyette bulunmaktadırlar.

Yeni doğan çocuklara akika olarak kurban kesilir. Ancak buna akika denildiği bilinmez, “çocuk kurbanı” denilir. Erkek çocuklara iki kurban kesilirken kız çocuklara bir tane yeterli görülür. Bu kurban mümkünse bir hafta içinde, mümkün değilse yürüyene kadar kesilmelidir. Çocuk kurbanı mutlak bir şart olarak düşünülür, imkânı olmayanlar bile borç temin edip bu kurbanı keserler. Kurban kesilmediği takdirde çocuğa bir özür, hastalık veya başka bir musibet geleceği korkusu vardır. Bu yüzden daha hamilelik döneminde kurban konusunda arayışlar başlar.

Herhangi bir konuda adak adayıp kurban kesme uygulaması nadir de olsa vardır. Bunun haricinde özellikle bir kazadan sağlam biçimde kurtulan kişilerin şükür amaçlı kurban kestiği görülür. Ancak bunların isimleri adak ya da şükür kurbanı değil sadece kurbandır. Sadakanın insanı kazadan, beladan koruyacağı şeklinde bir inanca dayalı olarak kurbanın da koruyacağı şeklinde bir inanış vardır. Buradan hareketle bir evin temelini atmadan ya da yeni bir eve taşınmadan önce de kurban kesilir.

Kurban, bu konuda usta olan ve duaları bilen kişiler tarafından kesilir. Normal olarak hayvan kesenler, kurban söz konusu olunca çekinirler. Gotse Delçev bölgesinde, kurban bayramında hayvanın başında mutlaka imam bulunur, onun okuduğu dua ve tekbirlerden sonra kasap tarafından Allah’u-Ekber denilip kesilir. İmama bunun karşılığı olarak belirli miktar para ya da hediye verilir. Kasaba para verilmez, kurbandan bir parça et ya da hediye verilir. Kesimden sonra kasap iki rekât namaz kılar. Bazen imam da kılabılır ama onun için zorunlu değildir. Kasap eğer birden çok kurban kesmişse her kurban için ayrı ayrı namaz kılar.

Kurban etinin çoğu dağıtılır, ev halkına çok az bir şey bırakılır. Dağıtılan paylar en az bir kişiyi doyuracak büyüklükte olur. Kurbanın yenmeyen parçaları ve kanı bir çukura gömülür. Et ve kemiği birbirinden ayırdıktan sonra kalan kemikler de kurbandan olduğu için çöpe atılmaz ve toprağa gömülür. Paylar kalan et parçalarından dağıtılır ve dağıtma işini iyiyi kötüyü ayırt edebilecek çağdaki çocuklar yapar. Daha küçük çocuklar varsa anneleri bunlara nezaret eder ve pay dağıtma işlemi bir ibadet olarak telakki edildiğinden bazı yerlerde normalde başörtü takmayan kadınlar başlarını örterler.

Kurban olacak hayvan mukaddes telakki edildiğinden büyük saygı gösterilir. Bunlar dövülmez veya her hangi bir zarar verilmez. Kurban bayramından önce son

dokuz gün içinde kırmızı boya ile işaretlenir ve artık hayvanın kendisinin de kurban olacağını bildiğine ve hüznlendiğine inanılır. Bundan dolayı ona karşı büyük bir sevgi ve saygı gösterilmelidir. Son yıllarda kurbanın boyanması ile ilgili bazı tartışmaların ortaya çıktığını görmekteyiz. Arabistan’da okuyan bazı kişiler, kurbanın boyanmasını Hıristiyanlıktaki paskalya yumurtalarının boyanmasına benzeterek, caiz olmadığını iddia etmektedirler. Ancak bu düşüncelerin halk üzerinde etkili olduğu görülüyor.

Kur’an-ı Kerim’de yer alan ve “Her canlı ölümü tadacaktır”⁹⁵ ayetiyle ifade edilen ölüm olgusu Blagoevgrad Müslümanları tarafından mütevekkilane ve çoğunlukla ecel kavramıyla açıklanarak kabul edilir. Burada kaderci bir yapının hâkim olduğu görülür. Ölüm döşeğindeki bir insan tedavi ettirilmekle birlikte, yine de nihayetinde yaşayıp yaşamayacağı ezeli takdir olarak belirlenmiştir. “Günleri varsa yaşar, günleri bitmişse vefat eder.” Ölümün sebebi olarak Türkçe’deki “eceli gelmek” ifadesine benzer olarak “günleri bitmek” ifadesi kullanılır. Yaşlı insanların ölümü hüznü bir tevekkülle kabul edilirken genç insanların ölümünde bu hüznü daha da artar. Müslümanlar arasındaki ahiret inancı, her cenaze vesilesiyle yapılan vaazlarla pekiştirilir. Cenaze namazından önce kadın ve erkeklere yapılan vaazlarda ölümün hak olduğu, artık kişinin amelleriyle baş başa kaldığı, meleklerin yazdığı iyi ve kötü ameller için hesap vakti olduğu imam tarafından sürekli tekrarlanarak bu inanç teyit edilmiş olur.

Ahiret inancı bu coğrafyada yaşayan Müslüman ve Hıristiyanların ortak bir inancı olduğu için birbirini destekler. Komünist propaganda insanlardaki ahiret duygusunu silmeyi başaramadığı gibi, zayıflatamamıştır da. Kaçınılmaz olan ölüm Allah’tan gelmektedir ve Müslümanlar için bu bir göçmenin ifadesidir. *Hicret* bir kelime olarak bilinmemesine rağmen, göç etme/taşınma şeklinde ölüm anlatılır. Ölümün herkese geleceğine inanılsa da, ölüme daha çok yaşlı insanlar önem verirler ve hazırlık yaparlar. Bunun için iskat, kefarete, kefen vs. amacıyla para biriktirilir.

Blagoevgrad’da bir Müslüman vefat ettiğinde naaşını hazırlamada acele edilir. Eğer ölenin çocukları veya çok yakın akrabaları başka yerlerde ise, cenaze biraz bekletilir. Ancak bu en fazla iki gün olur. Genel olarak cenaze, ölümün gerçekleştiği gün defnedilmektedir. Bir Müslüman öldüğü zaman yakın akrabalarından birisi gidip

⁹⁵ Kur’an-ı Kerim, Enbiya 21/35.

imama haber verir ve camiden salâ okunur. Sonra da komşulara, dostlara, başka yerlerde bulunan akrabalara telefonla haber verilir. Bazen hasta ölüm döşeğindeyken imam ya da Kur'an okumayı bilen bir kişi çağırılır ve Kur'an-ı Kerim'den sûreler okunur. Vefat ettiği anda din görevlisi (imam, müezzin, vaiz) bulunursa hemen salâ okur. Sonra da yakındaki akraba ve komşuları ölenin evinde toplanırlar. Burada konu sadece ölüm ve dünyanın faniliğidir; merhum hakkında güzel sözler söylenip onun için Allah'a dua edilir. Burada cenaze sahibine "Allah rahmet eyle" şeklinde Türkçe taziyede bulunurlar.

Evin yanında müsait bir alan varsa orası örtülerle muhafaza edilerek cenazenin yıkanması için hazırlanır. Genelde böyle bir alan bulunur ama yoksa mezarlığın yanında aynı şekilde bir yer hazırlanır. Cenazeler genelde imamlar tarafından yıkanmaktadırlar. Kadınların cenazelerini ise belli kadınlar yıkarlar. Cenaze kefenlenip tabuta konduktan sonra orada hazır bulunan Müslümanlara yukarıda bahsettiğimiz şekilde kısa bir vaaz verilir. Sonra da kadınlar ayrılır ve cenaze namazı kılınır. Namaz, cenazenin yıkandığı alanda kılınmaktadır, eğer mezarlığın yanında yıkanmışsa namaz orada eda edilir. Cenaze namazına orada bulunan bütün Müslümanlar katılır, namaz kılmayı bilmeyenler bile cenaze namazı kılmak için saflara girerler. Namazlar içinde en fazla katılımın cenaze namazına olduğu rahatlıkla söylenebilir. Kadınlar ise cenazeyi mezara kadar takip etmez, ölenin evinde kalır ve ölü defnedilinceye kadar sesli olarak ağlamazlar. Ölü defnedilinceye kadar ağlamanın günah olduğu şeklinde bir inanç vardır. Defin gerçekleşikten sonra ise yakın akraba kadınlar genelde evin dışında olmak üzere yüksek sesle ağlamaya başlarlar.

Genelde tabut mezara kadar elle taşınır. Cenazeyi önce yakınları, sonra da diğer Müslümanlar taşır ve bundan çok sevap kazanacaklarına inanırlar. Sevap kazanma inancından hareketle herkes tabutu taşımaya çalışır. Tabutu taşımak isteyenler ön tarafa geçerek tabutu omuzlarına alırlar, öndeki arkaya geçer, arkadaki de tabutu bırakmış olur. Bu şekil üzere cenaze taşınırken cemaat kendi içinden bildiği duaları okur. Dua olarak bilinen şeyler kısa sûrelerdir.

Mezarlar İslam'ın şartlarına göre, genelde o yerleşim biriminde sürekli bu işi yapan kişiler tarafından veya onların ya da imamın rehberliğinde ölünün yakınları tarafından kazılır. Mezar kazıcıları bu işi genelde Allah rızası için yaparlar ancak

nadiren de olsa bunun için ücret isteyen insanlar bulunur. Ücret istenilmese bile gelenek olarak mezar kazıcılarına ücret teklif edilmektedir.

İmam ve varsa diğer din görevlileri belirli bir miktar paranın devrini yaparlar ve nihayetinde ıskat-ı salât olan paralar bunlar arasında paylaşılır. İskat miktarı, ölünün ekonomik durumuna göre değişmekle birlikte ortalama 250-300 Leva civarındadır. Bazı imamlar, ölü, özellikle namaz kılmayan birisi ise, bu miktarı daha da yükseltmeye çalışırlar. Hiç namaz kılmayanın “beynamaz” olduğunu, dolayısıyla bunların ıskatının daha da fazla olduğunu gerekçe gösterirler. Bunun haricinde “kefaret” denilen bir miktar para imama verilir. İmam bu parayı ıskatta olduğu gibi cenazeye katılan din görevlilerine pay edebilir, bunun yanında muhtaç insanlara da verebilir. Ancak “kefaret” parası, alan kişiye merhuma karşı dinî sorumluluk yükleyen bir paradır. Bu parayı alanlar bunun karşılığında bildikleri sûreleri okurlar.

Son on, on beş yılda, özellikle Arap ülkelerinde eğitim gören kişiler tarafından ıskat ve devir paraları kaldırılmaya çalışılmışsa da, pek başarılı olmamıştır. Yaşlı insanlarla yaptığımız mülakatlarda, onların bu paraları vermeye razı ve istekli olduklarını tespit ettik. Onlara göre, kendi anneleri ve babaları, diğer yakın ölüleri için bu para verilmiştir ve mutlaka kendileri için de verilmesi gerektiğini düşünmektedirler. Bu paraları ahiret için bir ümit olarak gören yaşlılar, geçmişte herkese verilmiş olup da, kendileri için verilmeyecek olmasını dinî bir kaygıyla karşılamakta ve verilmesi için ısrarcı olmaktadır. Bu yaşlı Müslümanlar bu paraların neden, kime, niçin verildiğini bilmemekte, öğrenmeyi de arzu etmemekte ancak gelenek haline gelen uygulamanın devamını istemektedirler. Yaşlılar, kefen ve diğer levazımat, ayrıca ıskat ve kefaret parası olarak en azından 500 Leva biriktirip bir kenarda bekletmedirler.

Cenazenin defni esnasında sevap kazanmak ümidiyle herkes en azından birkaç kürek de olsa toprak atmaya çalışır. Ancak kürekler el değiştirirken, elden ele verilmez. Yere konulur ve diğer kişi yerden alarak küreği kullanır.

Mevta gömüldükten sonra, mezarın başında İmam ve Kur’an Kerim okumayı bilenler tarafından kısa sûreler okunur. Bunlar belirli sûreler olmayıp, o sırada cenazeye katılan ve Kur’an okumayı isteyen kişilere göre değişir. Sûre tilaveti bittikten sonra fatiha verilir, ayrıca bir dua yapılmaz. Cenazeye katılanlar oradan ayrıldıktan sonra imam mezarın başında kalır ve telkin yapar.

Ölenin evine yakın akrabaları döner ve ağlarlar; ölü evinde birkaç gün yemek pişirilmez, müzik çalınmaz, radyo ve televizyon gibi araçlar açılmaz; herkes hüznüldür. Ayrıca yakın akrabalar ve komşular cenaze çıkan eve yemek götürürler. Başsağlığı dilemek için gelenler olur ve taziyelerini bildirirler. Taziye kabulü normalde şehirde 3-4 gün sürer, köylerde ise bir hafta sürmektedir. Yas tutma ölen kişinin durumuna göre farklılaşır. Gençlerde yas tutma süresi daha uzun, yaşlılarda ise daha kısadır. Bir genç için bir ay yas tutmak normal görülür. Bazı aileler aylarca, bazıları ise tam bir yıl yas tutmaktadırlar.

Mevtanın ardından en yakın zamanda, ailesi *hocalara* hatim yaptırır ve mevlit okutur. Ölünün elli ikinci gecesinde yine eve hocalar, akraba ve komşular davet edilir; yemek ikram edilir, Kur'an-ı Kerim ve mevlit okutulur, gelen insanlara vaaz verilir. Bu faaliyetlerin bütün sevabı ölene bağışlanır. Daha sonra da sadaka verilerek, mevlit, hatim, yasin okutularak sevabı ölümlere bağışlanır. Elli ikinci geceden sonra ölünün etlerinin kemiklerden ayrılmaya başladığı şeklinde bir inanış vardır. Özellikle elli ikinci geceye verilen önem buradan kaynaklanır. Müslümanlar arasında ölümler hep iyilikle, dünyada yaptıkları iyi işlerle anılırlar. Müslüman, ölümlerinin arkasından kötü söz söylemez şeklinde bir inanç vardır.

Blagoevgrad ilindeki Müslümanların günlük dini yaşayışında Kur'an-ı Kerim merkezî bir yer tutmaz. İbadet amacıyla Kur'an okuyanların sayısının fazla olmaması bunu göstermektedir. Büyük çoğunluğunun evinde Kur'an-ı Kerim bulunmasına rağmen, ibadet amacıyla okuyanların oranı çok düşüktür. Müslümanların arasında Kur'an'ı Arapça metninden okumayı bilenlerin sayısı kuşaktan kuşağa değişmektedir. Komünizm zamanında yetişenlerin oranı çok düşüktür ve bunun başlıca sebebi İslâm'la alakalı her şeyin yasak oluşudur. Bu kuşaktan olan Müslümanlar Kur'an'ı mealinden okumaktadırlar.

Son on beş yıldan itibaren bütün şehir ve köylerde yaz tatillerinde özellikle çocuklara yönelik Kur'an kursları açılmış ve iki ay boyunca Kur'an öğretilmeye başlanmıştır. Dolayısıyla genç nüfusta Kur'an okumayı bilenlerin sayısı yükselmeye başlamıştır. Ancak bu durum, aynı orana paralel biçimde, gündelik hayata Kur'an okuma ibadeti olarak yansımamaktadır.

Her Müslüman'ın evinde Kur'an bulunduğunu ve ona karşı çok büyük saygı gösterdiklerini tespit ettik. Bazıları ise bu saygıdan dolayı Kur'an'a dokunmamaya çalışırlar ve yüksek yerlerde bulunması gerektiğine inanırlar. Kur'an'ın birkaç bezle sarıldığı da görülür.

Bütün mevlitlerde ve dini törenlerde Kur'an okunur ancak Kur'an sadece ibadet amacıyla okunmaz. Aynı zamanda gerek insanlar ve gerekse hayvanlardan hastalığa tutulanların şifa bulmaları için, fakirlikten kurtulmak, zengin olmak, bereket temin etmek, sıkıntıları def etmek, ruhi inkişaf, ölümlerin ve dirilerin günahlarının affı, kuraklığın giderek yağmur yağması, belâlardan korunmak veya kurtulmak için Kur'an okunur veya okutulur. Bunların yanında, karı-koca arasında sevgi ve iyi geçim sağlamak veya onların aralarını açmak, iki gencin birbirlerini sevmelerini veya ayrılmalarını sağlamak için, yani büyü amaçlı olarak da Kur'an okutulur. Kısacası Kur'an-ı Kerim, Müslümanların her çeşit ihtiyacını karşılamak amacıyla kullanılmaktadır. Özellikle darda olanlar, felâkete uğrayanlar, her çeşit sıkıntısı olanlar Allah'a sığınmakta ve Kur'an vasıtasıyla Allah'a dua edip yardım istemektedirler.

Kandil geceleri Müslümanların özel önem ve değer verdikleri gecelerdir. Diğer gün ve gecelere nispetle onlar kutsalın tezahürü nedeniyle ayrı bir yere sahiptir. Halk arasında "kandil" olarak isimlendirilen ve yaygın olarak bilinen geceler Kadir ve Mevlit geceleridir. Diğer kandil geceleri halk tarafından bilinmediği için ilgi de azdır. Bu geceler ancak camiye devam eden kişiler tarafından bilinir, çünkü bunlar imamlar tarafından hatırlatılır. Başmüftülük tarafından hazırlanan takvimlerde bu kandillerin hepsine yer verilir.

Bu gecelerde ortak bir uygulama olarak erkekler akşam yatsı arasında ya da yatsıdan sonra camilerde toplanır, normal vakit namazı kılınır, bunun yanında nadiren de olsa cemaatle iki rekat nafilâ namaz kılınır. Camide Kur'an ve mevlit okunur, vaaz verilir, dua edilir. Gotse Delçev bölgesinde önceden bütün köylerde uygulanan, şu anda ise sadece Gorno Dryanovo köyünde devam eden tespih çekme ibadeti vardır. Bu ibadette, 999 taneli büyük bir tespih etrafında halka olunarak toplu halde tespih çekilir. Kandil geceleri, ölünün 52. gecesini veya herhangi bir mevlit merasiminden sonra yapılan ibadette mevlidi icra eden hocalar tespihin bir ucuna oturur ve içlerinden "Lâ İlâhe İllallah, Muhammedün Rasûlüllah" derler, bundan sonra da topluca dua yapılır. Bu

büyük tespih camide bulunur ve muhafızı vardır, 52. gecesini yapılan evlere de götürülür. Genç denilen hocalar tarafından bu tespih âdeti yavaş yavaş kaldırılmıştır.

2			
СВЕЩЕНИ ДНИ И НОЩИ			
2005 - Хиджри 1425/1426			
Арефе	19 януари	9 Зилхидже	сряда
Курбан Байрам	20 януари	10 Зилхидже	четвъртък
Нова година по х. 1426	10 февруари	1 Мухаррем	четвъртък
Денят Ашуре	19 февруари	10 Мухаррем	събота
Рожд. на Мухаммед(с.а.с.)	20/21 април	11/12 Р.еввел	сряда/четв.
Нощта Регаиб	11/12 август	6/7 Реджеб	четв/петък
Нощта Мирадж	31/01 авг/септември	26/27 Реджеб	сряда/четв.
Нощта Берат	18/19 септември	14/15 Шабан	неделя/пон.
Начало на м. Рамазан	05 октомври	1 Рамазан	сряда
Рамазан Байрам	03 ноември	1 Шеввал	четвъртък

3			
MÜBAREK GÜNLER			
2005 - Hicri 1425/1426			
Arefe	19 Ocak	9 Zilhicce	Çarşamba
Kurban Bayramı	20 Ocak	10 Zilhicce	Perşembe
Hicri Yılbaşı 1426	10 Şubat	1 Muharrem	Perşembe
Aşure	19 Şubat	10 Muharrem	Cumartesi
Mevlid Kandili	20/21 Nisan	11/12 R.evvel	Ç-ba/ Perşembe
Regaib Kandili	11/12 Ağustos	6/7 Receb	Perşembe/Cuma
Mirac Kandili	31/01 Ağustos/Eylül	26/27 Receb	Ç-ba/ Perşembe
Berat Kandili	18/19 Eylül	14/15 Şaban	Pazar/ Pazartesi
Ramazan'ın başlangıcı	05 Ekim	1 Ramazan	Çarşamba
Ramazan bayramı	03 Kasım	1 Şevval	Pazar

Baş müftülüğün hazırladığı dini takvimde mübarek gün ve geceler

Kandil gecelerinde kadınlar ise, genelde hocanın hanımıyla ya da dindar bir başka kadının evinde toplanırlar, Kur'an okunur ve vaaz verilir. Bazı hanımlar kandil gecelerinde özel yemekler pişirip dağıtırlar.

Müslümanların arasında en büyük heyecanla beklenen gece "Kadir gecesi"dir. Bu gecenin Peygamber(s.a.v.)'in ilk vahiy almaya başladığı gece olduğu, Allah'ın

bağışlmasının çok bol olduğu bilinir. Vaazlarla da desteklenen bu bilgi etrafında dini atmosfer çok canlıdır. Yukarıda zikrettiğimiz uygulamaların yanında bol bol nafile ve kaza namazı kılınır. Sadaka vermenin de bu kutsal gecenin özelliklerinden biri olduğunu söyleyebiliriz. Bu gecede her yapılan ibadet ve hayrın bin katı ile karşılık bulacağına inanılır.

D. HALK İNANÇLARI

Blagoevgrad ilindeki Müslümanların, her yerde yaşayan insanlar gibi kendilerine özgü inançları vardır. Bu inançların bazıları dinle uyumludur, bazıları ise uyumlu değildir. Ancak her halükarda bu inanışlar genel kabul ve saygı görür.

Halk inançları, toplumun din ve geleneğinin iç içe girmesinden kaynaklanan ortak özellikteki inançlardır. Burada sadece kutsal metinlerdeki inançlar değil, halk kültüründeki efsanelere ve menkıbelere dayanan bir bütün anlayış önem arz eder. Blagoevgrad ilinde yaşayan Müslümanların durumu da böyledir. Kur'an'ın kendi gözlerindeki değeri neyse dogma haline gelen mevlidin değeri de aynıdır. Kurbanlık olan hayvanları bayrama dokuz gün kala, kırmızı boyayla boyamak dini bir vecibe olarak değerlendirilmekte ve bu hususta çok titiz davranılmaktadır. Kurban bayramında kesilen kurbanların, ölümlere bağışlanması inancı çok yaygındır. Örneğin kurban yakın olan ölüye (anne, babaya) adanır. Kendisine kesmeyen kişi, rahmetli olan yakın akrabalarının adına kurban kesmektedir.

Bunun yanı sıra bazı günlerde özel yemekler yapılır ve insanlara ikram edilir. Bilhassa Perşembe günleri ölümlerin ruhlarının bir günlüğüne serbest bırakıldığına inanılır. Perşembe günlerinde verilen sadakaların da kabul edilme ihtimalinin en yüksek olduğuna inanılır. İslamî literatürde Cuma gecesine verilen önem büyüktür; Hz. Peygamber (s.a.v.) bir hadisinde şöyle buyurmaktadır: "Cuma günü öyle bir gündür ki, onda amellerin sevapları kat kat verilir".⁹⁶ Bu gece eski takvim anlayışıyla Perşembe akşam namazından sonra başlamaktadır, Blagoevgrad'da artık Perşembe günü öğle vaktinin girmesine kadar çekilmiş ve adeta Perşembe günü de mukaddes bir gün halini almıştır. Köylerde Cuma günü Cuma namazının kılınışına kadar ev süpürme, cam silme, çamaşır yıkama gibi temizlikle ilgili ev işleri yapılmaz.

⁹⁶ Oğuz, Muhammed İhsan, *İslâm'da Mübarek Günler ve Geceler*, Oğuz yay., İstanbul, 1994, s.116.

Bazı yerlerde arşamba günlerinde yapılması uğursuz sayıldığı için çamaşır yıkanmaz, tırnak, saç ve sakal kesimi, banyo gibi bedenin hiç bir temizliği yapılmaz. Cnplkten temizlik ise çok zaruri olduğu için istisna kabul edilir. Bazı yerlerde ise (rneğin Gorno Dryanovo ve yakındaki köylerde) Pazartesi ve Perşembe günleri yapılmaz.

Bir insan öldüğü zaman, öldüğü odada 52 gece, bazı yerlerde ise 40 gece lambalar sürekli yanar. Çünkü ölünün ruhunun bu zamanda serbest olduğuna, dolaştığına ve en çok da yaşadığı ve öldüğü mekânda bulunduğuna inanılır.

Hıkırmanın sebebi olarak bir başkasının onu düşünmesi görülür. Eęer burnu kaşınıyorsa mutlaka birisiyle kavga edilecektir ve bütün gün kavga yapmamak için çok dikkat edilir. Avuç ilerinin kaşınmasının para vermek ya da almak olduğu telkki edilir. Saę avucun kaşınması para alma, sol avucun kaşınması ise para vermek anlamındadır. Gz altlarının oynamasını da bir duruma bağlarlar. Saę gözünün oynamasının iyi bir iše, solunun oynamasının ise kötü bir hale neden olacağı kabul edilir. Akşamları tırnakları kesmek, aynaya bakmak büyük günah sayılır. Akşamları sakız çiğnemenin günah olduğuna ve ölülerinin kemiklerini çiğnemekle eē olduğuna inanmaktadırlar. Bir şey yere ters düştüğü zaman eve misafir geleceğine inanılır.

Kadınlarla ilgili hususi pek çok inanç vardır. Mesela, kadın hamile kaldıktan sonra doğum yapıncaya kadar saçlarını kestirmesi yasak ve günah kabul edilir. Gerdanı olmayan kadınların ahirette boynuna yılan asılacağına, küpesi olmayan kadınların ahirette kulaklarına taş asılacağına, ellerinde bilezik olmayan kadınların ise ellerinin bağlı olacağına inanmaktadırlar. Bu inanış kadının, kendi cinsiyetine uygun bir şekilde süslenmesi konusunda baskı yapmaktadır. Özellikle yaşı kadınlar arasında bunlara çok dikkat edildiği görülür. Zaten halk inançları yaşılar ve özellikle de yaşı kadınlar tarafından iyi bilinmekte ve uygulanmaktadır. Bunların taşıyıcısı bu nesildir.

Halk inançlarının bir kısmı da hayvanlar ve bitkilerle ilgilidir. Mesel kargalar etrafta dolaştığı ve kötü sesler çıkardığı zaman kötü bir şeyin olacağına inanılır ve bütün gün uğursuz geçer. Her evin temelleri altında yaşadığına ve evi koruduğuna inanılan “ev yılanı” da vardır. Bir hayvanın, özellikle kedi ve köpeğin öldürülmesi büyük günah kabul edilir; bu hayvanın intikamını alacağına ve çok büyük uğursuzluk getireceğine inanılır. Bir köyde köpekler uluduğu zaman bunun uğursuzluk getireceğine inanılır ki,

bu uğursuzluk köy halkından birisinin vefatıdır. Buna, bir felâket (deprem, sel, ölüm, fırtına v.b.) vuku bulmadan önce ilk olarak hayvanlar tarafından sezildiği inancını da ekleyebiliriz. Kara kedinin yolu kesmesi, baykuşun ötmesi gibi haller de uğursuzluk olarak kabul edilmektedir.

Büyü, bir takım gizli yöntemlerle tabiatüstü güçlere başvurmak suretiyle insanlara ve toplum yaşamının akışına etki edebileceği, olayların istenilen yönde değiştirilebileceği inancına dayanan bir uygulamadır. Büyüyü izleyenler subjektif bir bakış açısına sahiptirler ve bu, bilimsel bir bakış açısı olmaktan uzaktır. Bir din, eski inançlardan geriye kalanları, artık dini olarak pratiğe dökülmeseler bile büyü olarak tanımlar; bu bakış açısı bilim adamlarına kendisini zaten kabul ettirmiştir. Büyü ayinleri ve bir bütün olarak büyü, ilk planda geleneksel olaylardır.⁹⁷ En eski çağlardan günümüze kadar hemen her toplumda rastlanan ve halk dindarlığı içinde din ile çok yakından irtibatlı kabul edilen büyü inancı Blagoevgrad'da yaygındır. Büyüden korkulur ve sadece Müslümanlar değil, Hıristiyanlar da başlarına kötü bir şey geldiği zaman hemen büyü yapıldığına inanırlar ve hocalara başvururlar. Büyüye karşı en büyük silahın muska olduğuna inanılmaktadır. Bu yüzden muska ve nazar boncuğu takmak çok yaygındır; bunların diğer insanlardan gelecek zararları önlediğine, canı koruduğuna inanılır. Muska ve boncuk sadece insanlara takılmaz, evcil hayvanlara da takılır. Atların alınlarına, sürekli olarak yollarda oldukları ve daha çok göründükleri için, nazar boncuğu takılırken, inek, koyun ve keçilere muska takılmaktadır. Çocuklara da nazar değmemesi ve kem gözlerden, hastalıklardan, büyülerden korunması için muskalar takılır.

İşler kötüye gittiği, bir hastalık ortaya çıktığı zaman hemen bu tür bir uygulamaya başvurulur. Blagoevgrad ili içinde sağlık sistemi genel ihtiyaca cevap verecek düzeydedir. Genel olarak ilde 11 hastane vardır. Bunlardan bir tanesi Blagoevgrad şehrinde ve 507 yatak kapasiteli gelişmiş bir hastanedir.⁹⁸ Diğer dört hastane Petriç, Gotse Delçev, Razlog ve Sandanski'de bulunmaktadır ve hastane olmayan ilçeleri de idare ederler. Sandanski ve Petriç ilçelerinde ise birer özel hastane bulunur. İl genelindeki doktor sayısı ise 733'tür. Bunlara rağmen özellikle köylerde

⁹⁷ Mauss, Marcel, *Sosyoloji ve Antropoloji*, Çev. Özcan Doğan, Doğu Batı Yay., Ankara, 2005, s.65, 66.

⁹⁸ <http://www.bl.government.bg/bl/analizi/socio.doc> (26.12.2005).

yaşayan Müslümanlar ancak hastalıkları ilerlediği ya da fazla dayanamadıkları zaman doktorlara başvurmakta, mümkün olabildiğince de hastanede kalmamaya çalışmaktadırlar. Müslümanlar arasında hastalıklar için başvuru olan iki yaygın uygulama bitki tedavisi ve hocalara muska yazdırma. Bu yüzden sağlık amaçlı yazılan muskalar oldukça yaygındır. Bunun yanında çocuğu olmayan kadının çocuk doğurması, hamileyse istediği cinste çocuk sahibi olması, genç kızların nazardan korunması, evlenemeyen kızların evlenebilmesi, cinlerin çıkartılması için hep hocalara muska yazdırılır.

Muskaları yazanlar halk arasında hoca olarak bilinen kişilerdir, bunların bir kısmı camilerde din görevliliği de yapmaktadır. Muska yazdırmak için zaman zaman Hıristiyan kişilerin başvurduğu da görülür. Bunun aksi olarak Müslümanların Hıristiyan kâhinlere gittiği de gözlenmektedir. Burada artık zor durumdaki insanlar için din ve millet ayrımı ortadan kalkar ve insanlar nerede bir çözüm bulacağına inanırlarsa oraya başvururlar.

Ancak hocalara sadece deva bulmak amacıyla değil, bir başkasına kötülük yapmak amacıyla da başvurulabilir. Bu durumda artık muska yazmak değil büyü yapmak söz konusudur. Her ne kadar hocalar büyü yapmadıklarını söyleseler de, muska yazanın büyü de yapabileceği inancı vardır ve bunların her ikisini de yapanlar aynı kişilerdir. Bu büyüler aile arasında geçimsizlik çıkarmak, kavgalı olduğu kişilerin kendisine, ailesine, hayvanlarına, işine bir kötülük olması gibi sebeplerle yaptırılır.

Ayrıca cinlerle ilgili inanışların, İslam'ın nasslarının çok daha fevkinde olarak yaygınlaşması Pomak diyalektiğinde “cinci” ya da “cinci hoca” ismi verilen bir kategorinin çıkmasına sebep olmuştur. Halk inancına göre, cinlerin sebep olduğu hastalıkları tedavi eden ya da insanların içine giren cinleri çıkaranlar bunlardır.

Bugünün genç Müslüman nüfusunda halk inançlarına çok önem verilmediği görülür, ancak herhangi bir sıkıntıya düşüldüğünde ebeveynlerin baskısıyla bu tür çarelere başvurulmakta, bu inançlar hatırlatılmaktadır. Gerek Türkiye'den gerekse Arap ülkelerinden eğitim alan din görevlileri bu halk inançlarının hakikati konusunda daha bilgili ve bilinçli bir görünüm sergilemektedir, ancak eski nesil din görevlileri, her ne kadar bir kısmı bu inançları benimsemese de, en azından insanlara faydalı olduğunu düşünerek muskalar yazmakta, halkın baskısıyla da yazmak zorunda kalmaktadırlar.

Bazı hocalar ise bunu bir meslek haline getirmişler ve geçimlerini tamamen bundan sağlamaktadırlar. Büyü, muska ve ücreti meselesi din görevlilerinin halk katındaki itibarı için önemli bir problem olarak karşımıza çıkar. Zira bazen hocalar büyüye karışmakla suçlanmakta, bazen muska yazmadığı için yetersiz görülümekte, mutlaka bir ücret verilmesi gerektiğine inanılmakta, ancak bu şekilde büyük para alanlar kınanmaktadır.

E. KİMLİK PROBLEMİ

Blagoevgrad Müslümanlarının kimlik problemi bir taraftan etnik diğer taraftan da dinî kaynaklıdır. Kendi aralarında Pomak olduklarını söyleyen ve kendi dışlarında da bu şekilde bilinen bu Müslümanlar etnik açıdan kökenlerinin ne olduğu konusunda kesin tarihi ilmi verilere sahip değildir. Birinci bölümde temas ettiğimiz üzere Pomakların kökeni konusunda pek çok tarihi teori söz konusudur. Pomakların kendi içlerinde bir Pomak bilincinden söz etmek mümkündür ancak bu bilinç kendi dışındaki insanlara karşı koyacak güçlülükte bir bilinç değildir. Zira Pomak olarak nitelendirilen bu Müslümanlar tarih boyunca hep ezilmiş, kovulmuş ve bunun sonucunda dağlara kaçıp yerleşmişlerdir. Bu yüzden bunların çoğu özellikle Rodop Dağları'nın Bulgaristan ve Yunanistan sınırı etrafında yoğun olarak yaşar ve her iki ülkede Pomak olarak bilinirler. Ayrıca Batı Makedonya'da yaşayanlara mahalli olarak Torbeş, Kosova Bölgesi'nde Goran Dağları civarında yaşayanlara da Goran denilmektedir.⁹⁹ Birbirine çok yakın sınırlar içinde bile Pomakların farklı isimler altında bilinmeleri onların kendi dışındaki topluluklara karşı güçlü bir Pomak bilinciyle ortaya çıkmadıklarını bize açıkça göstermektedir.

Son yıllarda ise Pomakların yavaş yavaş daha aşağıda bulunan büyük köy ve şehirlere yerleşmeye başladıkları görülmektedir. Bu da Pomakların korkularını yenmeye ve ikinci sınıf insanlar olarak görülme psikolojisini üzerlerinden atmaya başladıkları şeklinde yorumlanabilir. Ancak bir kısmı hala Bulgar korkusuyla yaşamaya devam etmektedirler çünkü tarihten ibret alıp, Bulgarların er veya geç yine isimlerini değiştirmek isteyecekleri ve Hıristiyanlaştırma faaliyetlerinde bulunacakları düşüncesine sahiptirler. Osmanlılar 1878'de Bulgaristan'dan çıkar çıkmaz 1882 yılında

⁹⁹ Turan,a.g.e., s. 4.

Pomakların hepsinde olmasa da ferdi olarak isimlerinin zorla değiştirildiği ve Hıristiyanlığı kabul etmeleri için baskı yapıldığı bilinmektedir.¹⁰⁰ Daha sonra da genel olarak, organize bir biçimde Balkan savaşlarından sonra 1912–1914 yıllarında isim ve din değiştirme faaliyetlerine başlanmış, nüfusu tamamıyla Müslüman bazı yerleşim yerlerine papaz gönderildiği belgelerle sabit olmuştur.¹⁰¹ Bulgarlaştırma faaliyetleri 1942 senesinde yeniden isim değiştirmek suretiyle Krallığın devlet politikası olarak ortaya çıkmış, bu başarısız girişimden sonra 1972 senesinde bu defa Komünist yönetim tarafından isim değiştirme konusunda şiddetli bir politika güdülmüş ve bütün Pomakların isimleri değiştirilmiştir.¹⁰² 1984-85 yıllarında Bulgaristan'daki Türklere yönelik isim değiştirme politikası başladığında artık resmi olarak Müslüman-Türk ismi kullanan Pomak kalmamıştı; bunların resmi muamelelerde kullandıkları bir Bulgar ismi, bir de aileleri tarafından Türk-İslam geleneklerine uygun konulmuş isimleri vardı. Komünist rejim yıkıldıktan sonra resmi olan isimler terk edilerek aileler tarafından konulan ve kullanılan isimlere resmiyet kazandırılmıştır. Ancak aşağıda temas edeceğimiz çeşitli sebeplerle Bulgar isimlerini değiştirmeyen az bir grup da söz konusudur.

Etnik kimlik problemi resmi sayımlardaki rakamlarla karşımıza gelir. Örneğin 2001 yılında yapılan resmi sayıma göre Blagoevgrad ilinde 64 608 Müslümanın yaşadığı tespit edilmiş, bunlardan 32 162'si kendilerinin Türk olduğunu söylemişlerdir. Bu rakamlar içinde Türkçe konuştuğunu söyleyenler ise 19761 kişidir. 12 000 kişilik bir grup Türkçe bilmediklerini kendileri de ifade etmelerine rağmen Türk olduklarını söylemişlerdir. Bizim gözlemlerimize göre Blagoevgrad'da gerçek Türk kökenli nüfus 19 000'nin de altındadır. Ancak rakamların bu şekilde çıkmasının üç sebebinden söz edebiliriz. Birincisi, Bulgar devleti Pomak diye bir etnik kategori kabul etmemektedir. İkincisi Pomakların bir kısmı, yukarıda sözünü ettiğimiz eziklik psikolojisinin gereği olarak kendilerini Türk şeklinde tanıtmaktadırlar, bunun tersi biçimde çok az da olsa kendilerini Bulgar şeklinde tanıtanlar da vardır. Üçüncü ve önemli bir sebep de, aslında Pomaklar arasında Müslümanlık ve Türklük aynı şeyler olarak düşünüldüğünden ve

¹⁰⁰ Jeazkova, Antonina, Bojidar Aleksiev, Jprjeta Nazırska, a.g.e. s.593.

¹⁰¹ Georgiev Veliçko, Staiko Trifonov, a.g.e., s.34.

¹⁰² İvanova Evgenia, *Othvarlenite "Priobštenı"*, İnstitut za İztoçnoevropeiska Humanitaristika, Sofia, 2002, s.10,11.

bazı Pomaklar etnik olarak, her ne kadar Bulgarca konuşsalar da, kendilerini gerçekten Türk kökenli olarak gördüklerinden bu cevabı vermişlerdir.

Kanaatimizce Pomakların esas büyük problemi, etnik kimlikten ziyade dinî kimlik problemidir. Bu problem Komünist zamandan beri devam eden ve kanaatimize göre Komünizmin yıkılışından sonra çeşitlenen faktörlerle daha da gün yüzüne çıkan bir olgu olup, dinî kimliği kamusal alanda rahatlıkla kullanıp kullanmamaya dayanır. Kaynaklardan yola çıkarak vardığımız tespitlere göre, yukarıda sözü geçen isimleri değiştirme politikası, aslında Müslüman olanları, kendi dinlerinden vazgeçirip ateizmi kabul ettirme politikasıdır. Yaptığımız mülâkatlardan anlaşıldığına göre, isimler değiştirilmeden önce giysiler değiştirilmeye, camilere gitmekten men edilmeye çalışılmış, dinle bağlantılı, dini kaynaklı olan her şey yasaklanmış ve yapanlara da ceza verilmiştir. Kendi çocuklarını sünnet ettiren ebeveynlere bile hapis istenmiştir. 1986 yılında kendi çocuklarını sünnet ettirdiği için bir yıl hapis cezası alan Cemile Veyselova Cinciyeva buna örnektir.¹⁰³

Seksen dokuzdan sonra Pomaklar dine karşı büyük ilgi gösterdiler, Müslüman isimlerini geri aldılar; bunun yanında aşağı yukarı bütün yerleşim yerlerinde camiler yapıldı ve ibadete açıldı. Bazı Bulgar kaynaklara göre yeni cami yapılmasının amacı ibadetleri yerine getirmek değil, bu mabetler vesilesiyle bölgedeki Müslümanların yirmi senelik* ezilmişliğine son vermek, Müslümanların kendi kimliklerini ortaya çıkarmak ve bunu sembolik düzeyde de ifade etmektir.¹⁰⁴ Bu yaklaşım bir açıdan doğru görülebilir. Komünizmin yıkılışından hemen sonra hürriyetin verdiği ani şokun etkisiyle dini öğrenmeye ve yaşamaya büyük bir ilgi görülmüşse de, kısa zaman içinde bu, normal bir sürece girmiş ancak mabet yapımı süreklilik göstermiştir. Mabetleri yapanlar bir taraftan halkın kendisi iken bir taraftan da yurt dışındaki hayırsever kuruluşlardır. Mabet yapımındaki amaç sadece ibadet edenlere fiziki bir mekan sağlamak değil, mabedin kendisiyle, okunan ezanlarla, buradaki görevlinin varlığıyla insanların zihinlerinde dinin varlığı ve yaşadığı bilincini diri tutmaktır.

¹⁰³ Konedareva, Senem (ed.), a.g.e., s.42.

* Bu kaynak, Pomaklar üzerindeki dinî baskıları 1972'den itibaren düşünmektedir. Oysaki baskılar Bulgaristan'ın Osmanlı egemenliğinden çıkışından itibaren başlamıştı.

¹⁰⁴ Aleksiev, Bojidar, "Novata Djamia v Selo Çepintsi", *İslâm i Kultura (izsledvania)*, Galina Lozanova, Lübovir Mikov (ed.) İMİR, Sofia, 1999, s.113.

İbadetlerini yapmak isteyenler de fizikî yetersizliklerden dolayı zorluklarla karşılaşmaktadırlar. Örneğin, Blagoevgrad şehrinde bulunan cami, Müslüman topluluk olmadığı için ibadete kapalıdır. Buraya resmi işler için gitmek zorunda kalan Müslümanların ibadetlerini yerine getirme imkânları da yoktur. Diğer ilçe merkezlerinin çoğunluğunda cami olmadığı, cami bulunan yerlerin hırsızlık gerekçesiyle vakit namazları dışında kapalı olduğu için benzer problemler yaşanmaktadır. Otogarlar, konaklama tesisleri gibi yerlerde de mescit bulunmadığından dindar bireylerin ibadetlerini vakitlerinde yerine getirmeleri çok zordur. Dindar bireyler arasında, fizikî imkânsızlıklar ve diğer bireylerin meraklı bakışlarından çekinildiği için ibadetini mutlaka zamanında yapma bilincinden ziyade, akşam topluca kaza etme bilinci gelişmiştir. Bu tür problemler Müslümanlar için büyük önem taşıdığından devamlı olarak hocalardan fetva istenmektedir.

Yapmış olduğumuz mülakatlardan ve gözlemlerimizden edindiğimiz kanaate göre Blagoevgrad ilindeki Müslümanlarda kendi etnik kökenlerine ve dinlerine dair bir bilinç olmakla birlikte bu yüksek düzeyde bir bilinç değildir ve daha çok kendilerini Hıristiyan nüfustan ayırma işlevine dayanmaktadır. Bu çerçevede Pomak kökenli Müslümanlar bu etnik kimliklerini açığa vurmaktan kaçındıkları gibi Komünist dönemdeki propagandaların etkisiyle bazıları Müslüman oldukları için utanırlar ve dünyadaki bütün kötülüklerin Müslümanlar tarafından yapıldığını düşünürler. Buna paralel olarak “hoca”lara karşı bir güvensizlik de gözlenir; sık sık “İşte bu veya şu hoca bunları yapmaktadır, ama bize yapmamızı yasaklar,” şeklinde bir söz duymak mümkündür. İslam konusundaki bilgisizlik ve İslam’la ilgili bilgilerin sadece kitle iletişim araçlarından alınması, ayrıca bu konuda bilgi verecek yeterince kitabın olmaması bu tür düşüncelere yol açmaktadır.

Blagoevgrad ilinde yaşayan Müslümanların arasında geleneklerine ve dinlerine dayanan giyim problemi, özellikle başörtüsü takma etrafında görülmektedir. Bu konuda bir kompleks gözlenmektedir, zira genç Müslüman kızlar kendi yaşadıkları köylerde başörtüsü takarlar, ancak şehirlere gittikleri zaman başlarını açarlar. Ayrıca genç yaşta başörtüsü takmak bazen gelenekle çatışmaktadır. Özellikle Belitsa ilçesinde bulunan köylerde, Müslüman kızlar bekârlıklarında başları açık gezerler, evlendiklerinde ise başörtüsü takarlar. Bu davranış onlara göre hem evli olduklarının, hem de evlendikten

sonra daha dindar olduklarının göstergesidir. Normalde başörtüsünü sadece yaşlı kadınlar, yani 50 yaşın üstündekiler devamlı takmaktadırlar. Baş örtmenin dini bir uygulama olduğu tartışılmaz ve herkes tarafından kabul edilir. Bu yüzden Türkiye'deki gibi başörtüler Müslüman kadınların arasında moda olmuş, sürekli olarak Türkiye'den başörtüsü ve pardesüler getirilmeye ve başörtüsü yavaş yavaş çoğalmaya başlamıştır.

Müslüman kadınların bir başka simgesi geleneksel şalvarlardır. Bunlar Gotse Delçev bölgesinde çok yaygındır ve düğünlerde, diğer eğlencelerde, tarlalarda, evlerde devamlı giyilmektedir. Müslüman kadınları Hıristiyan kadınlardan ayıran bir simge olarak sadece yaşlılar tarafından değil, genç kızlar tarafından da giyilmektedir. Şehir merkezinde okumaya giden ve modern kıyafetler giyen genç kızlar köylerine döndükleri zaman şalvarlarını giymekte ve kendilerini daha rahat hissettiklerini söylemektedirler. Belitsa ve Yakoruda ilçelerinde görülmeyen, Gotse Delçev'de yaygın olan şalvar başörtüsüne göre daha yaygın bir giyim ögesidir. Ancak her iki kıyafetin de şehirlerde giyilmesi konusunda bir kompleks olduğunu, sadece dini eğitim almış bazı dindar bayanların başörtü ile bu kompleksi aşma konusunda gayret gösterdikleri gözlenmektedir.

Müslümanlar arasında kimlik probleminin en önemli göstergesi isimlerdir. Özellikle genç nüfus arasında bir zihniyet olarak sadece Hıristiyan isimleri taşıyanların başarılı olacağı düşüncesi vardır. Bazı gençler şehirlere gidip Hıristiyanlarla irtibata geçtiklerinde, kendilerine ikinci sınıf insan muamelesi yapılmaması için takma Hıristiyan isimleri kullanmaktadırlar. Bu sosyal kaygı pratik bazı uygulamalara dayanır, örneğin, Hıristiyan isimleri taşıyan öğrenciler üniversiteler daha kolay kabul edilmekte ve daha kolay mezun olmaktadır. Aynı şey siyaset alanında da görülmektedir. 2003 senesinde Belediye başkanları ve muhtarlar için seçimler yapıldı. Belitsa ilçesinde birkaç başkan adayı vardı ve bunlardan ikisi Müslümandı. Bir tanesi Müslüman adı taşıyordu, diğeri ise Bulgar ismiyle seçimlere katılmıştı. Bu durum hocalar arasında da tartışma konusu haline geldi. İsmi İslam'ın şartı olup olmadığı, bir kişinin Hıristiyan ismiyle Müslüman olup olamayacağı tartışıldı. Bu seçimde Bulgar ismi taşıyan Müslüman aday başkan seçilemedi. Onun seçilememesinde taşıdığı bu isim önemli rol oynamış ve Müslüman oylarını alamamıştır. İsim konusunda daha önce yapılan mücadeleler sosyal hafızada hala capcanlı olduğu için isim ve din arasında doğrudan bir

bağ kurular. İsmi değiştirmeyen kişilere şüpheli gözle bakılır, bir takım çıkarlar için Bulgar ismi taşımaya devam ettiğinden dolayı kınanır. Ama iki ismini birden yaygın bir şekilde kullanan, yani Müslümanlar arasında Müslüman ismiyle bilinen, Hıristiyanlar arasında ise Bulgar ismiyle tanınan gençlerin varlığı bir olgu haline gelmiştir. Pomak Müslümanların Türklere göre Bulgarcaı daha iyi bilmeleri kendilerini gizleme imkânlarını da artırmaktadır.

İsmi gizleme olgusu takım halinde yapılan spor faaliyetlerinde de gözlenir. Belitsa ilçesindeki güreş kulübünde yer alanların çoğu Müslümanlardır. Ancak bazı Müslümanlar, ayrımcılığa maruz kalmamak ve başarılı olabilmek için isimlerini gizlerler. Komünist dönemde de Müslüman olduğu halde Bulgar isminden dolayı Müslümanlığı bilinmeyen pek çok şampiyon sporcu çıkmıştı; günümüzde resmi olmayan baskılarla bu uygulama kısmi olarak devam etmektedir. Gotse Delçev'in ikinci liginde yer alan futbol takımındaki Müslüman oyuncular ise kimliklerini açıkça ifade etmektedirler.

Bu saydıklarımızın yanında, Bulgaristan'ın dışındaki şartlar yüzünden de Bulgar ismi taşımak avantajlı konumunu sürdürmektedir. Son yıllarda Bulgarlar gibi Müslümanlar da maddi bir gelir elde etmek için Avrupa Birliği ülkelerine gitmeye başladılar. Bu ülkelere gidebilmek için vize başvurusu yapıldığında Müslüman ismiyle vize alabilme ihtimali, Bulgar ismiyle vize alabilme ihtimaline göre daha düşüktür. Avrupa ülkelerinin dışında Amerika Birleşik Devletleri'ne de gitme çabaları yoğundur. Satovça ilçesinde bulunan Koçan Köyü'nün %95'i Amerika'ya gidebilmek için yeşil kart başvurusu yapmıştır. Bu başvurularda da çoğunlukla Bulgar ismi kullanılmıştır. Bu isimler kullanılırken sadece daha kolay vize alınacağı düşünülmez, aynı zamanda gümrükten daha rahat geçeceklerini ve gittikleri ülkede daha rahat iş bulacaklarını düşünürler. Netice olarak, kimlik krizinin belirli bir bilinç düzeyi ve özgüvenle birlikte aşılacağı öngörülebilir ama yine de bunu tam olarak aşmak kısa zaman içinde mümkün gözükmemektedir.

SONUÇ

Bulgaristan'da Müslüman nüfus bir milyondan fazladır. Bulgaristan'ın genelinde Müslümanlar azınlıkta olduğu gibi Blagoevgrad ilinde de azınlıktadır. Blagoevgrad ilinde Müslümanların oranı Bulgaristan'ın geneli ile paralellik gösterir. Müslümanlar azınlıkta olmalarına rağmen çoğunlukla kendi kimliklerini, inançlarını, örf ve adetlerini korumayı başarmıştır ve hepsini bütün ayrıntılarıyla olmasa bile uygulamaya çalışmaktadırlar. Blagoevgrad ilinde yaşayan Müslümanların çoğu Pomak'tır. Pomaklar, Rodop dağlarındaki köylerde yerleşik hayat sürmekte ve Pomakça denilen bir lehçede konuşmaktadırlar. Temel geçim kaynakları tarım ve hayvancılık olmakla birlikte son yıllarda inşaat sektöründe ve sanayide çalışma imkânları da ortaya çıkmıştır. Ancak ülkedeki ekonomik krizden dolayı yurt dışına göç başlamış, Amerika ve Avrupa'da çalışanlar çoğalmıştır. Bu Müslümanlar, hem kendileri için para kazanır hem de yakın akrabalarına maddi destekte bulunurlar. Bu tür göçler uzun zaman için değil, birkaç yıl çalışıp geri dönme niyeti ile yapılmaktadır.

Blagoevgrad Müslümanları arasında aile kurumuna çok önem verilmektedir. Aile ilişkilerinin çok güçlü olduğunu ve toplumun birleştirilmesinde büyük önem taşıdığını görmekteyiz. Evlenme törenlerinde geleneklerin uygulanmasına özen gösterilmekle birlikte, maddi duruma göre ve batı etkisiyle yeni uygulamalar da görülmektedir. Hala ailede babanın otoritesi güçlüdür. Köylerde geniş, şehirlerde ise çekirdek aileler görülmekte, ancak her halükarda evlenen erkek çocuk belli bir zaman babasının yanında kalmaktadır. Müslümanlar arasında boşanmalar diğer etnik gruplara göre daha azdır. Akraba ilişkileri çok güçlüdür ve akraba evliliğine rastlanmaz. Akrabalık ve komşuluk ilişkilerinde yardımlaşma mutlak surette görülür.

Blagoevgrad ilinde etnik gruplar arasında ilişkiler menfaate dayalıdır. Müslümanlar arasındaki ilişkilerde ise yardımlaşma merkezi rol oynar ve belirli bir menfaat gözetilmez. Bu yardımlaşma köylerde daha güçlü bir şekilde gözlenir, zira kısa zamanda halledilmesi gereken tarım işleri bunu zorunlu kılmaktadır.

Bulgaristan'daki Müslümanların dini işleri Bulgaristan Baş müftülüğü tarafından yürütülür. Blagoevgrad ili ise Gotse Delçev Bölge Müftülüğüne bağlıdır. Siyasi olarak

ise Blagoevgrad ilinde yaşayan Müslümanların çoğu, HÖH (Haklar ve Özgürlük Hareketi) partisini destekler.

Blagoevgrad ilindeki Müslümanların dini hayatı daha çok gelenekten tevarüs eden davranışlarla devam ettirilir. Bunlarla beraber bir takım halk inançları İslam adına uygulanmaktadır. Müslümanların bilgi kaynakları “hoca” olarak bilinen kişiler ve radyo, televizyon gibi kitle iletişim araçlarıdır. Müslümanlar arasında kitap okuma alışkanlığı çok düşüktür. Dini bilgi olarak, Bulgarca’ya yeni tercüme edilen dini kitaplarla yetinmek zorundadırlar. Hem Bulgarca hem de Türkçe olarak yayınlanan kitap ve dergiler de bulunmaktadır.

Müslümanlarda temel dini ritüellere katılma oranı düşüktür. Devamlı olarak camilere gidip cemaatle namaz kılma gibi alışkanlıklar yeni yeni yerleşmektedir. Dini ibadetlerini pratikte devamlı yerine getirenlerin oranı düşük olmasına rağmen, bütün Müslüman köylerde mabetler bulunmaktadır.

Müslümanlar halk inançlarına büyük önem vermektedirler. Günlük hayatlarında da halk inançlarının yeri vardır. Bazı batıl ve hurafe inançları da uygulanmaktadır ve dini bir vecibe gibi görülmektedirler. Bugünün genç Müslüman nüfusunda halk inançlarına çok önem verilmediği görülür. Ancak herhangi bir sıkıntıya düşüldüğünde ebeveynlerin baskısıyla bu tür çarelere başvurulmakta, bu inançlar hatırlatılmaktadır. Gerek Türkiye’den gerekse Arap ülkelerinden eğitim alan din görevlileri bu halk inançlarının hakikati konusunda daha bilgili ve bilinçli bir görünüm sergilemektedir. Ancak eski nesil din görevlileri, her ne kadar bir kısmı bu inançları benimsemese de, en azından insanlara faydalı olduğunu düşünerek muskalar yazmakta, halkın baskısıyla da yazmak zorunda kalmaktadırlar.

Blagoevgrad Müslümanlarının kimlik problemi bir taraftan etnik diğer taraftan da dinî kaynaklıdır. İslâm dinini tanımadıkları için kendi dinlerini saklamaya çalışan Müslümanlar da bulunmaktadır. Bunların çoğu isimlerini Bulgarca olarak söylerler ve kendilerini Bulgarlar arasında Bulgar olarak göstermeye çalışmaktadırlar. Müslümanlar arasında kimlik probleminin en önemli göstergesi isimlerdir. Özellikle genç nüfus arasında bir zihniyet olarak sadece Hıristiyan isimleri taşıyanların başarılı olacağı düşüncesi vardır. Bazı gençler şehirlere gidip Hıristiyanlarla irtibata geçtiklerinde, kendilerine ikinci sınıf insan muamelesi yapılmaması için takma Hıristiyan isimleri

kullanmaktadırlar. Müslümanların başka bir problemi, örtü ve geleneksel giysilerin şehirlerde giyilmesi konusunda kompleks yaşamalarıdır. Ancak dini eğitim almış bazı dindar bayanların bu kompleksi aşma konusunda gayret gösterdikleri gözlenmektedir.

Blagoevgrad ilindeki Müslümanlar bir taraftan komünizm sonrası meydana gelen serbestlikle dinlerini öğrenme ve yaşama gayreti içindeyken diğer taraftan da ani değişimin meydana getirdiği değer bunalımının etkileriyle baş etmek zorundadırlar. Bunların yanında uzun yıllar boyunca yaşamış oldukları baskılar hala içlerinde Bulgar nüfusa ve devletine karşı bir güvensizlik duymalarına sebep olmakta, bu endişeler, arzular ve kompleksler içinde kendi öz kültürlerini daha yakından tanımaya ve bağlanmaya ihtiyaç duymaktadırlar.

BİBLİYOGRAFYA

- Aleksiev, Bojidar, “Novata Djamia v Selo Çepintsi”, *İslâm i Kultura (izsledvania)*, Galina Lozanova, Lüboimir Mikov (ed.), İMİR, Sofia, 1999.
- Arslantürk, Zeki, Tayfun Amman, *Sosyoloji (Kavramlar, Kurumlar, Süreçler, Teoriler)*, Çamlıca Yay., İstanbul, 2001.
- Avramov, Orlin, *Nie İ Drugite(za maltsinstvata i pravoto)*, İMİR, Sofia, 2004.
- Aydın, Mustafa, *Kurumlar Sosyolojisi*, Ankara, 1997.
- Bilgin, Vejdî, *Sosyal Çözülme ve Din*, Etüt Yay., Samsun, 1997.
- Bottomore, T. B., *Toplumbilim*, Çev. Ünsal Oskay, Der Yay., 3. bs., İstanbul, trs.
- Cambazov, İsmail, *Sofya İslâm Enstitüsü (Anılar-Belgeler)*, Davudoğlu Yay., Blagoevgrad, 2005.
- Çavuşoğlu, Halim, *Pomak Türkleri(Tarih ve Sosyo-Kültürel Yapı)*, KÖKSAV Yay, Ankara,1993.
- Dayıoğlu, Ali, *Toplama Kampından Meclis'e (Bulgaristan'da Türk ve Müslüman Azınlığı)*, İletişim Yay., İstanbul, 2005.
- Donma, Mihail, “Ot Mestna Kıım Evropeiska İdentiçnost: Promeniaştite se İdentiçnosti na Pomaşkoto Maltsinstvo v Gırtsia”, Margarita Karamihova (Der.), *Da Jiveeş Tam, Da se Sanuvaş Tuk*, İMİR, Sofia, 2003.
- Dönmezer, Sulhi, *Sosyoloji*, Savaş Yay., Ankara, 1984.
- Ebu Dâvûd Süleyman b. Eş'as es-Sicistani, *Sünen-i Ebu Dâvûd, Tercüme ve Şerhi*, Hazırlayan: Necati Yeniyeş, Hüseyin Kayapınar, Şamil Yay., İstanbul, 1988.
- Engels, Friedrich, *Ailenin Özel Mülkiyetin ve Devletin Kökeni*, Çev: Kenan Somer, Sol Yay., 7. bs, Ankara, trs.
- Er, İzzet, *Sosyal Gelişme ve İslâm*, Furkan Yayınları, Bursa, 1994.
- Eren, A. Cevat, “Pomaklar”, *İslâm Ansiklopedisi*, MEB Basımevi, İstanbul, 1964, c.9.
- Fichter, Joseph, *Sosyoloji Nedir?*, Çev. Nilgün Çelebi, Atilla Kitabevi, Ankara, 2001.
- Gazali, Ebu Hâmid Muhammed b. Muhammed, *İhyâu' Ulumi'd-din*, Çev. Mehmet A. Müftüoğlu, İpek Yay., İstanbul, 2002.
- Georgiev, Veliçko, Staiko Trifonov, *Pokristvaneto Na Bulgarite Mohamedani (1912-1913) dokumenti*, Akademiçno İzdatelstvo Prof. Marin Drinev, Sofya 1995.

- Giddens, Anthony, *Sosyoloji*, Çev. Hüseyin Özel, Cemal Güzel, Ayraç Yayınevi, Ankara, 2000.
- Gradeva, Rositsa (ed.), *İstoria na Müsülmanskata Kultura po Bilgarskite Zem i (izsledvania)*, İMİR, Sofia, 2001.
- Günay, Ünver, *Din Sosyolojisi*, İnsan Yay., İstanbul, 2002.
- Günay, Ünver, *Erzurum ve Çevre Köylerinde Dini Hayat*, Erzurum Kitaplığı, İstanbul, 1999.
- Hamidullah, Muhammed, *İslâm'a Giriş*, Çev. Cemal Aydın, TDV Yay., Ankara, 2004.
- İvanova, Evgenia, *Othvarlenite "Priobşteni"*, İnstitut za İztoçnoevropeiska Humanitaristika, Sofia, 2002.
- Jeliaskova, Antonina, "Formirane Na Müslümskate Obşnosti i Kompleksite na Balkanskite İstoriografi", Antonina Jeliaskova, Bojidar Aleksiev, Jorjeta Nazırska (sıstaviteli), *Müslümskate Obşnosti na Balkanite i v Bulgaria*, Mejdunaroden Tsentar po Problemite Na Maltsinstvata i Kulturnite Vzaimodeistvia, Sofia, 1997.
- Kahraman, İsmail, *Bakanlarda Osmanlı Medeniyeti Belgesi-I Bulgaristan*, Anadolu Basın ve Yayıncılık, Kocaeli, 2000.
- Koenig, Samuel, *Sosyoloji; Toplum Bilimine Giriş*, çev: S.Sucu, O. Aykaç, Ütopya Kitabevi Yay., İstanbul, 2000.
- Konedareva, Senem (ed.), Ali Avdikov, (Razkazite zapisa), *Gorçivi Razkazi*, Fondatsia za Regionalno Razvitie "Rodopi-XXI vek", Blagoevgrad, 2003.
- Kurt, Abdurrahman, *Bursa Sicillerine Göre Osmanlı Ailesi (1839-1876)*, Uludağ Üniversitesi Basımevi, Bursa, 1998.
- Kuyucuklu, Nazif, "Bulgaristan", *DİA*, İstanbul, 1992, c. 6.
- Mauss, Marcel, *Sosyoloji ve Antropoloji*, Çev. Özcan Doğan, Doğu Batı Yay., Ankara, 2005.
- Melikoff, İrene, "Razmisli po Problema Bektaşî-Alevî", *İslâm i Kultura (izsledvania)*, Galina Lozanova, Lüboimir Mikov (ed.), İMİR, Sofia, 1999.
- Memişoğlu, Hüseyin, *Pomak Türklerinin Geçmişinden Sayfalar*, Şafak Matbaası, Ankara, 1991.
- Mensching, Gustav, *Dini Sosyoloji*, Çev. Mehmet Aydın, Tekin Kitabevi, Konya, 1994.

- Oğuz, Muhammed İhsan, *İslâm'da Mübarek Günler ve Geceler*, Oğuz yay., İstanbul, 1994.
- Popoviç, Aleksandır, *Balkanlarda İslâm*, Çev. Komisyon, İnsan Yay., İstanbul, 1995.
- Sayın, Önal, *Aile Sosyolojisi (Ailenin Toplumdaki Yeri)*, Ege Üniversitesi Basımevi, İzmir, 1990.
- Sayın, Özen, *Sosyolojiye Giriş*, Erdem Kitabevi, İzmir, 1985.
- Sezal, İhsan, "Toplum ve Aile", *Sosyolojiye Giriş*, Ed. İhsan Sezal, Martı Kitap ve Yayınevi, Ankara, 2003.
- Sezen, Yümni, *Sosyolojide Temel Bilgiler ve Tartışmalar*, İFAV Yay., İstanbul 1997.
- Tatarlı, İbrahim, *Bulgaristan'da Türk Halk Kültürü ve Edebiyatının Bazı Ana Sorunları. Türk Varlığı*, Etütler Kitap I, Sofia, 2003.
- Tezcan, Mahmut, *Boş Zamanların Değerlendirilmesi*, Ankara Üniversitesi Yay., Ankara, 1982.
- Troeva, Evgenya, Valeri Grigorov, "Gurbetçiistvoto v Rodopite Minalo i Nastoyaste," *Da Jiveş Tam, Dase Sinuvaş Tuk*, Margarita Karamihova (ed.), İMİR, Sofia, 2003.
- Turan, Ömer, *Rodop Türklerinin 1878 Direnişi*, TTK Basımevi, Ankara, 2000.
- "Vedat S. Ahmed (Başmüftü Yardımcısı) İle Söyleşi," *Müslümanlar*, Sayı:4, 2005.
- www.bl.government.bg/bl/analizi/socio.doc (15.07.2006).
- www.davudoglu.com/faaliyetler/faaliyet_02html (25.01.2006).
- www.religiabg.com/?=religii&style=2 (10.04.2006).
- www.nsi.bg/Census/Census.htm (15.07.2006).
- Wach, Joachim, *Din Sosyolojisi*, Çev. Ünver Günay, İFAV Yay., İstanbul 1995.
- Wallace, Ruth A., Alison Wolf, *Çağdaş Sosyoloji Kuramları*, Çev. Leyla Elburuz, M.Rami Ayas, Punto Yayıncılık, İzmir, 2004.
- Zimmerman, C. Carle, *Yeni Sosyoloji Dersleri*, Çev. Amiran Kurtkan Bilgiseven, İstanbul Üniversitesi Yay., İstanbul, 1964, s.272.

ÖZGEÇMİŞİM

27.12.1974 yılında Bulgaristan, Blagoevgrad ili, Belitsa ilçesinin Lutovo köyünde doğdum. İlk okulu köyde, orta okulu Babyak, liseyi Belitsa ilçe merkezinde okudum.1993-1995 yılları arasında askerliğimi tamamladım. 1997 yılında Türkiye Diyanet Vakfı aracılığıyla Bursa'ya geldim ve Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesine girdim. 2003 yılında Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi'nden mezun oldum.

2003 yılında Uludağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Felsefe ve Din Bilimleri Anabilim Dalı Din Sosyolojisi Bilim Dalı'nda Yüksek Lisansına başladım.2004 yılında Bulgaristan Müslümanlarının Dini Ve Sosyal Hayatı (Blagoevgrad İli Örneği) isimli tezimi çalışmaya başladım.